

Kohtute aastaraamat
2012

Kohtute aastaraamat
2012

Toimetuskolleegium: Rutt Teeveer, Meelis Eerik, Henn Jõks, Eerik Kergandberg, Andra Pärsimägi, Harri Salmann, Marin Sedman, Eve Rohtmets

Keeletoimetaja: Mihkel Metslaid

Fotod: Rein Toom, Jelena Rudi, erakogud

Küljendus ja trükk: La Pub

Sisukord

1. Aasta kokkuvõtted

Kohtute aasta 2012	5
Ülevaade 2012. aasta kohtustatistikast. <i>Külli Luha</i>	7
Ülevaade Riigikohtu 2012. aasta statistilistest menetlusandmetest.	17
Eesti kohtunikkond aastatel 2011–2012. <i>Tiia Kotkas</i>	20
Nõuanded kohtute haldamiseks 2012. aastal. <i>Mari-Liis Lipstok</i>	23
Kohtupraktika analüüs 2012. aastal. <i>Eve Rohtmets</i>	25
Eesti Kohtunike Ühingu tegevusest 2012. aastal. <i>Meelis Eerik</i>	32
Kohtute kommunikatsioonialase tegevuskava täitmisest 2012. aastal. <i>Eveli Kuklane</i>	35

2. Kohtust ja kohtukorraldusest

Kohtuvõimu staatusest demokraatlikus õigusriigis.	
Sissejuhatus teemasse Eesti Vabariigi kohtunike täiskogul 8. veebruaril 2013. <i>Eerik Kergandberg</i>	39
Kohtuniku sõltumatusel. <i>Madis Ernits</i>	44
Kohtuametnike rollist õigusemõistmisel ja selle laiendamisel. <i>Virgo Saarmets</i>	49
Jõustumata lahendi avaldamisest meediale. <i>Eveli Kuklane</i>	60

3. Kohtumenetlusest ja praktilisest õigusemõistmisest

Samad sõnad, teine viis! <i>Marko Pomerants</i>	65
„Üksnes või valdavas ulatuses“ tõendamisreegel kriminaalmenetluses. <i>Uno Lõhmus</i>	71
Õigusabilepingute kohaldamine tsiviilvaidluste lahendamisel Eesti kohtutes. <i>Maarja Torga</i>	76
Kohtulahendi vormi ja sisu vahekorra haldusajade kohtupraktika valguses. <i>Marelle Leppik</i>	82
Õigus aule kui igaühe õigus. Kui palju au on autul? Mõned ebatraditsioonilised remargid au ja väärikuse aspektidest ja subjektidest. <i>Marelle Leppik, Margit Vutt</i>	91
Kohtuniku kaalutusõigusest isikandmete avaldamisel kohtuotsuses. <i>Tuuli Hansen</i>	99

4. Kohtunike koolitusest

Võistleva kriminaalmenetluse koolitus kohtunikele. <i>Aare Pere, Tanel Kask</i>	105
Väliskoolituskogemused – miks ja mida huvitavat? <i>Tiina Pappel</i>	107

5. Kohtunik

111

1.

.....

.....

1. Aasta kokkuvõtted

Kohtute aasta 2012

Uue halduskohtumenetluse seadustiku jõustumine

Aasta alguses jõustus uus halduskohtumenetluse seadustik, mis asendas 1999. aastast kehtinud seadust. Uut seadust asuti ette valmistama juba 2006. aastal ekspertide ja analüüside koostamisega. Uues HKMS-is selgitati oluliselt haldus- ja tsiviilkohtumenetluse vahelkorda, võeti kasutusele uusi menetlusliike ja täideti varasemas seaduses olnud lünkasid.

Uued kohtuesimehed

Justiitsminister nimetas 2. jaanuarist ametisse uue Viru Maakohtu esimehe Anne Palmiste. 2. aprillist nimetas justiitsminister ametisse Tartu Ringkonnakohtu esimehe Kersti Kerstna-Vaksi ja Tartu Maakohtu esimehe Liivi Loide.

Kohtunike XI täiskogu

Kohtunike täiskogu toimus 10. veebruaril Narvas kultuurikeskus Geneva saalis. Päev varem toimus Narva linnuses Riigikohtu esimehe Märt Raski vastuvõtt täiskogust osavõtjatele. Kohtute seaduse kohaselt kuu-

lati täiskogul ära Riigikohtu esimehe Märt Raski ja justiitsministri Kristen Michali ettekanded õigus- ja kohtusüsteemi arengu kohta. Ülejäänud ettekanded keskendusid kohtukorralduse arengule, arvestades viie aasta möödumist kohtusüsteemi arengu põhimõtete vastuvõtmisest kohtunike täiskogul. Täiskogul valiti kohtunikuabiexami komisjoni liikmed ja asendusliikmed.

Kohtute kommunikatsiooni tegevuskava

Kevadel valmis esimene kaheaastane kohtute kommunikatsiooni tegevuskava, mis on suunatud kohtute kommunikatsioonistrateegias nimetatud eesmärkide täitmisele. Tegevuskava panid kokku kohtute kommunikatsioonijuhid. Tegevuskava meediasuhtluse blokis olid suurimad tegevused kohtute partnerajakirjanike ja kohtunikest kõneisikute koolitused. Menetlusosaliste suunal oli olulisemaks tegevuseks kohtute veebilehe sisu auditeerimine ja uuendamine (uus sisu koos uue kujundusega saab nähtavaks 2013. aasta suvel). 2011. aastal avati kohtute Youtube'i kanal. Ühe olulisema tegevusena planeeritud menetlusosaliste rahulolu uuring jäi 2012. aastal ära.

Riigikohtu esimehe ülevaade Riigikogus

Riigikohtu esimees Märt Rask peatus oma iga-aastases ülevaates kohtukorralduse, õigusemõistmise ja seaduste ühetaolise kohaldamise kohta suures osas kohtumenetluse kiiruse ja kiirendamise meetoditel, soovitades justiitsministril otsustada optimaalne kohtunikukohdade arv ning lõpetada kohtute tulemusrahastamine personalikulude arvel. Veel tegi Riigikohtu esimees Riigikogule ettepaneku kaaluda kriminaalmenetluse katkematuse põhimõtte rakendamise otstarbekust, justiitsministril analüüsida vanglate halduspraktikat ja luua üldkehtiv raamistik vanglate halduspraktikale ning Riigikogul mitte viivitada riigivastutuse seaduse eelnõu menetlemisega, et tagada seaduste kooskõla põhiseaduse ja Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga.

Jõgeva kohtumaja avamine

25. juulil avati Jõgeval uus kohtu- ja politseimaja. Hoone on enam kui 2000-ruutmeetrise netopinnaga. Hoones asuvad kohus, kinnistusosakond, kodakondsus- ja migratsioonibüroo Jõgeva teenindus, kriminaalhooldus ja politsei koos arestimajaga.

Põhiseaduse 20. aastapäev

Põhiseaduse aastapäeva puhul andsid kõrged riigiametnikud ja juristid 1. oktoobril koolides üle Eesti 114 põhiseaduseteemalist tundi. Koolitundidest sai osa rohkem kui 6000 õpilast. Suur osa lektoritest oli pärit kohtunikonna hulgast.

Kohtujuhtimise hea tava

2012. aastal alustati kohtute kvaliteedijuhtimissüsteemi väljatöötamist. Süsteemi väljatöötamiseks moodustatud tööriühm koostas kvaliteedijuhtimise dokumendi esimese peatüki "Kohtujuhtimise kvaliteedikriteeriumid (kohtujuhtimise hea tava)". See osa dokumendist kiideti kohtute haldamise nõukojas heaks 14. detsembril. Kohtujuhtimise hea tavaga lepiti kokku kvaliteedisstandardid kohtu esimehe vastutusalas olevates vald-

kondades: õigusemõistmise korraldamisel, kohtu ressursside kasutamisel ja kommunikatsioonijuhtimisel. Kvaliteedijuhtimise dokumenti täiendatakse kohtute haldamise nõukojaga kooskõlastatult kohtuhalduse ja -menetluse kvaliteedikriteeriumite ning kvaliteedijuhtimise järelevalve põhimõtetega. Eesti kohtusüsteemi kvaliteedikriteeriume tutvustatakse tervikuna esialgse kava järgi 2014. aasta täiskogul.

KIS2

2012. aastal jätkus KIS2 arendamine eesmärgiga alustada 2013.aastal infosüsteemi katsetamist kohtutes ja 2013. aasta lõpus KIS2 kõigis kohtutes kasutusele võtta. Peamised tähised: 1) jaanuaris-veebruaries testisid kohtuametnikud selleks ajaks valminud arendusi (sh istungite registreerimist, sissetuleva dokumendi registreerimist, menetleja määramist jne) ning märtsis – pärast katsetamisel tuvastatud vigade parandamist – võeti valminud arendused juhtrühma otsusega vastu; 2) märtsis said KIS2 juhtrühma liikmeteks ka advokaatuuri esindajad, et tihedamini omavahel siduda KIS2 ja AETi arendamiseks vajalikud tegevused ning et tagada ühelt poolt advokaatide huvide esindatus KIS2 arendamisel (mille kaudu luuakse suurem osa AETi vahendusel advokaatidele kuvatavatest andmetest) ning teiselt poolt kohtute huvide esindatus AETi arendamisel; 3) suvel pandi kokku KIS2 järgmise hanke lähteülesanne ning leiti hankemenetluse tulemusel arendaja nende teostamiseks, kelleks osutus AS Helmes. Septembrist alates on seega KIS2 arendamisega tegelenud paralleelselt kaks arendajat, lisaks Helmesele ka Net Group; 4) septembris-oktoobris tutvustas KIS2 projektijuht Timo Ligi valminud arendusi (mh KIS2 kasutajate avalehte, kohtuasja/menetluse registreerimist, isikute lisamist, liideseid rahvastiku- ning äriregistriga ja kohtudokumentide genereerimist) kohtute haldamise nõukoja liikmetele ja Riigikohtu töötajatele; 5) novembris toimus KIS2 katsetajate koolitus (kahest kavandatud koolitusest esimene), mille eesmärgiks oli tutvustada neile infosüsteemi toimimist ja valmistada neid seeläbi ette kogu infosüsteemi terviklikuks kasutamiseks. Teine ettevalmistav koolitus toimus 2013. aasta veebruaris ja testimine peaks kavakohaselt toimuma 2013.aasta märtsis-aprillis.

Külli Luha
Justiitsministeeriumi analüütik

Ülevaade 2012. aasta kohtustatistikast

Käesoleva aasta 6. veebruaril saadeti kõikidele kohtunikele personaalne ülevaade 2012. aastal lahendatud asjadest, keskmistest menetlusaegadest ning ringkonnakohtus aasta jooksul läbivaadatud asjade sisulistest tulemustest. Alljärgnev ülevaade on koostatud eesmärgiga juba avaldatut täiendada. Kahjuks ei võimalda aastaraamatu formaat jätkata personaalsete andmetega, seepärast on siinkohal kajastatud nn statistilise kohtuniku andmed.

Kohtute aastaraamatu ilmumise ajaks on kohtute veebis (www.kohus.ee/10925) avaldatud ka tavapärase I ja II astme kohtute menetlusstatistikat analüüsiv kokkuvõte.

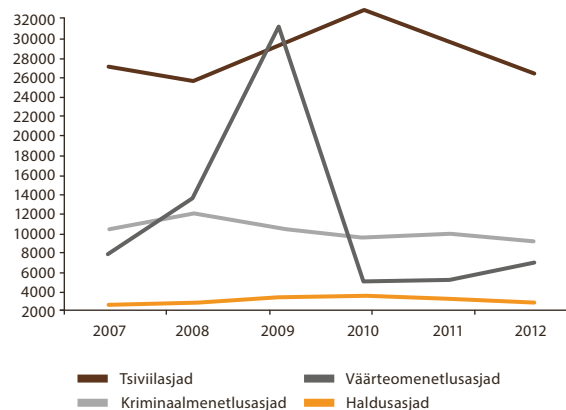
2012. aasta põhistatistika üldarvudes

2012. aastal saabus maakohtutesse kokku 26 276 tsiviilasja, 17 484 kriminaalmenetlusasja, sh 9129 kriminaalasja ja 6917 väärteomenetlusasja. Halduskohtutesse saabus lahendamiseks 2855 haldusasja. **Joonisel nr 1** on kajastatud 2007–2012 saabunud asjade trend. Majanduslangusest tingitud kohtuasjade arv enam ei suurene ning alates 2010. aastast saabub maakohtutesse uusi asju taas vähem. Nii saabus võrreldes 2011. aasta sama näitajaga 2012. aastal tsiviilasju 11,2% vähem

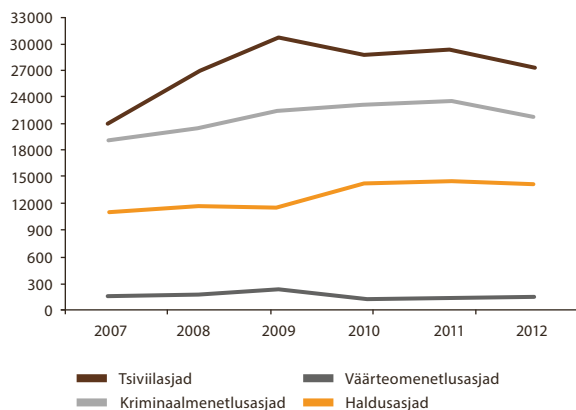
(22% vähem kui 2010. aastal). Kriminaalmenetlusasjade hulk on viimase aasta jooksul vähenenud 16,4% (22% vähem kui 2010. aastal), sh kriminaalasjade hulk 7,3%. 2012. aastal vähenes ka uute haldusasjade arv 17% võrra. Väärteomenetlusasjade arv on aga viimase kahe aasta jooksul taas suurenenud hakanud, võrreldes 2011. aasta uute asjade arvuga oli kasv 35,5%.

7
 ♦♦♦♦♦

Joonis 1

Joonis 2

2012. aasta jooksul lahendati maakohtutes kokku 28 389 tsiviilasja, sh 18 369 hagimenetlusasja (keskmise menetlusajaga 156 päeva) ja 10 019 hagita menetluse asja (keskmise menetlusajaga 90 päeva). Kriminaalmenetlusasju lahendati kokku 17 744, sh 9183 kriminaalasja. 684 oli selliseid kriminaalasju, mis lahendati lõpuni üldmenetluses (keskmise menetlusajaga 327 päeva). Kokkuleppemenetluses lahendati maakohtutes lõpuni 9999 kriminaalasja (keskmise menetlusajaga 22 päeva), lühimenetluses 222 kriminaalasja (keskmise menetlusaeg 33 päeva) ning käskmenetluses samuti 222 kriminaalasja (keskmise menetlusaeg 11 päeva). Väärteomenetluses lahendati 5903 asja (keskmise menetlusajaga 51 päeva). Halduskohtutes lahendati 3013 haldusasja (keskmise menetlusajaga 149 päeva).

Ringkonnakohtusse esitati 2012. aastal lahendamiseks 2728 apellatsioon- ja määruskaebust tsiviil- ja 1420 kaebust haldusasjades, 2182 apellatsioon- ja määruskaebust kriminaalmenetlus- ning 126 kaebust väärteomenetlusasjades (joonis 2). Ka ringkonnakohtutes saab täheldada uute asjade arvu vähenemist viimase aasta jooksul. Nii saabus 2012. aastal tsiviilasju 7,1% vähem, kriminaalmenetlusasju 7,4% vähem ja haldusasju 1,7% vähem kui 2011. aastal, vaid väärteoasjade hulk suurenes 10,5% võrra.

Ringkonnakohtutes lahendati 2012. aastal 2727 tsiviilasja, 2194 kriminaalmenetlusasja, 1327 haldusasja ning 126 väärteomenetlusasja.

2012. aasta jooksul maakohtutes lahendatud asjad

Alljärgnevas tabelites on esitatud kõikides menetlusliikides lahendatud asjade arv kohtute infosüsteemi olulisemate (asja statistiliste) kategooriate põhiselt ning maakohtute võrdluses.

Harju Maakohtus oli lahendatud 14 622 tsiviilasja keskmine menetlusaeg 164 päeva – ligikaudu pooled asjad lahendati kuni 3 kuu jooksul, 3 kuni 6 kuu jooksul ca 21% ja 6 kuni 12 kuu jooksul ca 17%, st ca 88% lahendatud asjadest olid menetluses kuni aasta.

Pärnu Maakohtus lahendatud 3511 tsiviilasja keskmine menetlusaeg oli 148 päeva. Kuni kolme kuu jooksul lahendati ca 53%, 3 kuni 6 kuu jooksul ca 22% ja 6 kuni 12 kuu jooksul ca 16%, st ca 91% lahendatud asjadest olid menetluses kuni aasta.

Tartu Maakohtus lahendatud 6148 tsiviilasja keskmine menetlusaeg oli 138 päeva. Kuni kolme kuu jooksul lahendati ca 57%, 3 kuni 6 kuu jooksul ca 22% ja 6 kuni 12 kuu jooksul ca 14%, st ca 93% lahendatud asjadest olid menetluses kuni aasta.

Viru Maakohtus lahendatud 4109 tsiviilasja keskmine menetlusaeg oli 162 päeva. Kuni kolme kuu jooksul lahendati ca 50%, 3 kuni 6 kuu jooksul ca 23% ja 6 kuni 12 kuu jooksul ca 16%, st ca 89% lahendatud asjadest olid menetluses kuni aasta.

Suhteliselt sarnaselt jäi kõikides maakohtutes ca 25–30% menetluses olnud asjadest 2012. aasta lõpuks lahendamata. Ligikaudu 20% menetlusse jäänud asjadest olid maakohtutesse saanud detsembrikuu jooksul. Nendes asjades, mis 2012. aasta lõpuks maakohtutesse menetlusse jäid, oli menetlus kestnud ca 224 päeva, kuid ca 18% asjadest on menetluses kauem kui 365 päeva.

Vähesel määral tsiviilkohtumenetluse keskmine kiirus küll maakohtutes erineb (sõltudes asjade raskuskategooriast, kohtunike spetsialiseerumisest, täidetud ametikohtadest ja kohtusisesest töökorraldusest), kuid kehtivate menetlusnormide põhjal on kohtutes väljajunenud küllaltki sarnane töökorraldus. Tõenäoliselt tuleks värskest rakendunud tsiviilkohtumenetluse sea-

Lahendatud asjad liigiti	Harju MK	Pärnu MK	Tartu MK	Viru MK
Hagimenetlus – täitmine	144	37	32	31
Hagimenetlus – asjaõigus	170	35	57	45
Hagimenetlus – lepinguvälised kohustused	412	90	137	140
Hagimenetlus – muud lepingud	108	12	16	26
Hagimenetlus – perekonnaasjad	1083	413	704	640
Hagimenetlus – ühisvara	102	12	18	26
Hagimenetlus – pankrotiasjad	207	38	21	20
Hagimenetlus – pärimisasjad	28	10	10	6
Hagimenetlus – tööõiguse asjad	179	49	72	62
Hagimenetlus – võlaõigusasjad	6745	1624	2572	1950
Hagimenetlus – ühinguõigus	131	13	2	17
Muud haciasjad	12	19	77	15
Hagita asi – hagi eeltagamine	475	16	13	27
Hagita menetlus – (TsÜS)	1076	325	998	327
Hagita menetlus – isiku paigutamine haiglasse	197	5	145	19
Hagita menetlus – lapsendamise	25	13	26	10
Hagita menetlus – perekonnaasjad	1026	254	380	319
Hagita menetlus – pärimisasjad	24	12	13	22
Hagita menetlus – rahvusvaheline õigusabi	518	107	88	34
Hagita menetlus – saneerimisasjad	6		7	1
Hagita menetlus – pankrotiasjad	711	160	161	102
Hagita menetlus – võlgade ümberkujundamise menetlus	9	9	7	7
Hagita menetlus – täitmine	449	121	326	149
Intellektuaalne omand	40	1	1	
Muud hagita asjad	745	136	265	114
Lahendatud tsiviilasjad kokku	14 622	3511	6148	4109

Lahendatud tsiviilasjad

dustiku muudatustest lähtuvalt üle vaadata ka kohtusisene töökorraldus ja -jaotus.

Kriminaalkohtumenetluses menetletavad asjad on nii erineva profiiliga, et menetlusliigi üldist keskmist menetlusaega ei ole otstarbekas määrata. Eeluurimiskohtuniku asjad lahendatakse Harju ja Pärnu maakohtutes keskmisel 3 päeva jooksul ning Tartu ja Viru maakohtutes 6 päeva jooksul. Ka täitmiskohtuniku

asjades saab täheldada samasugust erinevust – Harju ja Pärnu maakohtutes ca 42 päeva ning Tartu ja Viru maakohtutes ca 55 päeva. Sellise erinevuse kohta ei oska siinkohal hinnangut anda, st kas tegemist on täitmata ametikohtadest tingitud tagajärgedega või on prokuratuuride ja maakohtute piirkondlik töökorraldus erinev. Vahistamise asjades on keskmine menetlusaeg ühtlaselt kõikides maakohtutes 0,5–1,5 päeva.

Lahendatud asjad liigiti	Harju MK	Pärnu MK	Tartu MK	Viru MK
Eeluurimiskohtuniku asjad	1253	235	475	507
<i>Vahistamine</i>	755	126	207	233
<i>Vara arestimise taotlus</i>	273	40	96	53
<i>Advokaadibüroo läbiotsimise taotlus</i>	1			
<i>Tökendi muutmise</i>	63	21	43	48
<i>Tökendi tühistamine</i>				1
<i>Kautsjoni kohaldamine</i>	20	2	1	3
<i>Kaebus Riigiprokuratuuri määruse peale</i>	23	2	8	10
<i>Elektroonilise valve kohaldamine</i>	14		4	6
<i>Läbiotsimine</i>	20	15	35	10
<i>Kriminaalmenetluse lõpetamine</i>	28	11	21	94
<i>Kriminaalmenetluse uuendamise taotlus</i>	6	1	4	13
<i>Ajutise lähenemiskeelu kohaldamise taotlus</i>	4	4	15	2
<i>Muud asjad eeluurimiskohtuniku pädevuses</i>	46	13	41	34
Vahistatuse põhjendatuse kontroll	99	7	17	36
Täitmiskohtuniku asjad	2217	497	1141	1318
Muud kriminaalmenetlusasjad	377	70	231	81
<i>Alaealise suhtes mõjutusvahendi kohaldamine</i>	7	9	44	15
<i>Psühhiaatrilise sundravi kohaldamine</i>	34	5	97	10
<i>Riigi õigusabi taotlus</i>	23	1	31	4
<i>Rahvusvahelise koostöö taotlus</i>	213	55	59	52
Kriminaalmenetlusasjad kokku	3946	809	1864	1942

Lahendatud kriminaalmenetlusasjad

Sõltuvalt kriminaalasjade sisulisest liigist on erinev ka nende lahendamiseks kulunud aeg, mis üldjuhul on sarnane kõikides maakohtutes ja mahub vahemikku 20–40 päeva. Teistest lihtmenetlustest eristuvad lühimenetluse asjad, kus menetlusaeg on küllaltki erinev, 40 päevast Harju Maakohtus kuni 119 päevani Tartu Maakohtus. Osa erinevuse põhjustest on tingitud praegusest infosüsteemist, mis ei kajasta kohtus menetlusliigi muutumisi, st näiteks kui kriminaalasi saabub kohtusse lahendamiseks üldmenetluses, kuid lõpptulemusena lahendatakse näiteks kokkuleppemenetluses, siis infosüsteem võimaldab keskmist menetlusaega kajastada ainult kokkuleppemenetluses. Seetõttu ilma täiendava analüüsita ja ainult statistilistele andmetele

tuginedes ei saa väita, et esmased oleksid töökorralduslikud või spetsialiseerumise probleemid.

Üldmenetluses lahendatud kriminaalasjade keskmine menetlusaeg oli maakohtutes keskmiselt 327 päeva (Harju Maakohtus 190 päeva, Pärnu Maakohtus 284 päeva, Tartu Maakohtus 302 päeva ja Viru Maakohtus 578 päeva). Võrreldes neid andmeid arvestusliku keskmise menetlusaajaga (maakohtute keskmine 295 päeva), mis 2012. aastal oli kõikides maakohtutes lühem kui lahendatud asjade keskmine menetlusaeg, on alust eeldada, et järgnevatel aastatel muutub üldmenetlusasjade lahendamine maakohtute võrdluses ühtlasemaks ja mõnevõrra lühemaks.

Lahendatud asjad liigiti	Harju MK	Pärnu MK	Tartu MK	Viru MK
Üldmenetlus	209	92	233	150
Lühimenetlus	1140	76	56	476
<i>Kiirmenetlus – lühimenetluse sätete erisusi arvestades</i>	752	1	1	122
Kokkuleppemenetlus	1387	766	1314	833
<i>Kiirmenetlus – kokkuleppemenetluse sätete erisusi arvestades</i>	60	322	666	267
Käskmenetlus	27	55	31	87
<i>Kiirmenetlus – käskmenetluse sätete erisusi arvestades</i>		34	1	25
Lahendatud kriminaalasjad kokku	3575	1346	2302	1960

Lahendatud kriminaalmenetlusasjad

Lahendatud asjad liigiti	Harju MK	Pärnu MK	Tartu MK	Viru MK
Füüsilise isiku väärteoasjad	1361	229	455	652
Juriidilise isiku väärteoasjad	1		1	1
Füüsilise isiku kaebus kohtuvälise menetleja otsuse peale	946	184	251	551
Füüsilise isiku kaebus kohtuvälise menetleja tegevuse peale	23	7	5	2
Juriidilise isiku kaebus kohtuvälise menetleja otsuse peale	24	3	5	6
Juriidilise isiku kaebus kohtuvälise menetleja tegevuse peale	9			1
Täitmine	634	313	94	36
Muud väärteoasjad		17	33	59
Lahendatud väärteomenetlusasjad kokku	2998	753	844	1308

Lahendatud väärteomenetlusasjad

Vaatamata asjade arvu suurenemisele, on väärteomenetluse asjades keskmine menetlusaeg viimastel aastatel aasata-aastalt ca 25–30% lühemaks muutunud. 2012. aastal oli selles menetlusliigis lahendatud asjade keskmine menetlusaeg Harju Maakohtus 44 päeva, Pärnu Maakohtus 64 päeva, Tartu Maakohtus 70 päeva ja Viru Maakohtus 45 päeva.

Spetsialiseerumine ja jõudlus maakohtutes 2012. aastal

Joonistel 3–6 on kajastatud nn statistilise kohtuniku aastane töökoormus ja -jõudlus, lähtudes kohtunike spetsialiseerumisest ja ametikohtade täidetusest.

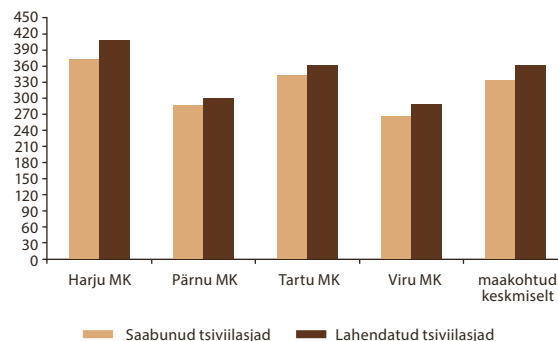
Harju Maakohtus lahendas 35,8 kohtunikku tsiviilasju ja 23,1 kohtunikku kriminaalmenetlusasju, väärteomenetlusasju jagati lahendamiseks 24 kohtunikule. 2012. aastal saabus igale tsiviilasju lahendanud kohtunikule 371,1 tsiviilasja. Aasta jooksul lahendas kohtunik keskmiselt 408,7 tsiviilasja, sh 260,4 hagimenetlusasja ja 148,1 hagita menetluse asja. 2012. aastal saabus igale kriminaalmenetlusasju lahendanud kohtunikule 319,7 kriminaalmenetlusasja, sh 153,2 kriminaalasja, 150,6 eeluurimis- ja täitmiskohtuniku asja ning 16,5 muud kriminaalmenetlusasja. Väärteomenetlusasju saabus kohtunikule 152,3 ning kohtunik lahendas keskmiselt 125 väärteoasja, sh 56,8 väärteoasja ja 41,8 kaebust kohtuvälise menetleja otsuse või tegevuse peale.

Pärnu Maakohtus lahendas 11,7 kohtunikku tsiviilasju ja 9 kohtunikku kriminaalmenetlusasju, väärteomenetlusasju jagati lahendamiseks 15 kohtunikule. 2012. aastal saabus igale tsiviilasju lahendanud kohtunikule 288,9 tsiviilasja. Aasta jooksul lahendas kohtunik keskmiselt 300,1 tsiviilasja, sh 201,0 hagimenetlusasja ja 97,8 hagita menetluse asja. 2012. aastal saabus igale kriminaalmenetlusasju lahendanud kohtunikule 235,1 kriminaalmenetlusasja, sh 121,7 kriminaalasja, 64,0 eeluurimis- ja täitmiskohtuniku asja ning 6,6 muud kriminaalmenetlusasja. Aasta jooksul lahendas kohtunik keskmiselt 239,4 kriminaalmenetlusasja. Väärteomenetlusasju saabus kohtunikule 72,2 ning kohtunik lahendas keskmiselt 50,2 väärteoasja, sh 15,3 väärteoasja ja 12,9 kaebust kohtuvälise menetleja otsuse või tegevuse peale.

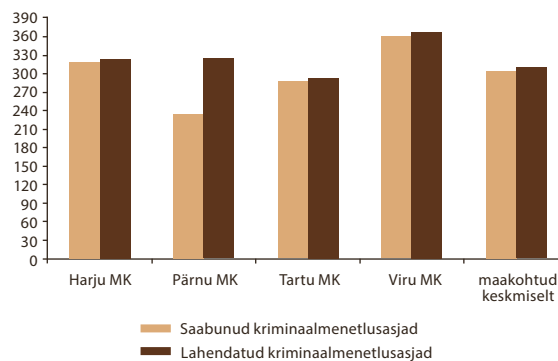
Tartu Maakohtus lahendas 16,9 kohtunikku tsiviilasju ja 14,2 kohtunikku kriminaalmenetlusasju, väärteomenetlusasju jagati lahendamiseks 20 kohtunikule. 2012. aastal saabus igale tsiviilasju lahendanud kohtunikule 343,0 tsiviilasja. Aasta jooksul lahendas kohtunik keskmiselt 363,8 tsiviilasja, sh 220,1 hagimenetlusasja ja 140,6 hagita menetluse asja. 2012. aastal saabus igale kriminaalmenetlusasju lahendanud kohtunikule kokku 288,0 kriminaalmenetlusasja, sh 160,6 kriminaalasja, 112,0 eeluurimis- ja täitmiskohtuniku asja ning 15,9 muud kriminaalmenetlusasja. Aasta jooksul lahendas kohtunik keskmiselt 293,4 kriminaalmenetlusasja. Väärteomenetlusasju saabus kohtunikule 43,2 ning kohtunik lahendas keskmiselt 42,2 väärteoasja, sh 22,8 väärteoasja ja 13,1 kaebust kohtuvälise menetleja otsuse või tegevuse peale.

Viru Maakohtus lahendas 14,2 kohtunikku tsiviilasju ja 10,6 kohtunikku kriminaalmenetlusasju, väärteomenetlusasju jagati lahendamiseks 11 kohtunikule. 2012. aastal saabus igale tsiviilasju lahendanud kohtunikule 266,3 tsiviilasja. Aasta jooksul lahendas kohtunik keskmiselt 289,3 tsiviilasja, sh 78,5 hagimenetlusasja ja 209,7 hagita menetluse asja. 2012. aastal saabus igale kriminaalmenetlusasju lahendanud kohtunikule 360,9 kriminaalmenetlusasja, sh 184,3 kriminaalasja, 168,8 eeluurimis- ja täitmiskohtuniku asja ning 7,8 muud kriminaalmenetlusasja. Aasta jooksul lahendas kohtunik keskmiselt 368,1 kriminaalmenetlusasja.

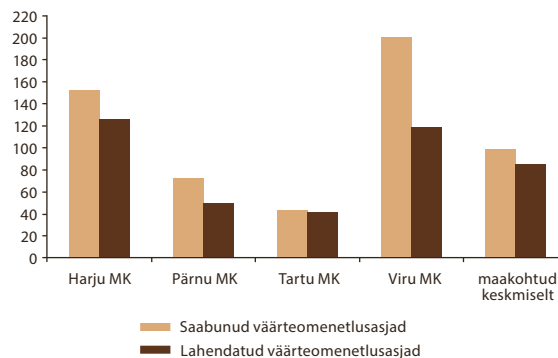
Joonis 3

Joonis 4

Joonis 5

Väärteomenetlusasju saabus kohtunikule 119,6 ning kohtunik lahendas keskmiselt 118,9 väärteoasja, sh 59,3 väärteoasja ja 50,9 kaebust kohtuvälise menetleja otsuse või tegevuse peale.

Lahendatud asjad liigiti	Tallinna HK	Tartu HK
Andmekaitse ja avalik teave	18	4
Keskkonnaõigus	41	9
Majandushaldusõigus	70	12
Maksuotsused	161	44
Maksuõigus (v.a maksuotsused ja tolli toimingud)	306	34
MeditSiiniõigus (sh ravikindlustus)	3	4
Sotsiaalõigus	112	51
Omandireform	65	24
Planeerimine ja ehitus	120	45
Riigihanked	56	14
Riigiabi ja konkurents ning PRIA asjad	2	51
Rahvastik (v.a väljasaatmiskeskuses kinnipidamise load)	27	12
Väljasaatmiskeskuses kinnipidamise load	79	39
Riigikaitse (sh aresti seaduslikkuse kontroll)	20	5
Pagulased	7	
Teenistussuhted	113	23
Justiitshaldus	278	758
Muud asjad	273	133
Lahendatud asjad kokku	1751	1262

Lahendatud haldusasjad

2012. aasta kokkuvõttes oli maakohtutes asjade menetlemise jõudlus positiivne, v.a väärteomenetlusasjades, st kohtuasju lahendati rohkem, kui aasta jooksul menetlusele saabus.

2012. aasta halduskohtutes

Lähtudes kohtunike ametikohtade täitmisest, saabus 2012. aastal nn statistilisele kohtunikule Tallinna Halduskohtus 103,5 haldusasja ja Tartu Halduskohtus 130,5 haldusasja. Aasta jooksul lahendas Tallinna halduskohtunik 106,1 asja ja Tartu halduskohtunik 143,4 asja.

Tallinna Halduskohtus lahendatud asjade keskmine menetlusaeg oli 162 päeva. Kuni kolme kuu jooksul lahendati ca 54%, 3 kuni 6 kuu jooksul ca 17% ja 6 kuni

12 kuu jooksul ca 15%, st ca 86% lahendatud asjadest olid menetluses kuni aasta.

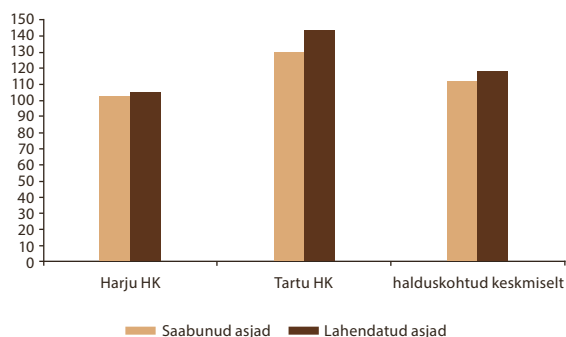
Tartu Halduskohtus lahendatud asjade keskmine menetlusaeg oli 130 päeva. Kuni kolme kuu jooksul lahendati ca 50%, 3 kuni 6 kuu jooksul ca 28% ja 6 kuni 12 kuu jooksul ca 16% kuni aasta jooksul, st ca 94% lahendatud asjadest olid menetluses kuni aasta.

2012. aasta kokkuvõttes oli üle mitme aasta haldusasjade menetlemise jõudlus positiivne, st kohtuasju lahendati rohkem, kui aasta jooksul menetlusele saabus.

2012. aasta ringkonnakohtutes

Tallinna Ringkonnakohtu tsiviilkolleegiumisse saabus (nii apellatsioon kui ka määruskaebemenetluses)

Joonis 6

kokku 1547 kaebust Harju Maakohtu lahendite ja 413 kaebust Pärnu Maakohtu lahendite peale. Kriminaalkolleegiumisse saabus 920 kaebust Harju Maakohtu

lahendite ja 152 kaebust Pärnu Maakohtu lahendite peale. Samasse kolleegiumisse saabus väärteomenetluses 74 kaebust Harju Maakohtu lahendite ja 9 kaebust Pärnu Maakohtu lahendite peale. Tallinna Halduskohtust saabus halduskolleegiumisse lahendamiseks 769 apellatsioon- ja määruskaebust.

Tartu Ringkonnakohtu tsiviilkolleegiumisse saabus (nii apellatsiooni kui ka määruskaebemenetluses) kokku 406 kaebust Tartu Maakohtu lahendite ja 328 kaebust Viru Maakohtu lahendite peale. Kriminaalkolleegiumisse saabus 430 kaebust Tartu Maakohtu lahendite ja 322 kaebust Viru Maakohtu lahendite peale. Samasse kolleegiumisse saabus väärteomenetluses 17 kaebust Tartu Maakohtu lahendite ja 26 kaebust Viru Maakohtu lahendite peale. Tartu Halduskohtust saabus halduskolleegiumisse lahendamiseks 651 apellatsioon- ja määruskaebust.

Lahendatud asjad liigiti	Tallinna HK	Tartu HK
Andmekaitse ja avalik teave	18	4
Keskkonnaõigus	41	9
Majandushaldusõigus	70	12
Maksuotsused	161	44
Maksuõigus (v.a maksuotsused ja tolli toimingud)	306	34
Meditšiiniõigus (sh ravikindlustus)	3	4
Sotsiaalõigus	112	51
Omandireform	65	24
Planeerimine ja ehitus	120	45
Riigihanked	56	14
Riigiabi ja konkurents ning PRIA asjad	2	51
Rahvastik (v.a väljasaatmiskeskuses kinnipidamise load)	27	12
Väljasaatmiskeskuses kinnipidamise load	79	39
Riigikaitse (sh aresti seaduslikkuse kontroll)	20	5
Pagulased	7	
Teenistussuhted	113	23
Justiitshaldus	278	758
Muud asjad	273	133
Lahendatud asjad kokku	1751	1262

Lahendatud asjad ja lahendamise keskmine aeg

Alljärgnevas tabelis on kajastatud menetlusliikide kaupa ringkonnakohtutes 2012. aasta jooksul lahendatud asjad ning lahendamise keskmine menetlusaeg. Vaadates tabelis kajastatud statistilisi näitajaid, tuleb tõdeda, et Tartu Ringkonnakohtus täitmata olnud ametikohtadest tingitud probleemid ei ole lahenenud veel ka 2012. aasta jooksul. Kindlasti tuleb eelseisval aastal lahendus leida Tartu Ringkonnakohtu haldusajade lahendamisele määruskaebemenetluses, 208-päevast keskmist menetlusaega määruskaebuste lahendamisel ei saa pidada mõistlikuks. Tartu Ringkonnakohtu tsiviilasjade lahendamisel on keskmine menetlusaeg aga võrreldes eelnevate aastatega ca 13% lühemaks muutunud (2010. aastal oli apellatsioonimenetluse keskmine menetlusaeg 206 päeva). Analoogiliselt apellatsioonimenetlusega on ca 26% lühemaks muutunud ka määruskaebuste lahendamisele kulunud aeg (määruskaebemenetluse keskmine menetlusaeg oli 2010. aastal 60 päeva).

Ülevaade I astme kohtu lahendite ringkonnakohtus läbivaatamise tulemustest on kõikide kohtunikeni jõudnud juba 6. veebruaril 2012, mistõttu siinkohal seda kordama ei hakka, kuna ilma lahendeid sisuliselt läbi töötamata ei ole võimalik juba saadetule midagi olulist lisada ja see ei ole ka käesoleva ülevaate eesmärgiks.

Haapsalu Maksekäsu keskus¹

Maksekäsu kiirmenetluse asjades saab samuti viimastel aastatel täheldada uute asjade arvu vähenemist. 2012. aastal esitati lahendamiseks 34 196 uut asja, st 13,1% vähem kui 2011. aastal (võrreldes 2009. aasta sama näitajaga 13,8% vähem).

2012. aasta jooksul lahendati maksekäsu keskus 36 023 asja (keskmine menetlusaeg 93 päeva). Keskmiselt menetles iga kohtunikuabi aasta jooksul 9005,8 maksekäsu kiirmenetlust. Absoluutses enamuses, st 97,5%-l juhtudest lahendatakse keskus võlanõudeid (35 112 võlanõude menetlust ja 911 elatise nõuet). Kui vaadata, milliste tulemustega keskus asju lahendati,

¹ Keskuses menetleb vastavas infosüsteemis kiirmenetlusi 4 kohtunikuabi. Erinevate menetlusetappide tehnilise teeninduse kindlustavad 34 referenti.

Joonis 7

siis 70%-l lahendatud asjadest (25 219 läbivaadatud avaldust) esitatud nõue kas osaliselt või täielikult rahuldati. Hagimenetlusele anti üle 9% (3232 läbivaadatud avaldust) läbivaadatud menetluste koguhulgast. Samas elatise nõudes jätkus menetlus maakohtus 357 juhul, st kuigi elatise nõuete osakaal maksekäsu kiirmenetluse asjade hulgas on väike (ca 3%), jätkub menetlus maakohtus nendes asjades ca 39% juhtudest.

Tallinna Ringkonnakohtusse esitati keskuse lahendite peale 26 määruskaebust.

2012. aasta lõpuks jäi maksekäsu keskus menetluses 9391 asja, millest ca 42% olid menetluses olnud alla 30 päeva. 265 juhul on mõistlik menetlusaeg ületatud, st menetlus on kestnud üle 180 päeva.

Kokkuvõtteks

Aasta-aastalt on I ja II astme kohtute menetlusstatistika muutunud täpsemaks ja detailsemaks vastavalt kohtute infosüsteemi võimalustele ja analüütikute võimekusele. Usun, et nii maakohtutes eelmisel aastal tööd alustanud analüütikud, kui ka rakendunud statistikakeskkond, aga ka esimeeste perioodilised aruanded kohtute haldamise nõukojas on võimaldanud kohtute üldkogudel perioodiliselt saada adekvaatse pildi kohtumenetluse kulgemisest. Kahjuks tuleb tõdeda, et võimaluste ja otstarbekuse piir on kätte jõudmas. Käesoleval ajal saab hea ülevaate sellest, kuidas menetlus ühe kohtuastme piires kulgeb ning kui palju see aega ja ressursi kulu-

tab, kuid senini puudub tervikpilt kohtumenetlusest, st kogu menetluse kestusest ja kvaliteedist.

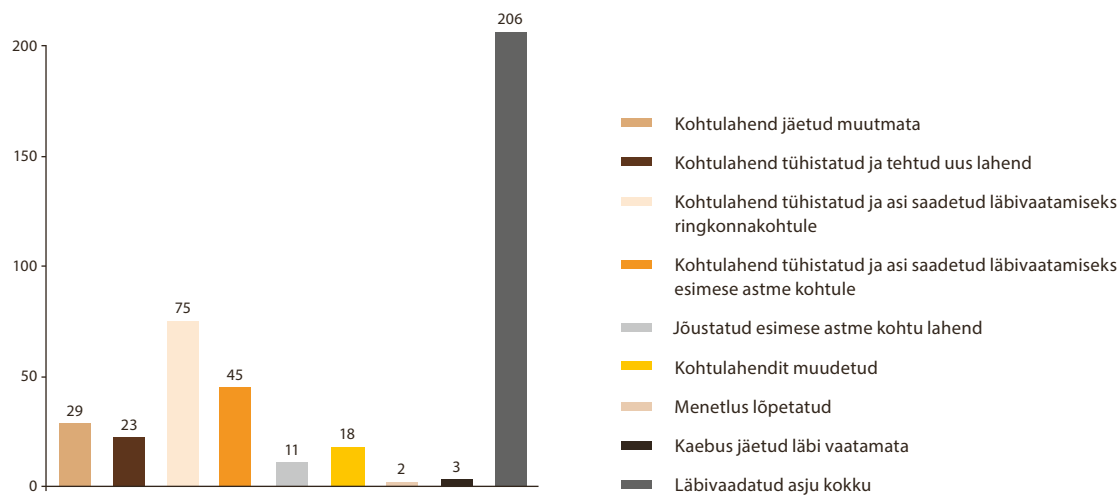
Järgnevad aastad peavad lahenduse tooma ka andmeanalüüsivaldkonnas, st uus (loodetavasti 2014. aastal rakenduv) kohtute infosüsteem hakkab võimaldama oluliselt paremat kohtumenetluse erinevate etappide jälgimist ning võimaldab analüüsida kohtumenetlust tervikuna ja sisuliselt.

Olgu lõpetuseks öeldud, et käesoleval aastal on kavas hakata muutma ja täiendama ka 2009. aastast pärinevat menetlusstatistika meetodikat, mille üheks eesmärgiks on koos kohtusüsteemiga välja töötada nii I, II kui ka III astme vajaduspõhised aruanded. Kõik ettepanekud kohtustatistika arendamiseks on teretulnud ka aadressil kylli.luha@just.ee.

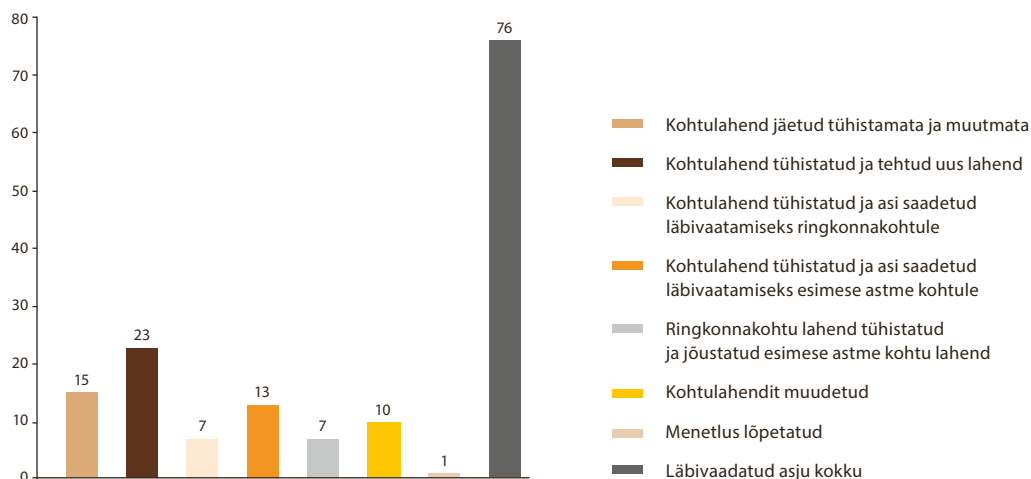
Ülevaade Riigikohtu 2012. aasta statistilistest menetlusandmetest

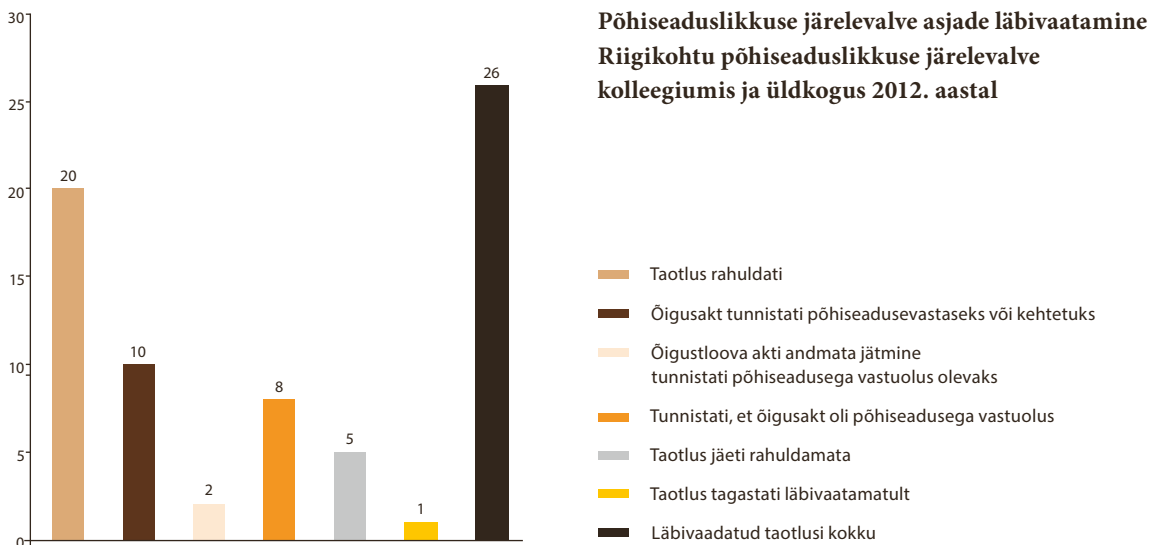
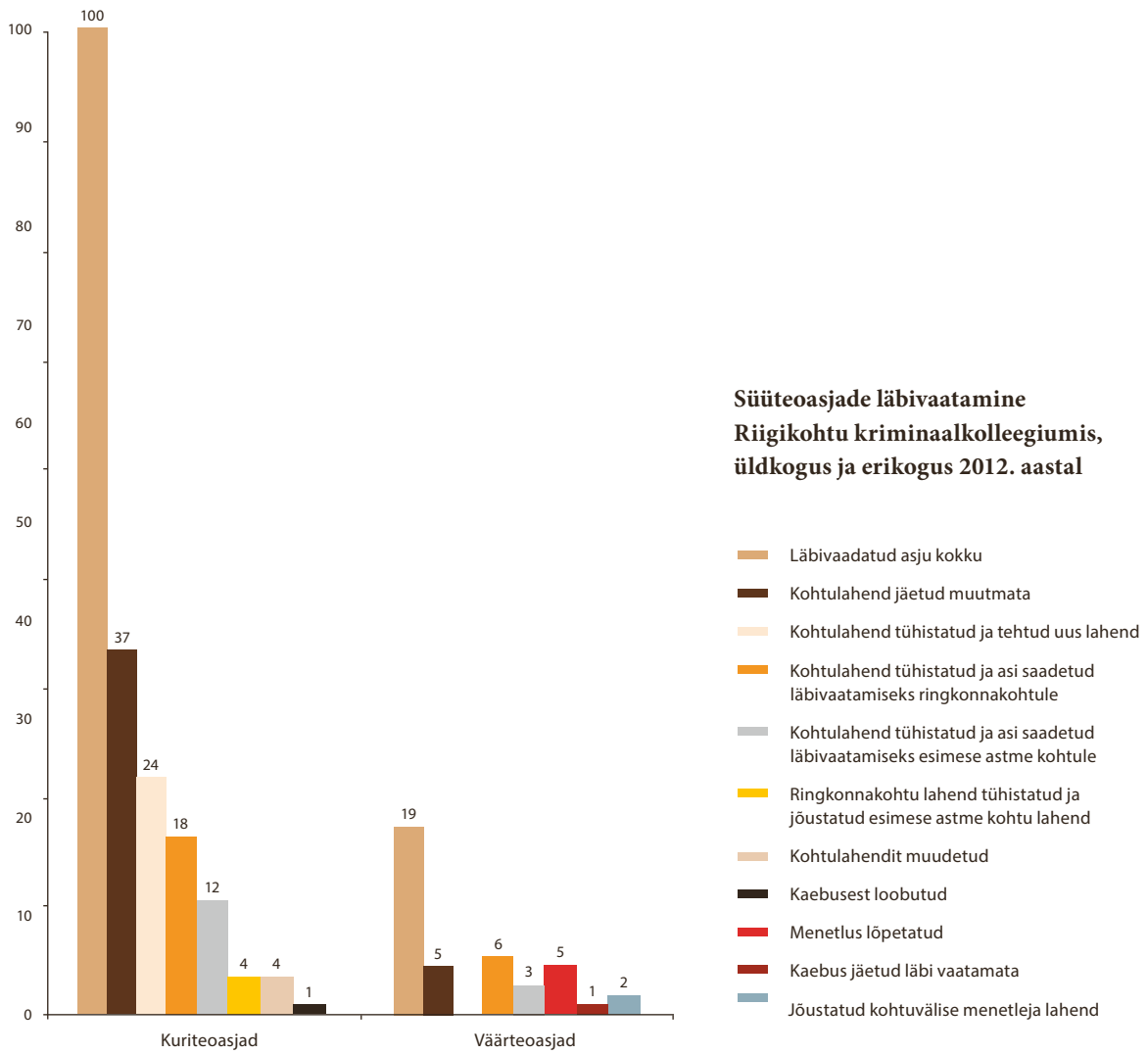
Riigikohtu õigusteabe osakond

Tsiviilasjade läbivaatamine Riigikohtu tsiviilkolleegiumis, üldkogus ja erikogus 2012. aastal

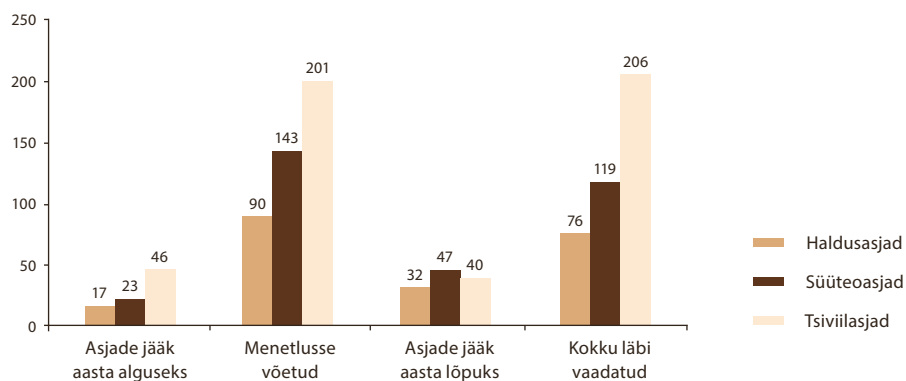
Haldusajade läbivaatamine Riigikohtu halduskolleegiumis, üldkogus ja erikogus 2012. aastal

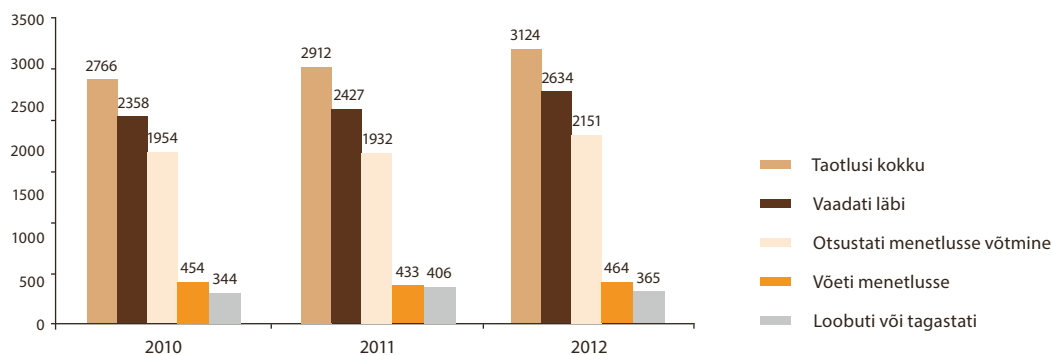

Ülevaade Riigikohtu 2012. aasta statistilistest menetlusandmetest

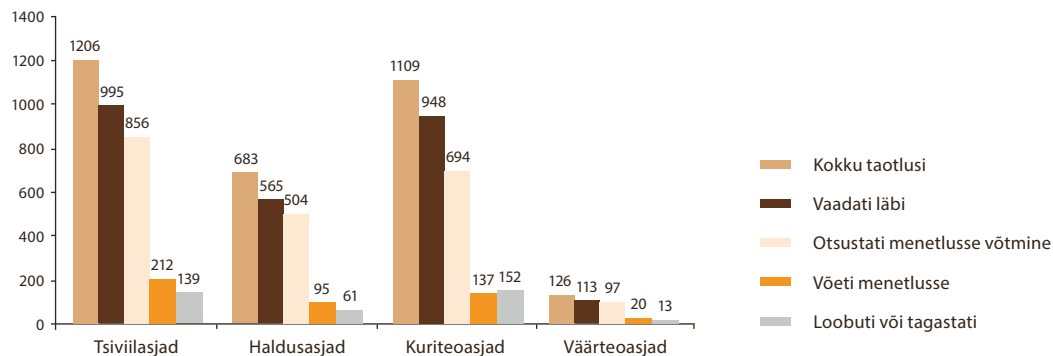
Kohtuasjade läbivaatamine Riigikohtu kolleegiumides 2012. aastal

Riigikohtus asjade menetlusse võtmine 2010. ja 2011. aastal

Riigikohtus menetlustaotluste läbivaatamine 2012. aastal

Tiia Kotkas
Riigikohtu Tallinna esinduse juhataja

Eesti kohtunikkond aastatel 2011–2012

31. detsembril 2012 oli Eestis 242 kohtuniku ametikohta, mis jaotusid kohtuastmete vahel järgmiselt: Riigikohtus 19, ringkonnakohtutes 43, maakohtutes 152 ja halduskohtutes 28 kohta. Kohtunikukohtadest oli sama aja seisuga täidetud 228, neist Riigikohtus 19, ringkonnakohtutes 42, maakohtutes 141 ja halduskohtutes 26. Seega oli 2012. aasta lõpus täitmata kohtuniku ametikohti 14 (6% kohtunikukohtadest), neist ringkonnakohtutes 1 (2% ringkonnakohtute kohtunikukohtadest), maakohtutes 11 (7% maakohtute kohtunikukohtadest) ja halduskohtutes 2 (7% halduskohtute kohtunikukohtadest).

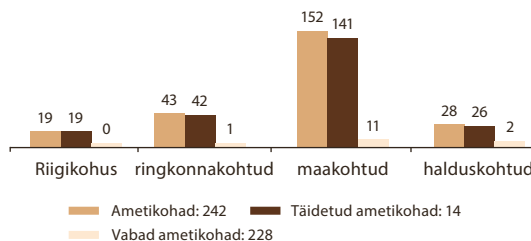
Muutused kohtunikkonnas aastatel 2011–2012

Aastatel 2011–2012 nimetati ametisse 20 kohtuniku, neist 1 riigikohtunik, 3 kohtuniku ringkonnakohtusse ja 16 esimese astme kohtusse. Uutest esimese astme kohtu kohtunikest asusid 15 teenistusse maakohtutesse ja 1 halduskohtusse. Uus riigikohtunik tuli kohtusüsteemist – Riigikohtu liikmeks nimetati ringkonnakohtu

kohtunik. Vastsetest ringkonnakohtu kohtunikest kaks olid varem esimese astme kohtu kohtunikud, ühel juhul oli kohtunik varem Riigikogu Kantselei teenistuses. Uutest esimese astme kohtu kohtunikest tulid 2 kohtunikukandidaadi ettevalmistusteenistusest, 8 töötasid varem advokatuuris, 3 prokuratuuris, 2 Riigikohtus ja 1 Justiitsministeeriumis.

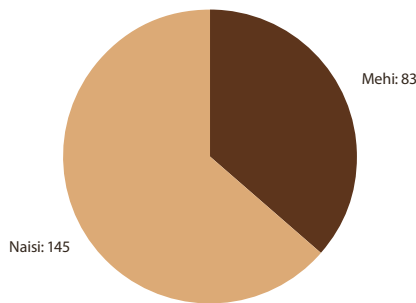
Vaadeldaval ajavahemikul vabastati kohtunikuametist 12 kohtuniku, neist 11 omal soovil ja 1 ametist tagandamise tõttu. Kohtuniku volitused peatusid ühel riigikohtunikul tema nimetamise tõttu Euroopa Inim-

Joonis 1. Kohtuniku ametikohtade arv, täituvus ja vabad ametikohad seisuga 31.12.2012.

õiguste Kohtu kohtunikuks ja ühel esimese astme kohtu kohtunikul tema tähtajalise üleviimise tõttu Justiitsministeeriumi teenistusse. Üks esimese astme kohtu kohtunik lähetati aastaks Euroopa Inimõiguste Koh- tusse. Üks ametis olnud kohtunik lahkus jäädavalt.

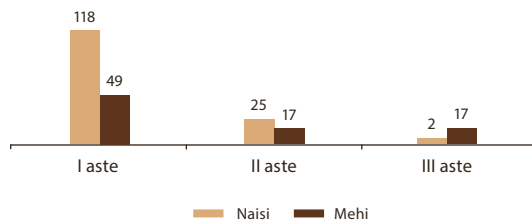
Joonis 2. Kohtunikkonna sooline koosseis seisuga 31.12.2012.

Kohtunikkonna sooline koosseis

Eesti kohtunikkonna soolist koosseisu iseloomustab jätkuvalt naiskohtunike suurem osakaal, 31. detsembril 2012 oli naiste osakaal 63,6%, meeste osakaal vastavalt 36,4%. Kohtuastmetest oli 31. detsembri 2012 seisuga suurim meeskohtunike osakaal Riigikohtus – 89,5%, ja väikseim esimese astme kohtutes – 29,3%.

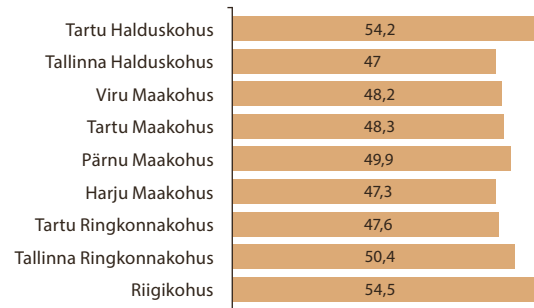
Joonis 3. Kohtunike sooline koosseis kohtuastmete kaupa seisuga 31.12.2012.

Kohtunikkonna vanuseline koosseis

Ametisolevate kohtunike keskmine vanus oli 2012. aasta lõpus 49 aastat. Koosseisult noorim on Tallinna Halduskohus, vanim Riigikohtus. Tuleb aga tõdeda, et

Joonis 4. Kohtunike keskmine vanus kohtute kaupa seisuga 31.12.2012.

vanuselised erinevused kohtute vahel ei ole suured ning märkimisväärselt ei erine kohtunikkonna vanus ka kohtuastmete võrdluses – 48,3 aastat esimeses, 49,5 teises ja 54,5 kolmandas astmes.

Vaadeldes kohtunikkonna jagunemist kohtuastmete ja vanusegruppide vahel, ilmneb, et 2012. aasta lõpu seisuga on kohtunike seas enim 40–59-aastaseid kohtunikke (65,8%), kuni 39-aastasi kohtunikke on kohtunikkonnast viiendik, 60-aastaseid ja vanemaid kohtunikke on ametis 14,5%, sh pensioniealisi on kohtunikkonnast 6,1%.

Seisuga 31. detsember 2012 olid pikima teenistus- staažiga ametisolevad kohtunikud:

- 1.–2. Helve Särgava, Harju Maakohus
Madis Kägu, Tartu Maakohus
3. Tamara Hristoforova, Tartu Halduskohus
4. Tiit Kollom, Tallinna Ringkonnakohus
5. Peeter Jerofejev, Riigikohtus
6. – 10. Lea Laarmaa, Riigikohtus
Viive Ligi, Tallinna Ringkonnakohus
Ulvi Loonurm, Tallinna Ringkonnakohus
Jaak Luik, Riigikohtus
Katrin Saar, Harju Maakohus

Kõigil nimetatud kohtunikel on teenistusstaaži rohkem kui 30 aastat. Kohtusüsteemi pikima kohtunikustaažiga kohtunikud H. Särgava ja M. Kägu on kohtunikuametis töötanud pea 37 aastat.

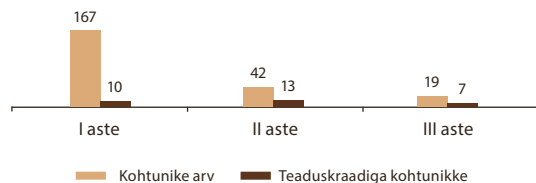
	30–39-aastased	40–49-aastased	50–59-aastased	60-aastased ja vanemad	sh pensioniealised	Kokku
I aste	32	60	57	18	9	167
II aste	11	8	15	8	4	42
III aste	2	3	7	7	1	19
Kokku:	45 (19,7%)	71 (31,1%)	79 (34,6%)	33 (14,5%)	14 (6,1%)	228

Tabel 1. Kohtunike jagunemine kohtuastmete ja vanusegruppide vahel seisuga 31.12.2012.

Teaduskraadid

Seisuga 31. detsember 2012 oli kohtusüsteemis ametis 30 teaduskraadiga kohtunikku (13,2% kohtunikkon-nast), neist 8 doktori- või teaduste kandidaadi kraadiga ja 22 teadusmagistrikraadiga. Kohtuastmete võrdluses on teaduskraadiga kohtunike osakaal suurim Riigikoh-tus – 36,8% ja väiksem esimese astme kohtutes – 6%.

Joonis 5. Teaduskraadiga kohtunike osakaal kohtuastmete kaupa.

Muudatused kohtunikonnas 2013. aasta alguses

Võrreldes eeltooduga, on 2013. aasta esimestel kuu-del toimunud kohtunikukonna isikkoosseisus üksikud muutused. Ametisse nimetamiste tõttu aasta algusest täitsid kõik teise astme kohtu kohtunike kohad, kuid vabanes üks halduskohtu kohtuniku koht. Koos ühe maakohtu kohtuniku ametist lahkumisega suurenes seega täitmata kohtunikukohtade arv esimese astme kohtutes kahe võrra. Samuti on Vabariigi President all-kirjastanud otsuse ühe ringkonnakohtu kohtuniku, ühe maakohtu kohtuniku ja ühe halduskohtu kohtuniku vabastamise kohta 2013. aasta suvel ja sügisel.

Praegu on pooleli seitse konkurssi Tallinna Ringkon-nakohtu, Harju Maakohtu, Tartu Maakohtu, Viru Maakohtu ja Tallinna Halduskohtu kohtunikukoh-tade täitmiseks.

Mari-Liis Lipstok
Riigikohtu esimehe nõunik

Nõuanded kohtute haldamiseks 2012. aastal

2012. aastal oli kohtute haldamise nõukoja 10. sünnipäev, möödus 10 aastat kehtiva kohtute seaduse vastuvõtmisest. Esimest väiksemat juubelit tähistas nõukoda sisuka ja otsustusi täis aastaga, pidusöögid jäid söömata ja tervituskõned pidamata.

Elmisel aastal kogunes nõukoda neljal korralisel istungil, kolmel korral kasutati kiireloomuliste otsuste tegemiseks elektroonilist vormi. Aasta viimane istung sai järjekorranumbriks 67. Nõukoja koosseisus muudatusi ei toimunud, uued kohtunikest liikmed valitakse alles 2014. aasta täiskogul.¹ Küll aga oli detsembrikuus nõukoja ees uus justiitsminister Hanno Pevkur.

Kümnendasse nõukoja aastasse mahtus palju, ka kõmulisi ning kõrvaltvaataja jaoks vastuolulisi otsustusi, oli ka arutelusid ja seisukohti, mida unustada.² Meeldejätmist vääriv on kokku võetud allpool.

1. Neljast istungist kolmel tegeles kohtute haldamise nõukoda juba 2011. aastal kerkinud ringkonna- ja

¹ Kohtunikest nõukoja liikmed on Märt Rask, Meelis Eerik, Tiina Pappel, Andra Pärsimägi, Kaupo Paal ja Henn Jõks, asendusliikmed Piia Jaaksoo, Virgo Saarmets ja Lea Kivi. Välis pilku esindavad õiguskantsler Indrek Teder, peaprokurör Norman Aas, Advokaatuuri juhatuse esimees Toomas Vaher, riigikogu liikmed Marko Pomerants ja Deniss Boroditš (asendusliikmena Rait Maruste).

² Kohtute haldamise nõukoja stenogrammilaadsed protokollid on avalikud ja leitavad arvutivõrgust: www.kohus.ee.

halduskohtute töökoormuse probleemiga, kuna kõigile oli selge, et olukorda saab muuta lisatööjõuga. Kuidas muuta kehtivat kohtunikukohtade jaotust või kuidas luua juurde uusi ametikohti, on praeguses kohtuhalduses osutunud üheks keerulisemaks küsimuseks, kuna selgeks ei ole vaieldud, mille alusel kohtud kohtuniku tööjõudu juurde küsida saaksid või millest lähtuvalt justiitsminister esimese ja teise astme kohtu kohtunike arvu muutma või suurendama peaks. Kõnekalt ilmestab neil istungitel toimunud Riigikohtu esimehe öeldu: „Ministeerium on pannud kohtud konkureerima asja eest, mille osas kohtutel ei peaks olema sõnaõigust, vaid ministeerium peaks ütlema, kuidas asi lahendada tuleks.“³ Lõpuks viidi Tallinna Ringkonnakohtus aastaid täitmata olnud kohtuniku ametikoht Tartu Ringkonnakohtusse ja Pärnu Maakohtu üks täitmata koht tõsteti Tartu Halduskohtu koosseisu.

2. Hea õigusloome tava sisustades pidas nõukoda oluliseks teha parlamendi õigus- ja põhiseaduskomisjonile ning Justiitsministeeriumile ettepaneku saata tulevikus kõik seaduseelnõud, mis puudu-

³ KHN-i 62. istungi (16.03.2012) protokoll, lk 11. Arvutivõrgus: www.kohus.ee.

tavad kohtukorraldust ja kohtute tööd, nõukojale seisukoha kujundamiseks. Loodetavasti muutub nõukoja soovitus heaks tavaks.

3. Septembris otsustas nõukoda juhtida valitsuse tähelepanu sellele, et kohtunike ametipalkade jäämine 2007. aasta tasemele ei saa jätkuda. Üksmeelselt leiti, et kohtusüsteemi jätkusuutliku arengu huvides on oluline kõrgemate riigiteenijate seaduse jõustumine kohtunike suhtes 1. jaanuaril 2013 sellisel, et tulevikus ametisse nimetatavatele kohtunikele seni kehtinud ametipension ei laiene ja ametisolevate kohtunike pensionid indekseeritakse. Kõrgemate riigiteenijate seadus jõustubki kohtunike suhtes 1. juulil 2013 ning uutel kohtunikel ei ole ametipensione.
4. Detsembris arutas nõukoda kohtute 2013. aasta eelarvete kujundamise põhimõtteid. Justiitsministeerium oli selleks ajaks otsustanud riigieelarvest täiendavalt eraldatud 2,2 miljonit eurot investeerida Harju Maakohtusse konkurentsivõimelise töötasuga kohtujuristide ametikohtade loomiseks. Napi häälteenamusega otsustas nõukogu ministeeriumi algatust toetada, kuigi avaldati arvamust, et vaid ühe kohtu eelistamine kõrgepalgaliste ametikohtade loomisel ei ole õige, ning rõhutati, et kohtujuristi näol uue ametikoha loomine on toimunud kiirustades ja et menetlusseadustikud

ei võimalda kohtujuristile anda oluliselt erinevat tööd kui senisele konsultandile.

5. Kilbile tõsteti õigusemõistmise kvaliteet, loobuti kohtute siseauditi süsteemi arendamisest ja peeti oluliseks töötada kohtusüsteemis välja kvaliteedijuhtimise süsteem, mille esimene osa, kohtu juhtimise hea tava (õigusemõistmise korraldamisel, ressursside kasutamisel ja kommunikatsiooni korraldamisel), kiideti heaks. Nõukoda nõustus töörühmaga ka selles, et sõnastada tuleb nii kohtuhalduse kui ka -menetluse juhtimise kriteeriumid.

Kokkuvõtte asemel kõnelegu Tartu Ringkonnakohtu kohtuniku Tiina Pappeli mõte, mida ta jagas oma ettekandes 2013. aasta kohtunike täiskogul. Kohtute haldamise nõukoja rollist rääkides ütles Tiina Pappel: „Nagu isegi näete, ei ole KHN siiani olnud olulisemates kohtusüsteemi toimimist mõjutavates küsimustes täidesaatvale ja seadusandlikule võimule arvestatav dialoogipartner. Ka on KHN I ja II astme kohtute kaashaldajana kogu kohtusüsteemi puudutavates küsimustes seisukohti võttes oma seaduses sätestatud pädevust ületanud. Seetõttu oleks meile vaja regulaarselt koos käivat omaavalitsusorganit, kellel oleks mandaat esindada kogu kohtusüsteemi. Praegust olukorda ei ole võimalik parandada kosmeetiliste muudatustega kehtivas kohtute seaduses.“⁴

⁴ Kohtunike 12., korralise täiskogu protokoll, 08.02.2013. Arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/?id=63>.

Kohtupraktika analüüs 2012. aastal

Eve Rohtmets

Riigikohtu õigusteabe osakonna
kohtupraktika analüütik

I. Analüüsitegevus

Kohtupraktika analüüsi eesmärgiks on kohtumenetlusega seotud probleemide väljaselgitamine, kohtupraktika üldistamine, kohtupraktika kohtunikele kättesaadavaks tegemine ja kohtunike koolituse ning Riigikohtu tegevuse toetamine kohtupraktika ühtlustamisel.¹ Neid eesmärke silmas pidades valmisid 2012. aastal Riigikohtu õigusteabe osakonnas alltoodud kohtupraktika analüüsid.

Eraõiguse valdkond

Hagi menetluse võtmisest keeldumine või läbi vaatamata jätmise õigusliku perspektiivuse tõttu

Analüüsis uuritakse hagi ja hagita asjas esitatud avalduse TsMS § 371 lg 2 alusel menetluse võtmisest keeldumise ja TsMS § 423 lg 2 alusel läbi vaatamata jätmise praktikat maa- ja ringkonnakohtutes. Analüüsis on käsitletud järgmisi küsimusi:

- millistel juhtudel kohtud ülalnimetatud sätteid kohaldavad ehk milliseid nõudeid loetakse kohtupraktikas õiguslikult perspektiivuteks;
- kas ja mil määral eristab kohtupraktika erinevaid perspektiivutuse koosseise;
- milline on kohtu selgitamiskohustus, kui hagi on ebaselge, ja millisel juhul aktsepteerib kohtupraktika ebaselge hagi menetluse võtmisest keeldumist.

Analüüs näitas, et esialgu menetlusökonoomia tagamiseks mõeldud õigusinstituut võib olla muutumas kohtu töökoormuse reguleerimise vahendiks. Keerulisemates kohtuasjades on tekkimas uus menetlusstaadium, kus kõigepealt kulub palju aega ja energiat sellele, et teha kindlaks, kas hagi või avaldust peaks (sellisel kujul) üldse menetlema. Analüüs näitas ka, et kohtud kasutavad üsna sageli võimalust keelduda õigusliku perspektiivutuse tõttu hagi menetluse võtmisest või jätavad sel alusel hagi läbi vaatamata. Analüüsi põhjal võib öelda, et tsiviilkohtumenetluses tuleb avalduse õiguslik perspektiivutus kõige sagedamini kõne alla nõude ebaselguse ja valesti valitud õiguskaitse viisi korral.

¹ Kohtupraktika analüüsitegevuse arengupõhimõtted 2010-2013, punkt 8. Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/974/KohtupraktikaAnalyyysiArengupohimotted_01.03.2010.pdf.

Analüüsisist nähtub, et õigusliku perspektiivtuse aluste eristamine on praktikas keeruline. Kohtupraktikas puudub selgus, millal millist alust peaks kohaldama. Kuigi Riigikohtu tsiviilkolleegium on selgitanud, et TsMS § 371 lg-t 2 tuleb rakendada punkti täpsusega, ei järgi kohtud seda nõuet alati. Samas ei ole analüüsi autori arvates tegemist olulise takistusega kohtuasjade menetlemisel, sest uuritava õigusinstituudi tähendus ja piirjooned on praktikas üldiselt välja kujunenud.

Lähedase isiku surma põhjustamisega tekitatud mittevaralise kahju hüvitamine

Analüüsis uuritakse teemat, mis on põhjustanud suurt ühiskondlikku vastukaja ja mille kohta on avaldatud arvamust, et kohtupraktika selles valdkonnas on etteennustamatu ning ebaõiglane. Analüüsis vaadeldi, milliseid asjaolusid on kohtupraktikas peetud mittevaralise kahju väljamõistmist õigustavateks erandlikeks asjaoludeks, samuti seda, milline on lähedaste isikute ring, kellele sellise kahjuhüvitise väljamõistmine on kohtupraktika kohaselt õigustatud. Analüüsi aluseks on nii tsiviil-, kriminaal-, kui ka haldusasjades tehtud kohtuotsused.

Analüüsisist nähtus, et kohtud sisustavad erandlikke asjaolusid väga erinevalt. Erandlike asjaolude esinemine tuvastatakse igas kohtuvaidluses paljude asjaolude kogumina. Iga kaasus on ainulaadne ja lisaks seadusele põhineb iga otsus kohtuniku siseveendumusel, et selles asjas on õiglane just niisugune lahend.

Tsiviilasjades rõhutavad kohtud üsna ühetaoliselt, et kui ei ole tõendatud üleelamiste eriline raskus, rasked tagajärjed või surma vahetu pealtnägemine, siis ei ole tõendatud ka erandlike asjaolude esinemine. Kohtud on tsiviilasjades näiteks leidnud, et ajutised psühholoogilised või isegi psühhiaatrilised probleemid ei anna veel alust pidada üleelamisi erakordseks. Seevastu kriminaalasjades (ja eriti just surma tahtliku põhjustamise korral) on vaikivalt välja kujunenud eeldus, et lähedase langemine isikuvastase kuriteo ohvriks põhjustab raskeid üleelamisi, mida ei pea eraldi tõendama.

Analüüsitud lahenditest ei olnud võimalik järeldada, et iga kriminaalasjas läbivaadatav surma

põhjustamisest tulenev mittevaralise kahju hüvitamise nõue rahuldatakse, samuti ei saanud järeldada ka seda, et iga samasugune nõue jääks tsiviilasju lahendavas kohtus kindlasti rahuldumata. Siiski nähtub analüüsisist, et kohtu hinnang asjaolude erandlikkusele ja sellest tulenevalt ka hüvitise väljamõistmine võib osal juhtudel (eelkõige nt liiklussüütegude puhul) erineda sõltuvalt sellest, kas asja vaatab läbi tsiviil- või kriminaalasju lahendav kohus.

Tervishoiuteenuse osutaja tsiviilõiguslik ja karistusõiguslik vastutus

Analüüsis uuritakse tervishoiuteenuse osutamist reguleerivate normide rakendamist esimese ja teise astme kohtutes. Kuivõrd tervishoiuteenuse osutaja vastutust puudutavaid küsimusi kerkib esile nii tsiviil- kui ka kriminaalasjades, siis on uuritud mõlema valdkonna lahendeid. Analüüsi objektiks on 2006.–2011. aasta augustini maa- ja ringkonnakohtutes tehtud lahendid. Läbivaadatud lahendeid oli kokku 34 (neist 3 kriminaalasjades ja 31 tsiviilasjades). Tsiviilasjades tehtud lahendite puhul uuriti:

- millistel juhtudel kohaldatakse deliktulist vastutust ja millistel juhtudel lepingulist vastutust;
- millistel asjaoludel on kohtud leidnud, et tegemist on tervishoiuteenuse osutamise lepingu rikkumisega;
- kuidas hüvitatakse kahju tervishoiuteenuse osutamisega seotud vaidlustes.

Tsiviilasjade puhul lahendati tervishoiuteenuse osutamisega seotud vaidlused enamasti lepinguliste sätete alusel. Ravi- või diagnoosivea tuvastamisel tuginesid tsiviilasju lahendavad kohtud peaaegu eranditult tervishoiuteenuse kvaliteedi eksperdikomisjoni või kuni 2007. aastani tegutsenud arstiabi kvaliteedi eksperdikomisjoni järeldustele. Kohtupraktikas esines tervishoiuteenuse osutamise lepingu rikkumise tõttu mittevaralise kahju väljamõistmist väga harva. Nõudeid küll esitati, kuid need jäeti rahuldumata, sest kohus ei tuvastanud tervishoiuteenuse osutaja kohustuse rikkumist. Kohtud on viimastel aastatel tervishoiuteenuse osutamise lepingu rikkumise tõttu mittevaralise kahju

välja mõistnud vaid kahes asjas. Deliktilise vastutuse sätete alusel on mittevõimalise kahju hüvitis välja mõistetud ühel korral.

Tehingu heade kommete vastasus TsÜS § 86 alusel

Analüüsis uuritakse 1. mail 2009 kehtima hakanud TsÜS § 86 uue redaktsiooni kohaldamist kohtupraktikas. Analüüsis on esitatud peamised kohtupraktika seisukohad selle seadusesätte kohaldamisel. Muu hulgas on analüüsis käsitletud järgmisi küsimusi:

- milliste tehingutega seotud vaidlustes menetlusosalised ülalnimetatud sättele tuginevad;
- millisel juhul kohaldavad kohtud TsÜS § 86 ja tunnistavad tehingu heade kommete vastaseks.

Analüüsist nähtus, et tehingu heade kommete vastasusele on menetlusosalised tuginenud eri liiki kohtuvaidlustes. Üldjuhul on tegemist just krediitdilepingutest tulenevate vaidlustega, kus lepingu heade kommete vastasusele tugineb kas põhivõlgnikust või käendajast kostja. Sageli tuginevad kostjad lepingu heade kommete vastasusele ka vaidlustes, kus hageja nõuab muust lepingust (nt liisingu- või töövõtuleping) tuleneva võla tasumist. Kuigi võlgnikud tuginesid tehingu heade kommete vastasusele väga paljudes tsiviilasjades, jaatas kohus heade kommete vastasust vaid üksikudel juhtudel ja neistki mitmel juhul oli tegemist seaduse ebaõige tagasiulatava kohaldamisega. TsÜS § 86 vähese kohaldamise põhjuseks oli enamasti asjaolu, et tõendamata oli tehingu tegemine sundolukorras.

Piiratud teovõimega täisealisele isikule eestkostja määramine

Analüüsi eesmärgiks on uurida täisealisele isikule eestkostja määramise kohtupraktikat, samuti anda ülevaade Riigikohtu praktikast ja eestkoste seadmise õiguslikust raamistikust. Analüüsi objektiks on valik maa- ja ringkonnakohtu määruseid ajavahemikust märts 2011 kuni aprill 2012. Muu hulgas käsitletakse analüüsis järgmisi küsimusi:

- millistel juhtudel on kohus ise menetluse algatanud;

- kuidas tuvastavad kohtud teovõime piiratuse ja eestkostevajaduse ulatuse;
- kuidas määratakse kindlaks eestkostja ülesanded ning kas ja milliseid tehinguid võib piiratud teovõimega isik ise teha;
- milliseid isikuid määravad kohtud eestkostjaks ja kas eestkostjateks määratakse ka juriidilisi isikuid;
- kas kohtud määravad eestkoste teostamise eest eestkostjale tasu.

Analüüsitud kohtupraktikast nähtus, et enamasti on kohtud isikule eestkostja määramisel kaalunud kõiki asjaolusid ja asjas kogutud tõendeid. Samas esines ka neid juhtumeid, kus määrused olid sisuliselt põhjendamata ja resolutsioonid ebaselged. Tihti ei olnud määramises põhjendusi, miks kohus on lubanud eestkostetaval just selle summa eest iseseisvaid tehinguid teha, ning paljudes lahendites puudus ka seisukoht isiku võime kohta saada aru abielu sõlmimisest ja muudest perekonnaõiguslikest tehingutest.

Tsiviilasja lahendamine lihtmenetluses TsMS § 405 kohaselt

Analüüsi aluseks on Riigikohtu lahendid 2012. aasta mai seisuga, samuti valik 2011.–2012. aastal lihtmenetluse asjades tehtud ringkonnakohtute lahendeid. Analüüsi eesmärk on uurida ja võrrelda Riigikohtu ning ringkonnakohtute praktikat TsMS §-s 405 sätestatud lihtmenetluse normide kohaldamisel.

Analüüsist nähtus, et maakohtute peamised menetlusõiguslikud eksimused, mis on Riigikohtu arvates ringkonnakohtutes tähelepanuta jäänud, on poolte tõendamiskoormuse ebaõige jaotamine, olulistele väidetele tähelepanu pööramata jätmine ja oluliste asjaolude välja selgitamata jätmine. Materiaalõiguses eksisid maakohtud kõige rohkem korteriomanikevahelisi suhteid reguleerivate normide, kahju hüvitamise normide ja aegumise sätete kohaldamisel. Keerukaks ja seetõttu mitmeastmelist menetlemist väärivaks õigusvaidluseks on Riigikohus pidanud näiteks lepinguvälistest võlasuhetest tulenevaid vaidlusi.

Kohtupraktika hinna alandamise vaidlustes

Analüüsis uuritakse hinna alandamist reguleerivate normide rakendamist tsiviilasjades. Analüüsi objektiks on 1. jaanuarist 2011 kuni 30. juunini 2012 tehtud maa- ja ringkonnakohtute otsused. Muu hulgas uuritakse analüüsis järgmisi küsimusi:

- kuidas käsitletakse kohtupraktikas mittekohast täitmist ning mittekohase täitmise väärtuse tõendamist;
- millised on kohtupraktikas hinna alandamise avaldusele esitatavad nõuded;
- kuidas arvutatakse alandatud hinda;
- kuidas rakendatakse kohtupraktikas hinna alandamise reegleid müügilepingute, üürilepingute ja töövõtulepingute juures.

Läbivaadatud lahendites oli peamiselt käsitletud mittekohase täitmise ja selle väärtuse kindlakstegemist ning hinna alandamise avaldust. Analüüsi objektiks olnud lahendites taandus hinna alandamise õiguse kindlakstegemine tihti küsimusele, kas tegemist on mittekohase täitmisega. Analüüs annab ülevaate ka võlaõigusseaduse eriosas sätestatud hinna alandamise reeglite rakendamise praktikast müügi-, töövõtu- ja üürilepingu korral.

Ringkonnakohtute 2011. aasta otsuste ülevaade tsiviilasjades

Sarnaselt varem koostatud ülevaadetega on ringkonnakohtute 2011. aasta lahendite ülevaate eesmärgiks välja tuua, mil määral ja kuidas kasutatakse ringkonnakohtu otsustes Riigikohtu praktikat, anda ülevaade valdkondadest, mille kohta leidis keskmiselt rohkem ringkonnakohtu lahendeid, tuues välja nende lahendamise suunad, ning tuua näiteid ka nendest valdkondadest, kus esines vähem vaidlusi.

Lisaks 2011. aasta kohtupraktikat iseloomustavatele vaidlusküsimustele ja ringkonnakohtute seisukohtadele on ülevaates välja toodud ka menetlusõigusega seotud tähelepanekud. Ülevaatest selgub, et ringkonnakohtud leidsid 2011. aastal tsiviilasjades tehtud lahendites sageli, et madalama astme kohus on teinud eelme-

netluse toiminguid puudulikult. Ette heideti näiteks selgitamiskohustuse täitmata jätmist. Lisaks käsitleti palju tõendamiskoormust ja menetluskulude jaotamist. Probleemaatiline oli ka see, et madalama astme kohtud jätsid kohtuotsuse vajalikul määral põhjendamata.

Haldusõiguse valdkond

Euroopa Kohtu praktikale viitamine maksuvaidlustes

Maksuõigus on olulises osas ühtlustatud Euroopa Liidu õigusega. Näiteks tollimaksude ja tollieeskirjade kehtestamine on täielikult ühenduse pädevuses, mistõttu seda valdkonda reguleeritakse kogu ühenduses otsekohaldavate määrustega. Euroopa Kohtu praktikaga kursisolemine on eriti vajalik nende maksude puhul, mille kohta on välja antud laiaulatuslikud direktiivid, nagu käibemaksu puhul. Analüüsi peamiseks eesmärgiks on koondada kokku kõik viited Euroopa Kohtu otsustele, mida halduskohtud on aastatel 2009–2011 maksuvaidlusi lahendades teinud. Analüüsis on uuritud järgmisi küsimusi:

- milline on halduskohtute aktiivsus Euroopa Kohtu otsustele viitamisel;
- kas halduskohtud viitavad Euroopa Kohtu otsustele omal algatusel, menetlusosalise algatusel või kanduvad viited üle Riigikohtu praktika kasutamise tõttu;
- millised on enimviidatud Euroopa Kohtu otsused;
- kas esineb valdkondi, kus võib Euroopa Kohtu praktika kasutamist pidada juurdunuks, süsteemaatiliseks ja n-ö mittejuhuslikuks;
- kas esineb valdkondi, kus Euroopa Kohtu praktika kasutamine on pigem erandlik;
- kas on esinenud vaidlusi, kus Euroopa Kohtu asjakohaste otsuste viited toetavad korraga mõlema poole argumente, nii et kohus peab andma hinnangu, milline seisukoht selles asjas kohaldub.

Kuigi 40 haldusasja, milles Euroopa Kohtu lahendeid kasutati, ei ole kolme aasta jooksul lahendatud maksuvaidluste koguarvust kuigi suur osa, nähtub ana-

lүүsist siiski, et Euroopa Kohtu lahendid on menetluskogemuse kasvades saamas osaks maksuvaidluste lahendamise kohtupraktikast. Ootuspäraselt viidati Euroopa Kohtu lahenditele kõige rohkem tolli- ja käibemaksuvaidlustes.

Enese mittesүүstamise privileeg maksuvaidluste lahendamisel Eesti halduskohtute ja EIK praktikas

Lühianalүүsi eesmärk on anda ülevaade EIK lahenditest, millele Eesti halduskohtud tuginevad, kui lahendada tuleb paralleelmenetlustega kaasnev põhimõtete kollisioon: ristuvad enese mittesүүstamise privileeg kriminaalmenetluses ja menetlusosalise kaasaaitamiskohustus maksmenetluses. Analүүsis uuriti, millal võib isik MKS § 64 lg 1 p 6 alusel keelduda ütluste andmisest või ka maksuhaldurile dokumentide esitamisest. Nii halduskohtute kui ka EIK praktika kinnitab üheselt, et kaasaaitamiskohustusest kõrvalehoidmiseks ei saa enese mittesүүstamise privileegi kasutada. Kui aga isikut sunnitakse avaldama teavet, mis võib viia tema süüditunnistamiseni, võib tegu olla vaikumisõiguse rikkumisega. Enimviidatud EIK lahendid on *Murray vs. Ühendkuningriik*, *Saunders vs. Ühendkuningriik*, *J. B. vs. Šveits* ja *Weh vs. Austria*.

Karistusõiguse valdkond

Karistuse kohaldamise etapid Eesti kohtupraktikas

Analүүsi eesmärk on uurida kohtupraktikas valitsevaid seisukohti KarS §-s 56 sätestatud karistuse kohaldamise aluste kohta karistuse kohaldamise etappide kaupa. Lisaks karistuse kohaldamise materiaalõiguslikele küsimustele vaadeldakse ka seda, kuidas kohtud järgivad karistuse põhjendamise nõuet.

Analүүs näitas, et osa maa- ja ka ringkonnakohtute praktikast käsitleb KarS § 56 lg-s 1 sätestatud süüd siiski pelgalt süüdiolemisena KarS § 32 järgi. Analүүs näitas ka, et osas lahendites oli hinnang süüle formaalne või puudus üldse. Kohtupraktika kinnitab, et karistusseadustiku kümneaastase kehtimise järel ei ole välja kujunenud ühtset arusaama, mida ikkagi tähendab süü KarS § 56 lg 1 tähenduses. Analүүs kinnitas üheselt

valitsevat põhimõtet, et süü kõrval tuleb obligatoorselt arvestada ka karistuse eesmärke. Analүүs näitas, et Eesti kohtupraktika on võtnud omaks mudeli, mille järgi määrab karistusliigi eelkõige eripreventsioon KarS § 56 lg 2 alusel.

Riigikohus on seni olnud seda meelt, et karistuse põhjendused on kohtuotsuse oluline osa ja kohtuotsuses karistuse põhjendamata jätmisel on tegemist kriminaalmenetlusõiguse olulise rikkumisega KrMS § 339 lg 1 p 7 mõttes. Analүүs näitas, et vaatamata eeltoodud nõuetele tehakse kohtupraktikas ka selliseid otsuseid, milles karistuse põhjendamine on lünklik, süsteemitu või äärmiselt napp. Sellise olukorra vältimiseks ongi õiguskirjanduses välja pakutud karistuse kohaldamise kontrollskeem, mida võiks kohtuotsuses karistuse põhjenduste esitamisel rohkem järgida.

Tervishoiuteenuse osutaja tsiviilõiguslik ja karistusõiguslik vastutus

Analүүsis uuritakse tervishoiuteenuse osutamist reguleerivate normide rakendamist esimese ja teise astme kohtutes. Kuivõrd tervishoiuteenuse osutaja vastutust puudutavaid küsimusi kerkib esile nii tsiviil- kui ka kriminaalasjades, siis on uuritud mõlema valdkonna lahendeid. Analүүsi objektiks on 2006.–2011. aasta augustini maa- ja ringkonnakohtutes tehtud lahendid. Läbivaadatud lahendeid oli kokku 34 (neist 3 kriminaalasjades ja 31 tsiviilasjades). Kriminaalasjades tehtud lahendite analүүsimisel uuriti, milliste asjaolude esinemisel on kriminaalmenetlust alustatud ja kuidas on kriminaalasjades käsitletud tervishoiuteenuse kvaliteedi eksperdikomisjoni otsust kui tõendit.

Kuna patsiendil on tsiviilkohtumenetluses tervishoiuteenuse osutaja kohustuse rikkumist küllaltki raske tõendada, on õiguskirjanduses ennustatud, et patsient püüab sellest üle saada kriminaalmenetlusega. Analүүsi põhjal võib öelda, et praegu vähemalt kohtupraktikas selliste kriminaalasjade arvu suurenemist märgata ei ole. Analүүsist nähtuvalt on kriminaal- ja tsiviilasjade menetlemisel oluline erinevus selles, et kriminaalmenetluses ei ole lubatud tõendina kasutada tervishoiuteenuse kvaliteedi eksperdikomisjoni (kuni 2007. aastani tegutses arstiabi kvaliteedi eksperdikomisjon) otsust.

Lisaks sellele võib öelda, et kõigis kolmes kriminaal-asjas oli süüdistuse sisuks vähemalt osaliselt **tegevusetusest toimepandud ettevaatamatusdelikt**. See aga omakorda tähendab, et arstilt oodatakse mingil hetkel kindlal viisil tegutsemist ja kui arst sellel hetkel eksib ning ei tegutse, siis võib teda oodata karistusõiguslik vastutus.

Euroopa õiguse valdkond

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika Riigikohtu lahendites

Analüüsi koostamine oli ajendatud Välisministeeriumi palvel 2011. aasta oktoobris koostatud ülevaatest Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika kasutamise kohta Riigikohtu lahendites. Analüüsi objektiks on aastatel 2009–2011 kriminaal-, haldus- ja tsiviilasjades tehtud Riigikohtu lahendid ja kõik konventsiooni kehtivusajal tehtud põhiseaduslikkuse järelevalve kohtulahendid, milles Riigikohus on EIK praktikale viidanud. Analüüsis uuritakse:

- milline on EIK lahenditele viitamise üldine praktika Riigikohtu lahendites;
- millised on peamised valdkonnad ja küsimused, milles Riigikohus on EIK praktikat kasutanud;
- kas ja kui palju viidatakse Riigikohtu lahendites Eesti suhtes tehtud EIK otsustele.

Analüüs näitas, et kõige rohkem on Riigikohus EIK praktikale viidanud kriminaalasjades, kus sagedamini käsitletud teemadeks on mõistlik menetlusaeg ning ütluste andmine ja nende tõendina kasutamine. Põhiseaduslikkuse järelevalve asjades on EIK praktikale viidatud peamiselt individuaalkaebuse lubatavuse, edasikaebeoiguse ja liiga kõrge riigilõivu küsimustes. Haldusajades on peamiseks EIK praktikast mõjutatud valdkonnaks vangistusõigus. Analüüsitud lahendite põhjal võib öelda, et EIK otsused on leidnud kindla tee Riigikohtu praktikasse. Põhiseaduslikkuse järelevalve asjades tehtud otsustes on EIK praktika olulise tähtsusega. Konventsiooni kohaldamispraktika on aidanud näha riigisisese õigusliku regulatsiooni puudusi ja neid selgemalt välja tuua.

II. Muu tegevus

2012. aastal jätkus koostöö koolitusosakonnaga analüüsitegevuse tutvustamiseks rahvusvaheliste kanalite kaudu. FIDE konverentsi lisamaterjalina valmis analüüsitegevust tutvustav voldik. Kohtupraktika analüüsi formaadi ühtlustamise eesmärgil töötati õigusteabe osakonnas välja meetodilised juhised kohtupraktika analüüsi kirjutamiseks.

Aasta jooksul esinesid kohtupraktika analüütikud ka koolitustel ja pidasid loenguid uuritud teemadel. Eraõiguse valdkonna kohtupraktika analüütik käsitles prokuröridele korraldatud koolitusel tsiviilhagi ja pidas loengu Juristide Liidu korraldatud tsiviilkohtumenetluse koolituspäeval (loengu teemadeks olid hagi alus ja ese, kohtu selgitamiskohustus hagimenetluses, hagi õiguslik perspektiivitus). Eraõiguse valdkonna kohtupraktika analüütik korraldas ka saneerimismenetlust käsitleva kaasusõppe kohtunikele ja osales lihtmenetluse teemal peetud kohtunike ümarlual. 2012. aastal kohtupraktika analüütikuna töötanud Riigikohtu kriminaalkolleegiumi nõunik tutvustas analüüsi „Karistuse kohaldamise etapid Eesti kohtupraktikas” tulemusi Lõuna Ringkonnaprokuratuuri sügisseminaril. Analüüsitulemusi tutvustati ka Juristide Liidu korraldatud koolitusel, kus kohtupraktika analüütikud andsid ülevaate analüüsitegevuse käigus uuritud ringkonna kohtute praktikast haldus- ja tsiviilasjades.

Jagati ka veidi tehnilisemat laadi kogemusi – 2012. aasta detsembris käisid kohtupraktika analüütikud Tartu Ringkonnakohtus KIS-i ja HUDOC-i otsingumootorite kasutamist tutvustamas ja analüüsitööga saadud kogemusi jagamas.

III. 2012. aastal avaldatud analüüsitulemusi kajastavad artiklid

L. Kanger. Euroopa Liidu Kohtu otsuste mõju Eesti kohtute keelekasutusele. – *Õiguskeel*, 2012/1.

L. Kanger. Euroopa Kohtu praktikale viitamine maksuvaidlustes. – *MaksuMaksja*, 2012, nr 2, lk 32–34.

L. Kanger. Euroopa Kohtu praktikale viitamine maksuvaidlustes. 2. osa. – *MaksuMaksja*, 2012, nr 3, lk 28–29.

M. Lillsaar. Tervishoiuteenuse osutaja tsiviilõiguslik ja karistusõiguslik vastutus. – Riigikogu Toimetised, 25, 2012, lk 67–74.

M. Vutt. Lähedase isiku surma põhjustamisega tekitatud mittevahalise kahju hüvitamise kohtupraktika. – Juridica, 2012, nr 6, lk 462–471.

E. Rohtmets. Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendid Riigikohtu praktikas. – Kohtute aastaraamat 2011, lk 105–112.

Meelis Eerik

*Harju Maakohtu kohtunik,
Eesti Kohtunike Ühingu esimees*

Eesti Kohtunike Ühingu tegevusest 2012. aastal

32

Tähtsaimaks 2012. aastal tuleb pidada kohtunike sotsiaaltagatistega seotut. Tehtud muudatused puudutasid nii kohtunike puhkusi, palku kui ka pensione.

Kuigi nende teemadega tegelemine ei tulnud üllatusena, oli Eesti ülejäänud Euroopast mõnevõrra erinevas positsioonis. Kui Eestis tekkis 2012. aastal surve palkade külmutamine lõpetada või palku isegi tõsta, siis ülejäänud Euroopa tegeles peamiselt veel majanduskriisi tagajärgedega. Kohtunike sotsiaaltagatise arutati näiteks novembris Washingtonis toimunud Rahvusvahelise Kohtunike Ühingu (*International Association of Judges*) aastakoosolekul. Koosolekul olid (endiselt) teemaks kärped. Arutleti kohtunike palkade vähendamise, palkade külmutamise, pensionisüsteemi reorganiseerimise ja kohtusüsteemi finantseerimise üle. Nendes küsimustes jäidi varem vastu võetud seisukohtade juurde.

Varem oli samadel teemadel arutletud ka näiteks mais Amsterdamis toimunud Euroopa Kohtunike Ühingu (*European Association of Judges*, EAJ) koosolekul, kus toodi esile probleemid riikide kaupa.

Poolas jäid kohtunike palgad külmutatuks ka siis, kui teiste võimuharude palku tõsteti. Kohtunike hinnangul halvenesid kohtunike ja teiste võimuharude esindajate suhted märgatavalt pärast seda, kui osa kohtunistest saatis jalgpallisõbrast peaministrile punase kaardi. Nüüd protestisid Poola kohtunikud kohtute seaduse „ebaseadusliku“ vastuvõtmise, kohtunike koolituse Justiitsministeeriumile allutamise, uute kohtunike ametisse nimetamise jm küsimuste üle. EAJ saatis Poola ametivõimudele kirja, milles tundis olukorra üle muret, samas tõdeti koosolekul, et puuduvad seaduste vastuvõtmist puudutavad rahvusvahelised standardid.

Mõistetavalt puudutab palga vähendamine ka Kreeka kohtunikke. Kohtunike palku vähendati 38,5% ning proportsionaalselt rohkem kui teistel ametiisikutel. Siit ilmnes kaks probleemi: esiteks palga ebaproportsionaalne vähendamine ja teiseks palga vähendamine tasemeni, mis ei taga kohtuniku ametivääriskust. EAJ leidis, et nendele probleemidele tuleb läheneda riigi majanduslikku võimekust arvestades. EAJ võttis vastu üsna tasakaaluka sõnastusega resolutsiooni, mis tuletas

Kreeka võimudele meelde kohtunike palku puudutavaid rahvusvahelisi põhimõtteid.

Kreeka riigi eelarveprobleemid on meile ajakirjanduse vahendusel teada ja vast on ka mõistetav EAJ seisukoht eeltoodud küsimuses. Samas on sellel seisukohal laiem tähendus. Olles ise EAJ resolutsioone ettevalmistava töögrupi liikmena arutelu juures, võin märkida, et kujuneva seisukoha järgi sõltubki kohtunike sotsiaaltagatiste maht riigi majanduslikust võimekusest. Töögrupi teised liikmed, näiteks kolleegid Saksamaalt, Suurbritanniast ja Šveitsist, on täie vastutustundega seisukohal, et kohtunikud ei saa asuda väljaspool ühiskonda. Seetõttu mõjutavad (majanduslikud) muutused paratamatult ka kohtunikud. See puudutab nii kohtunike palku, pensione kui ka teisi sotsiaaltagatiseid. EAJ seisukoht Poola küsimuses viitab ka sellele, et võimude lahususe põhimõtte tähendab teisest küljest ka piirangut kohtuvõimu sekkumisele seadusloomesse. Võib väita, et pigem on tegemist varasemaga võrreldes raskuspunktide nihkumisega. Näiteks tõuseb teravamalt esile (võimuharude vahelise) proportsionaalsuse põhimõte. Kui näiteks etteheidetav ei pruugi olla kohtunike palkade vähendamine (kui riigi majanduslik olukord seda möödapääsmatult tingib), on igal juhul etteheidetav sellise meetme rakendamine kohtuvõimu suhtes ebaproportsionaalselt teiste võimuharudega. Rahvusvahelisi õigusakte tõlgendatakse praegu pigem selles võtmes. Sama loogika kehtib ka palkade külmutamise lõpetamisele või palga tõstmisele.

Belgia esindaja andis EAJ koosolekul ülevaate probleemidest kohtunike pensionidega. Kohtuniku pensioniiga tõsteti Belgias 62 eluaastani (teistel 59) ning muudeti staaži arvutamist selliselt, et kõik kohtunikud ei pruugi pensioni välja teenida (näiteks esmalt advokaadina tegutsenud kohtunikud). Hetkel ei pidanud Belgia esindaja EAJ hinnangut selles küsimuses veel vajalikuks.

Isegi töötatud maal, Soomes, tegeleti kärbetega. Soome justiitsminister Anna-Marja Henriksson märkis, et Soome kohtusüsteemis on kärpeid ette näha 2016. aastani. Need hõlmavad mh ka kohtute ühendamisi ja kohtumajade sulgemisi. Selle mõtte ütles ta välja Helsingis sügisel toimunud Soome kohtunike päeval.

Soome kohtunike päevad toimuvad Soome Kohtunike Ühingu korraldamisel üle aasta. Huvitav oli jälgida, kuidas Soome kolleegid kärbetele lähenevad. Soome Kõrgema Kohtu esimees Pauliine Koskelo märkis, et kohtusüsteemil on praegu kaks suurt probleem: eelarve ja põlvkonnavaheetus. Ta märkis, et kätte on jõudnud õigusliku ratsionalismi aeg. Reaalsuse tunnistamine on tarkuse algus. Vaatamata Soomes levivale õiguskaitsele populismile ei ole lihtsate asjade mitu korda erinevates kohtuastmetes menetlemine tema arvates ratsionaalne ega mõistlik. Ka justiitsminister leidis, et käes on selliste menetluste aeg, mis toovad tulemusi ja säästavad raha. Suund on menetluse lihtsamaks, tõhusamaks ja kiiremaks muutmisele. Arutatakse, milliseid vaidlusi saab lahendada kohtuvälistes organites, karmistatakse esindajate pädevusnõudeid ning pööratakse tähelepanu kohtule esitatavate menetluskohaldamiskvaliteedile. Neid seisukohti oponeeris Kõrgema Halduskohtu esimees Pekka Vihervuori, kes oli ratsionalismi argumentide suhtes skeptiline. Ta ei pidanud vajalikuks taasalustada diskussiooni, mis ei ole varem osutunud viljakaks. Menetluslikust aspektist pöörati kohtunike päeval tähelepanu Lääne-Skandinaavia (eelkõige Norra) menetlusõigusele, mida iseloomustavad angloameerikalikud mõjutused. Nimelt on Lääne-Skandinaavia menetlused *trial*-tüüpi, kus on rõhk suulisel istungil, esindaja kesksel rollil menetluses (mitte kohtu selgitamiskohustusel) ja põhiistungil (mitte lugematutel eelistungitel) ning kaebamise aluseks on peamiselt olulised menetlusnormi rikkumised. Sümpaatne oli see, et muudatuserohkel ajal mõeldi ühtlasi ka kohtunike tervisele: aju-uuringute viimaseid tulemusi kohtunike töö vaatevinklist tutvustas kohalolijatele neuroloog ning elustiilitreener rääkis ajakasutusest ja tööga toimetulekust.

Koostöö jätkus ka teiste naabritega Balti Riikide Kohtunike Ühingute Nõukoja raames ning regionaalselt – viimast põlvkonda saab vast öelda – vennasvabariikidega: Ukraina, Gruusia, Aserbaidžani, Kasahstani jt-ga Memorandumi raames, mille sekretariaadiks moodunud aastal oli meie ühing. Sekretariaadi ülesandeks oli lisaks paberiliigutamisele organiseerida ka liikmesriikide kohtumine ning see õnnestus edukalt korraldada Moldovas. Eestis võõrustati Gruusia Riik

gikohtu esimeest Konstantin Kublašvilit ja Gruusia Kohtunike Ühingu esimeest Zaza Meišvilit. Kuigi meil on palju õppida teiste riikide kogemustest, võib väita, et ka meie kogemusest huvitatakse. Ühingu esindajate ettekandeid ja artikleid on sellel aastal avaldatud Poolas, Kasahstanis ja Moldovas.

Rahvusvahelise suhtluse kõrval toimusid juhatuse koosolekud erinevais paigus üle Eesti. Traditsiooniliselt toimus kevadel juhatuse laiendatud koosolek Lõuna-Eestis, kus tehti mh ka heategevustöid Maarja külas. Kohtusüsteemi aktuaalseid küsimusi arutati Kassiorus ning järgmisel päeval külastati Valgesood ja Põlva Talurahvamuuseumi. Juba traditsiooniks on saamas ka varasügisene laiendatud koosolek ühel Eesti saartest, milleks seekord osutus Hiiumaa. Koosoleku kõrvale mahtus Kärkla praeguse ja vana kohtumaja külastus, militaarmuuseumis käimine, jalgsiretk Kae-vatsi laiule jm. Juhatuse pidas kevadel ka ühiskoosoleku Advokatuuri juhatusega ning seda koostööd on kavas jätkata ka käesoleval aastal.

Juhatusel on hea koostöö ka õiguskantsleri ning Riigikogu põhiseadus- ja õiguskomisjoniga. Ühingu esindajad viibisid juunis toimunud kohtukorralduse ümarlaual, osalevad mitmete kohtukorraldust puudutavate komisjonide töös Justiitsministeeriumis, on kohtunud GRECO (*Group of States Against Corruption*) esindajatega, esimees võtab osa Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu tööst (mis sellel aastal keskendus kohtunike spetsialiseerumisele) ning ka Pressinõukogu tööst.

Sügishooaeg tõi ühingu liikmete listis kaasa elavdatud arutelu kohtunike palkade ja pensionide üle. Teatavasti tegeleb juhatuse pidevalt seadusloome analüüsiga ning on pidanud vajalikuks võimalikult varakult selles protsessis osaleda. Sügisene arutelu liikmete listis tõstatas üldistatult aga ka küsimuse, kui varajasse staadiumi võib selles protsessis minna. Näiteks võiks küsida, kas ilma eelnõu tekstita (näiteks eelnõu väljatöötamise kava arutamise ajal) võiks arutelu kutsuda hoopis kauplemiseks. Ühingu listis toimus diskussioon samuti ajal, mil kohtunike palga- ja pensionikorraldust puudutavat eelnõu veel ei olnud. Teiseks tekkis küsimus kohtunike esindusorganite (Kohtunike Ühing, kohtute haldamise nõukoda, kohtunike täiskogu) rollist. Arutati, milline

neist organeist ja millistel tingimustel oleks õigeim kohtunike huve esindama. Arvestades liikmete listis avaldatud seisukohti, leidis juhatuse novembris toimunud kohtunike sotsiaaltagatise puudutaval laiendatud koosolekul Jõgeval, et toetab selle küsimuse arutamist kohtunike täiskogul. Ühingu aastakoosoleku otsuse kohaselt tegi ühing Riigikohtu esimehele ettepaneku lisada 2013. aasta täiskogu päevakorda arutelu kohtuvõimu staatusest demokraatlikus õigusriigis. Sel teemal 2013. aasta täiskogul ka arutleti.

Jättes kõrvale konkreetse temaatika, on Kohtunike Ühingu roll komplekssem ja keerukam, kui esialgu paistab. Aeg on jõudnud nii kaugele, et selle küsimusega tuleb jälle tegeleda. Tuleb küsida, kas ühing peaks kohtusüsteemi puudutavaid muudatusi eest vedama või tagantjärele (kriitiliselt?) hindama. Viimane on igale juhatusele ja esimehele kergem ja populaarsem (seda vähemalt mõnda aega), ühingu arengu ja jätkusuutlikkuse aspektist aga küsitav variant. Muudatusi eestvedav tee tundub teoreetiliselt ideaalsena, kuid võib takerduda praktilise rakendatavuse kännu taha. Nimelt eeldab see avatud mõtlemist ja uute kontseptsioonide propageerimist, sest vastasel korral oleks tegemist pelgalt üksikprobleemidele lahenduste pakkumisega, mis kedagi ei rahulda. Kuivõrd tulevikku näitavat kristallkuuli jaekaubanduses ei müüda, võetakse uute ideede rakendamisega suuri riske. Ütle matagi on selge, et selliste kontseptsioonide eestvedamine on (põhjusega) konservatiivses kohtusüsteemis raske ülesanne. Lisaks tähendab see tarkade valikute tegemise ja olulise ebaolulisest eristamise oskust, sest muudatuste tegemine muudatuste pärast pole põhjendatud. Jah, on võimalik ka kahe variandi vahel balansseeriv tee, kuid tundub, et ühingu areng on jõudnud nii kaugele, et käes on selgete valikute aeg. Passiivsuse korral teeb valiku muutuv aeg ise.

Nende ja paljude teiste küsimuste lahendamine jääb aga uue juhatuse ja esimehe ülesandeks. Uus esimees ja juhatuse valitakse 2013. aasta sügisel.

Kohtute kommunikatsioonialase tegevuskava täitmisest 2012. aastal

2011. aastal heaks kiidetud kohtute kommunikatsioonistrateegia nägi ette kaheaastase tegevuskava kui praktilise plaani koostamise strateegias nimetatud eesmärkide täitmiseks. Tegevuskava koostasid 2012. aasta alguses kohtutest nimetatud kommunikatsioonijuhid.

Tegevuskava oli koostatud kolme suunda silmas pidades:

- tegevused **meediasuhete** tõhustamiseks,
- kohtute suhted **avalikkusega** ja
- tegevused **menetlusosaliste ja sisemiste sihtrühmadega**.

Järgnev on lühiülevaade tegevuskava täitmisest 2012. aastal.

Meediasuhtlus

Tegevuskava nägi meediasuhete tõhusamaks korraldamiseks ette 2012. aastal seitset tegevust. Olulisimad neist olid ajakirjanike ja kohtunikest kõneisikute koolitused.

Koostöös Eesti Ajalehtede Liiduga korraldasid kohtud 2012. aasta sügisel ajakirjanikele seminari “Kuidas teha

Eveli Kuklane

Riigikohtu
kommunikatsiooniosakonna juhataja

tsiviilkohtuvaidlusest head lugu?”. Seminari eesmärk oli tekitada tsiviilõiguse vastu elavat huvi ning juhendada, kust leiab valdkonna kohta informatsiooni.

Kui kevadel töötas Riigikohtu kommunikatsiooniosakond välja juhendmaterjali kohtu kõneisikule intervjuuks või kommentaariks, siis juba sügisel toimusid ka praktilised kaameratreeningud. Individuaalsest treeningust võttis osa 11 kõneisikut. Aasta jooksul tuli uutel kõneisikutel mitmel puhul avalikkusega ka meedia vahendusel suhelda.

2012. aasta lõpus toimusid Tallinnas, Tartus, Pärnus ja Jõhvis kohtunikele kommunikatsioonialased koolitused. Koolitusest võttis osa kokku 73 kohtunikku. Koolitaja Raul Rebase põhisõnum oli, et kohtunikud peavad oma avalikke esinemisi hoolega valima, kuid oma vagu tuleb igaühel ise künda ning oma nägu ei saa jätta kõrvaliste huvirühmade kujundada.

Avalikkus

Tegevuskava nägi suhetes avalikkusega 2012. aastaks ette kaheksat tegevust. Olulisemad avalikkusele suunatud tegevused olid põhiseaduse 20. aastapäeva puhul toimunud põhiseaduseteemalised koolitunnid ja tsiviil-

kohtupidamise õppefilmi tootmine. Sealjuures toimus kõigis kohtutes rutiinselt väga suur hulk õpilasrühmade külastusi, nagu igal aastal.

Põhiseaduse aastapäeva puhul andsid kõrged riigiametnikud ja juristid koolides üle Eesti kokku 114 põhiseaduseteemalist tundi. Tundidest sai osa rohkem kui 6000 õpilast valdavalt gümnaasiumiastmest. Suur osa lektoritest oli kohtunikonna hulgast.

Õpilasi silmas pidades koostas Riigikohus lõbusalt illustreeritud infovihiku Eesti kohtusüsteemist. Infovihikut said trükist tellida kõik kohtud õpilasgruppidele jagamiseks, kokku trükiti 7500 vihikut. Samuti oli kooliõpilastele mõeldud sügisel kohtutes tähistatud tsiviilõiguse päev.

Suvel valmis mitmete kohtunike ja kohtuametnike kaasabil õppefilm tsiviilvaidluse lahendamise kohta. Film on mõeldud nii vanematele kooliõpilastele kui ka mitteprofessionaalsetele menetlusosalistele. Filmi levitamiseks avati ka kohtute Youtube'i kanal www.youtube.com/kohtud.

Menetlusosalised ja sisemised sihtrühmad

Tegevuskava nägi 2012. aastaks menetlusosaliste ja sisemiste sihtrühmadega ette seitset tegevust. Üheks olulisemaks neist oli veebilehe www.kohus.ee sisu auditeerimine ja täiendamine. Kohtutest nimetatud veebi-haldurid valisid oma töörühma juhiks Tartu kohtute pressiesindaja Krista Tamme, kelle juhtimisel toimus kohtute veebi kasutajate uuring, koostati www.kohus.ee uus struktuuripuu ning vaadati üle sisu. Hetkel on valminud veebi uue kujunduse põhi ning 2013. aasta aprillis-mais ehitab RIK uue kujunduse ja sisuga veebilehe üles. Uus kohtute veeb saab nähtavaks 2013. aasta suveks.

Teist olulist tegevust – menetlusosaliste rahulolu uurimist – möödunud aastal ei tehtud. Uuring oli küll ettevalmistatud, lähtudes suure osas CEPEJ-i soovistest, kuid jäi ära Andmekaitse Inspektsiooni vastuseisu tõttu valitud uuringumeetodile. Menetlusosaliste rahuolu uuringu tegemise võimalust muus formaadis arutatakse 2013. aastal.

2.

.....

2. Kohtust ja kohtukorraldusest

Kohtuvõimu staatusest demokraatlikus õigusriigis. Sissejuhatus teemasse Eesti Vabariigi kohtunike täiskogul 8. veebruaril 2013

Eerik Kergandberg
Riigikohtunik

Õigusteaduskonda astuja sõbralikus vestluses professor Raul Naritsale: „Ei! Kohtunikuks ma küll saada ei taha. Need on ju eluaegsed.“

Käesoleva aasta 8. veebruaril võttis Eesti Vabariigi kohtunike täiskogu vastu pöördumise Riigikogu ja Vabariigi Valitsuse poole.¹ Kuna saatuse tahtel ja Riigikohtu esimehe nõusolekul juhatastin täiskogul kõnealuse pöördumise arutamist ning tegin ka sissejuhatava ettekande, siis mõistan enda kohustust ja õigust (seekord jah sellises järjekorras) esitada mõned lühikesed teemakohased selgitused ka siin – kohtute aastaraamatus.

1. Kas täiskogu oli õiguslikult pädev sellist pöördumist vastu võtma ja selle teksti enne arutama?

Kohtute seaduse (KS) § 38 lg 3 p 2 kohaselt võib täiskogu arutada õigusemõistmise probleeme ning muid kohtute ja kohtunikutööga seotud küsimusi. Kas KS-i loojad ja teised poliitikud ka tõepoolest soovisid või ette nägid, et ettepanek kõnealuse küsimuse arutamiseks võib tuleneda kohtunike ühingu vahendusel kohtunikonnast enesest, on juba omaette küsimus.

¹ Pöördumise tekst ja täiskogu teised materjalid on kättesaadavad Riigikohtu kodulehelt (<http://www.riigikohus.ee/?id=63>).

2. Milline on pöördumise eesmärk?

Pöördumise viimasesse löiku kirjapanduna on selleks taotlus omistada kohtusüsteemi ja õigusemõistmise problemaatikale riikliku tähtsusega küsimuse staatus ja tegeleda siis selle küsimusega lähiajal sisuliselt ja komplekselt – riigi kui terviku huvidest lähtuvalt. Selline eesmärgipüstitus lähtub veendumusest, et riigivõimu ühe klassikalise haru praegune seisund ja tulevikuprospektiiv ei saa ühes demokraatlikus riigis olla riiklikult vähetähtis küsimus ning et samas puudub Eestis selge strateegiline ja põhistatud arusaam, kuidas peaks meie kohtuvõim tulevikus välja nägema ning milline peaks olema kohtunike kui kohtuvõimu kandjate sõltumatuse tagatiste optimaalne süsteem.

3. Kas siis asi on ikka nii hull, et tuli hakata poliitikuid tülitama?

Vastamine sellele küsimusele eeldab alapunktide kasutamist.

3.1. Kui püüda kõigepealt sisendada endale ja teistele optimistlikku ja rõõmsameelset hoiakut, siis võib kirja panna näiteks järgmisi lauseid. Asi ei ole kindlasti hull selles mõttes, et mõne teise riigiga võrreldes võiks ju palju hullem olla. On kerkinud

mitmeid uusi kohtumaju. Kohtud töötavad, kohtuotsuseid tehakse, neid isegi täidetakse. Kohtute haldamise nõukoda tegutseb. Kohtunike foorumid on muutunud kohtunikonna seltskondlikeks sündmusteks (kuigi paraku mitte meediasündmusteks). Kohtunike täiskogud tulevad kokku regulaarselt. Kohtunikud saavad Eesti keskmisega võrreldes täiesti normaalset äraelamist võimaldavat palka.

- 3.2. Kui aga näivuse kardinad eest tõmmata ja tõsiselt rääkida, siis palju hullemaks ei tohiks enam asjal lasta minna. Vaadake esmalt, mida arvab kõnealusest küsimusest Riigikohtu esimees, kes staatusest tingitult ei tohiks nagu väga suur kurtja olla. Käesoleva aasta kohtunike täiskogul peetud Märt Raski ettekandest selgub, et tõsiselt murettekitavad on juba praegu ja üha keerulisemaks muutuvad kohtusüsteemis personaliprobleemid; kestvalt on lahendamata kohtusüsteemi kui terviku haldamise küsimus ja – nagu märkis Riigikohtu esimees – kohtute haldamise küsimusi otsustab Justiitsministeeriumi asekancler ainuisikuliselt; kohtujuristide juhtprojekt näitab, et domineerivad raha ja eduka poliititegevuse nähtumuse kujundamise eesmärgid, mitte aga õigusemõistmise eesmärgid tervikuna; seadusandlik ja täitevvõim on viimasel paaril aastal järjekindlalt tegelema kohtunike sõltumatuseks mõeldud sotsiaaltagatiste kaotamisega ja kohtunikud on juba peaaegu täielikult taandatud tavalise riigiametniku staatusesse.

4. Kas see siis oligi kogu mure?

Nimetagem siin veel mõningaid täitevvõimu samme viimasest kümnendist, mis vähemalt käesolevate ridade autori arvates olid sisuliselt suunatud kohtusüsteemi nõrgendamisele ja 2002. aastal kujunenud kohtunike sõltumatuse garantiide vähendamisele.

- 4.1. Esmalt tuleb põhijoontes nõustuda Uno Lõhmuse poolt PS-i kommentaarides märgituga, et juba kohtute arvu vähendamisega ja kohtuasutuse sisemise struktuuriüksusena kohtumajade loomisega 2005. aastal nõrgendati märgatavalt kohtuniku eluaegsust kui kohtuniku sõltumatuse üht olulisemat tagatist. Kohtute arv on ette nähtud seadusega. Kohtumaja

sulgemise otsuse on aga pädev tegema justiitsminister, kes ei vaja selleks seadusandja heakskiitu. Kohtuniku vabastamiseks kohtumaja sulgemise motiivil on jäetud justiitsministrile ulatuslik otsustusruum, mille kooskõla kohtuniku sõltumatuse põhiseadusliku tagatisega on kaheldav.

- 4.2. Üsna vargsi ja vaikselt tegeleti kohtunike puhkuse lühendamise, vastamata seejuures küsimusele, kuidas saab puhkuse lühendamine sisuliselt mitte tähendada kohtuniku palga vähendamist.
- 4.3. Mitte mingisuguseid sisulisi ja kohtunikukonda tegelikult kaasavaid diskussioone ei ole soovitud näha küsimuses, kas kohtunike eripension ja mis tahes teiste ametnike eripensionid on ikka absoluutselt samasse kategooriasse kuuluvad nähtused. Selgusetus on ka küsimuses, kas kohtunike pensionireform on täielikus kooskõlas juba pensionil olevate endiste kohtunike õiguspärase ootuse põhimõttega ja kuidas näiteks hinnata tulevikus kujunevat olukorda, mil kõrvalkabinettides peavad sisuliselt samasugust tööd samasuguse palga eest tegema kaks kohtunikku, kelle pensioniõiguslik staatus on erinev.
- 4.4. Kui vaadata kohtunike ametikohtade täidetust aastate kaupa, siis näeme, et mitte ühelgi aastal ei ole peetud vajalikuks kõiki seaduses ettenähtud kohtunike ametikohti täita. Eriti aga viimasel viiel aastal on võimuerakondade poliitikute ja Justiitsministeeriumi tegevust iseloomustanud soovimatus täita nii kohtunike kohti kui ka korraldada kohtunike ettevalmistusteenistust. Seda olukorras, kus maakohtu kohtunike enamus peab tööülesannete täitmiseks kasutama ka töövälisest aega, sealhulgas puhkepäevi. Sii liitub täitevvõimu esindajate sisuliste põhjendusteta retoorika (mida otsesõnu väljendati uue kohtute seaduse eelnõus), et olemasolevat kohtunike arvu tuleb vähendada (väidetavalt vähemalt 200 isikuni), sest seda tingivat demograafilise situatsiooni muutused. Paraku puudub sellise järelduse tegemiseks aga igasugune sisuline analüüs.
- 4.5. Eriti murettekitav on aga asjaolu, et nende eelkirjeldatud kohtunike garantiisid vähendavate

sammudega oleme praeguseks jõudnud olukor-rani, kus kohtuniku töö on õiguselukutsete turul kaotanud või kaotamas vahepealset atraktiivsust. Nii pidi Riigikohtu üldkogu detsembrikuus jätma presidendile ettepaneku tegemata kahe kohtuniku ametisse nimetamiseks põhjusel, et kandidaadid ei vastanud enda teadmistelt ja haridustasemelt kohtunikele esitatavatele nõuetele.

5. Kas on veel millegi üle kaevata?

On jah. Kohtunikul endal teadupärast kuigi sageli kaebvõimalust ei ole ja sestap tuleb püüda iga väiksematki kaebamise võimalust kasutada. Rääkides õigusemõistmisest kui riiklikult tähtsast küsimusest, väärib tõsis-tähelepanu ka meie menetlusõiguste kui terviku problemaatika: kas üldjuhul kolm kohtuastet kõigi kohtu- asjade tarbeks ei ole ühe mitte eriti suure riigi jaoks liigne luksus; kas kõik meie erinevad kohtumenetlused peavad menetlusosalisi ja juuratudengeid hullutavalt üksteisest nii erinevad olema, nagu nad seda praegu tegelikult on; ja kuidas siis on Eesti riigis lood nn suure individuaalse konstitutsioonilise kaebemenetlusega (ja seega meie kõigi põhiõiguste tagamise süsteemiga!) – saab seda siis ikka lugeda Riigikohtu poolt nn Brusilovi otsusega (3-1-1-10-03) looduks või mitte (kui arves-tada, et seadusandja on selles küsimuses praeguseks (18. märtsiks 2013) vaikinud täpselt kümme aastat); kas kehtvat menetluslikku ebaselgust kohtunike nn kolme aasta reegli kontekstis arvestades on Eesti kohtunikele selle reegli kohaldamisel tagatud PS §-s 14 sisalduv põhiõigus menetlusele ja korraldusele.

6. Kas vaikimine on kuld?

Ütlesin ka täiskogul, et minu arusaamise kohaselt oli täiskogu kõnealuse otsuse kujunemise ajendiks dis-kussioon, mis leidis aset Pärnumaal Maria talus 20.–21. septembrini 2012 toimunud kohtute haldamise nõukoja kuuekümneme kuuendal istungil. Selle istungi protokollist, aga ka asjaosaliste jutust nähtuvalt tulid seadusandliku ja täitevvõimu esindajad nõukotta ettepanekuga, et kohtunike suhtes kõrgemate riigiteenistujate ameti-palkade seaduses sätestatu jõustamine alates 1. jaanua-

rist 2013 saab kõne alla tulla vaid täitevvõimu suure vastutulekuna ja üksnes vahetuskaubana kohtunike ametipensionide kaotamise vastu (üks tuntud ja lugu-peetud poliitik on protokollis märgitu kohaselt öelnud otse, et ega's kohtunikud ometi mõtle midagi saada ilma samas ka midagi vastu andmata!). Protokollist nähtuvalt peeti kohtute haldamise nõukojas ka elavaid diskussioone. Lõpuks võttis nõukoda hääletagega 8:0 vastu otsuse, mis kõlab järgmiselt: „KHN peab võimalikuks kohtusüsteemi jätkusuutliku arengu huvides kõrge-mate riigiteenijate ametipalkade seaduse jõustumist 01.01.2013 sellisel, et tulevikus ametisse nimetatavatele kohtunikele ametipension praegusel kujul ei laiene ja ametisolevate kohtunike ametipensionid indeks-eeritakse.“ Miks ja kuidas olid KHN-i liikmed sellise hääletamistulemuseni sisuliselt juhitud, seda selgitas täiskogul peetud ettekandes väga kujukalt kolleeg Tiina Pappel. Igatahes põhjustas see KHN-i otsuse punkt kohtunike ühingu liikmete vahel tõelise diskussiooni üsna erinevates suundades: alates KHN-i pädevusest võtta vastu sedalaadi otsuseid kuni sisuliste küsimus-teni. Kõige häirivamaks ja kohtunike väärikust alan-davaks peeti aga seda, et kõnealuse ettepanekuga tuldi KHN-i taas ootamatult, tagauksest, vargsi ja vagusi. Kohtunikud ja tema põhiseaduslikud garantiid olid muudetud klassikalise „poliitilise lehmakauplemise“ objektiks. Tuleb lisada, et järgnes ajakirjanduse vahendusel avalikkuse desinformeerimine väitega, et Eesti riigis tagatakse 2013. aastal kõigist riigi teenistuses olevatest isikutest ainult kohtunikele palgatõus. See väide on vale iga kandi pealt ja muu hulgas ka selle tõttu, et tegelikult ei oota kohtunikke alates 1. juulist 2013 (seega siis mitte 1. jaanuarist 2013, nagu kauplemisel lubatud) mitte palgatõus, vaid seadusega määratud ja siis külmutatud ning vähendatud palgade taastamine.

7. Kas täiskogu otsus ikka väljendab kogu kohtunikukonna tahet?

Kui uskuda, et demokraatlikuks otsustamiseks ei ole siiani hääletamisest paremat moodust välja mõel-dud, siis on vastus kindlalt jaatav. Ehk tuleks lisada, et elementaarse „demokraatialoogika“ kohaselt tuleb täiskogul hääletatut kindlasti pidada kohtunikukonna

arvamust representatiivsemalt esindavaks seisukohaks kui kohtute haldamise nõukojas hääletatud. Samas oleks ebaaus ja ühekülgne jätta siinjuures nimetamata täiskogu otsusele olulisimad vastuargumendid (ja vastuargumenteerijad).

7.1. Esimene vastuargument (esitaja – üks kolleeg Riigikohtust). Täiskogu otsuses kajastatud küsimusi tuleb ajada põhimõtteliselt teisiti, vaikselt, kavalalt, lobitööd tehes, „suhteid luues“ (nagu ütles vist „Väikese printsi“ rebane). Ma ei taha kuidagi sellise argumendiga nõustuda. Kui keegi väidab, et selline saladiplomaatia on seni olnud viljakas, siis see väide on lihtsalt vale: muidu ei oleks kõnealust täiskogu pöördumist vaja. Tegelikult ei saa kõnealuse küsimuse puhul kuidagi põhimõtteliselt aktsepteerida sellist saladiplomaatilist lähenemist. Kohtunikonna sõltumatuse garantiidest rääkimine on eeskätt jutt demokraatia toimemehhanismist riigis ja on väga raske mõista, miks peaks seda juttu rääkima kuidagi sosinal, lobitöö vormis, mitte aga sirge seljaga ja avameelselt. Mis puudutab aga küsimust sellest, kas kohtunikonnal ikka sobib tõstatada enda sotsiaalsete garantiide küsimust, siis muidugi oleks ilus ja romantiline loota, et seadusandlik ja täitevvõim vaatavad hardalt ja rõõmsas ootusärevuses kohtuvõimu suunas ja on alati maksimaalselt huvitatud kohtunikonna sõltumatuse garantiide kehtestamisest ja kohtuvõimu pidevast tugevdamisest. Rahvusvaheliste kohtunike ühenduste rohkearvulised analüüsid aga selliste naiivsete lootuste paikapidavust ei kinnita. Üldjuhul ei ole kohtuvõimu institutsionaalse sõltumatuse ja kohtunike personaalse sõltumatuse garantiide optimaalne süsteem üheski riigis kujunenud mitte seadusandliku ja täitevvõimu vabatahtliku kinkeaktiga, vaid intensiivsete diskussioonide tulemina ja järeleandmise tehes. Selle põhjus on lihtne ja mingil määral ka mõistetav: seadusandliku ja täitevvõimu tasakaalustajana suunab ja sunnib ju kohtuvõim neid vältimatult ka teatud enesepiirangutele. Enesepiiramised aga teadupärast ei kuulu üldjuhul meeldivate kohustuste hulka. Eriti mitte siis, kui need sunnivad võimuerakondi korrigeeriva valimistel antud lubadusi.

7.2. Teine vastuargument (esitaja – Riigikogu liige). Kuidas saab üldse arvata, et maailm on muutumatu ja et ka mingil ajal kohtunike garantiide küsimuses otsustatu peaks igaveseks kestma jääma. Elu muutub ja meie koos sellega. Eripensionide kaotamine või/ja puhkuste oluline lühendamine kujutab endast poliitiliseks tahteks formeerunud üldrahvalikku tahet, mille vastu on ühelt poolt mõttetu ja teiselt poolt ka võimatu sõdida. Jah, kahtlemata on meid ümbritsev maailm pidevas muutumises ja põhimõtteliselt võib ajas muutuda ka kohtunike sõltumatuse tagamise garantiide süsteem. Samas peavad eriti selle süsteemi muudatused olema põhjendatavad ja ka tegelikult põhjendatud, sest need muudatused muudavad ka demokraatia toimemehhanismi ja põhiõiguste tagatust. Seetõttu ei saa kõnealuseid muudatusi teha viisil, mis sai täiskogu pöördumise ajendiks (vt eespool p-s 6 märgitud).

7.3. Kolmas vastuargument (esitaja – see sama Riigikogu liige). Kohtunikond, eriti aga riigikohtunikud ei tohi enda garantiide küsimuses sõna võtta, sest võib juhtuda, et nad võivad hakata hiljem otsustama garantiide (või nende puudumise) põhiseaduslikkuse üle. See argument, eriti riigikogu liikme esitatuna, võtab sõnatuks. Argumendi kummutamiseks võiks esmalt korrata p-s 7.1 märgitud: see, mis on demokraatlikus riigis kohtuvõimu normaalseks toimimiseks elementaarselt vajalik, ei ole kahele riigivõimu ülejäänud harule iseenesestmõistetav. Siin on vajalik teatud teenäitamine. Teiseks tuleks silmas pidada, et täiskogu otsus on käsitatav kohtuvõimu pöördumisena riigivõimu kahe ülejäänud haru poole. Selles ei ole võetud mingeid seisukohti põhiseaduslikkuse küsimuses ja seega ei tulene pöördumisest ka mingeid hilisemaid kohtuasjade lahendamise keeldusid. Loodetavasti ei tähenda lugupeetud riigikogulase arvamus iga üksiku kohtuniku diskrimineerimist selles mõttes, nagu ei võiks kohtunik pöörduda kohtusse, kui ta leiab, et tema (põhi)õigusi on rikutud. Sellist kohtusse pöördumise põhiõiguse riivet kohtunike suhtes põhiseaduses õnneks ei sisaldu. Õige on aga see, et üldjuhul kohtunikud ei taha ise olla kohtusse

**Kohtuvõimu staatusest demokraatlikus õigusriigis.
Sissejuhatus teemasse Eesti Vabariigi kohtunike täiskogul 8. veebruaril 2013**

pöördujad, sest nad tajuvad siin dilemmat. Järeldus võiks aga olla selline, et seadusandja mõtleb enne väga põhjalikult, kui hakkab kohtunike sõltumatust tagavaid sotsiaalseid garantiisid kärpima, ega sunni kohtunikke selliste kärbeta seaduslikkust kohtus vaidlustama.

- 7.4. Neljas vastuargument (kolleeg Riigikohtust). Kes saavad olla meie (st kohtunike) nn poliitilised liitlased, arvestades, et kohtunikud moodustab olematu suurusega elektoraadi? Ilmselt ei suudeta uskuda, et kõnealuse pöördumise eesmärk on tõe-

poolest kantud murest õigusemõistmise kui terviku pärast ja et ei ole kahjuks midagi teha, kui kohtuniku sõltumatuse garantiideks on ka kohtuniku palk, puhkus ja pension.

- 8.** Kohtunike täiskogul peetud ettekandes nentis Riigikohtu esimees Märt Rask kurvalt, et tema arvates ei ole Riigikogu praeguses koosseisus poliitilisi jõude, kes oleks valmis tunnustama kohtusüsteemi kolmanda võimuharuna ja aktsepteerima selle enesekorralduse õigust. Loodan, et see on erandlik juhus, mil Riigikohtu esimees eksis.

Madis Ernits

*Tartu Ringkonnakohtu kohtunik
Eesti Kohtunike Ühingu lihtliige*

Kohtuniku sõltumatusest

1. Sissejuhatav märkus

Kohtu sõltumatusest tavatsetakse rääkida ja kirjutada murranguaegadel. Nii elavnes kohtusüsteemi kujundamise teemaline debatt Eestis pärast pikka vaikelu 1990ndate alguses iseseisvuse taastamise ootuses.¹ Hiljem on vaieldud pigem selle üle, kuidas kohtuid peaks haldama.² Riiklust taastades oli kohtuniku sõltumatus

midagi sedavõrd iseenesestmõistetavat, et kriitikuid sel kontseptsioonil polnud. Kohtuniku sõltumatuse tagatised määratles kõigepealt 23. oktoobril 1991 vastu võetud Eesti Vabariigi kohtuniku staatuse seaduse § 17 lg 2: „Kohtuniku ja kohtukaasistuja sõltumatus tagatakse seadusega sätestatud nimetamise või valimise ning vabastamise või tagandamise korraga, kohtuniku ja kohtukaasistuja puutumatusega, seadusega kehtestatud õigusemõistmise protseduuriga, nõupidamissaladusega otsuse tegemisel ja keeluga nõuda selle avaldamist, vastutusega lugupidamatuse eest kohtu vastu või sekumise eest kohtuasja lahendamisse, kohtu tegevuseks vajalike organisatsiooniliste ja tehniliste tingimuste loomisega, samuti kohtuniku materiaalse ja sotsiaalse kindlustatusega, mis vastab tema staatusele.“ Sellega oli sisuliselt kõik oluline öeldud. Paraku tunnistati see norm koos ülejäänud kohtuniku staatuse seadusega kehtetuks alates uue kohtute seaduse jõustumisest 29.

¹ Vrd M. Rask. Ees on kohtureform. – Eesti Jurist (1990) nr 5, lk 318–321; J. Raidla. Teel kriisist õigusriiki. – Eesti Jurist (1990) nr 3, lk 182–186; J. Odar. Eesti kohtukorralduse kujundamine. – Eesti Jurist (1990) nr 2, lk 100–105; J. Odar. Kolmeastmelise kohtusüsteemi kujundamine ja kohtusüsteemi lülid. – Eesti Jurist (1991) nr 5, lk 329–333; J. Kirikal. Kohtureform ja põhiseadus. – Eesti Jurist (1990) nr 4, lk 251–255.

² Vrd R. Maruste. Eesti õigussüsteemi arengusuundumusi kohtuvõimu poolt vaadatuna. – Eesti Jurist (1994) nr 7/8, lk 7–8; R. Maruste. Eesti kohtusüsteemi juhtimise korrastamise kava. – Juridica 1995, lk 199–205; K. Kullerkupp. Kohtusüsteemi reguleerimise probleeme. – Juridica 1997, lk 496–501; R. Maruste. Kuidas korraldada kohtukorraldus? – Juridica 1997, lk 501–505; R. Maruste. Põhiseadus ja justiitsorganite süsteem. – Juridica 1998, lk 326–327; U. Lõhmus. Kohtud uue aastatuhande lävel. – Juridica 1999, lk 10–12; H. Schneider. Kohuslahusvõimude süsteemis. – Juridica 1999, lk 414–424; U. Lõhmus. Kohtuvõimu sõltumatus ja kohtuhaldus. – RiTo (2001) nr 3, lk 87–95; M. Rask. Võimude tasakaalustatus kui põhiseaduslik väärtus. – RiTo (2001) nr 3, lk 96–98; A. Sammelseg. Kohtukorralduse korraldamatus pärsib kohtusüsteemi arengut. – → → →

RiTo (2001) nr 3, lk 99–102; Kohtute sõltumatus ja kohtusüsteemi toimimise efektiivsus Eestis. Sihtasutus Iuridicum, Tartu 2002; V. Saarmets. Mis on korra kohane õigusemõistmine ja kuidas seda tagada? – Õiguskeel (2009) nr 4; U. Lõhmus. Kohtuhaldus kohtute seaduse eelnõu järgi. – Juridica 2010, lk 75–85.

juulil 2002. Otseselt ei ole kohtuniku sõltumatust ega selle vajalikkust Eesti Vabariigis aga keegi kunagi kahtluse alla seadnud.

Mis on kohtuniku sõltumatus? Eristada võib kohtuniku sõltumatust, kohtu sõltumatust ja kohtusüsteemi ehk kohtuvõimu kui terviku sõltumatust.³ Viimane ei tähenda ega tohi kaasa tuua kohtunikonna irdumist ülejäänud riigist ega ühiskonnast. Sellega muutub kohtuvõimu sõltumatuse küsimus lisaks võimude lahususe probleemile ka võimude tasakaalustatuse küsimuseks. Oluline on, et kõik kolm sõltumatuse tasandit teenivad lõppastmes konkreetses kohtuasjas otsust tegeva kohtuniku erapooletuse kindlustamise eesmärki. Igaühel, kes pöördub kohtu poole või kelle üle kohut mõistetakse, peab olema tagatud õigus erapooletule õigusemõistmisele.

Järgnevate ridade eesmärgiks on anda värske lühiülevaade kohtuniku sõltumatuse riigisisestest ja rahvusvahelistest tagatistest, pöörates seejuures tähelepanu eelkõige kohtuniku sotsiaaltagatistele. Allikad võib seejuures jaotada kaheks – *hard law* ja *soft law* –, kusjuures tõlgenduses saavad need kaks uuesti kokku.

2. Hard law

Kõige olulisemaks allikaks on mõistagi põhiseadus. PS § 15 lg 1 esimene lause sätestab üldise kohtuliku kaitse garantii: „Igaühel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse.“ PS § 146 teine lause näeb ette: „Kohus on oma tegevuses sõltumatu ja mõistab õigust kooskõlas põhiseaduse ja seadustega.“ PS § 4 sätestab kohtusüsteemi kui terviku tasandil: „Riigikogu, Vabariigi Presidendi, Vabariigi Valitsuse ja kohtute tegevus on korraldatud võimude lahususe ja tasakaalustatuse põhimõttel.“ PS § 147 lg 4 paneb seadusandjale kohustuse sätestada sõltumatuse tagatiseid seaduses: „Kohtunike sõltumatuse tagatiseid ja õigusliku seisundi sätestab seadus.“ Lisaks sätestavad PS § 147 lg-d 1–3 ja § 153 mõningad kohtuniku sõltumatuse üksiktagatiseid: kohtunike eluaegsus, ametist tagandatavus üksnes kohtuotsusega, keeld töötada

peale seaduses ettenähtud juhtude üheski muus valitavas või nimetatavas ametis ning piirangud kohtunike kriminaalvastutusele võtmisel. Sõltumatuse tagatisena võib käsitada ka PS §-s 150 sätestatud ametisse nimetamise erimenetlust (vt ka PS § 65 p-d 7 ja 8, § 78 p-d 11 ja 13). Kõige põhjalikumalt on Riigikohtu üldkogu käsitlenud kohtuniku sõltumatust Šuvalovi kaasuses.⁴

Euroopa Nõukogu tasandil kaitseb kohtuniku sõltumatust Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni art 6 lg 1 („Igaühel on [---] õigus [---] asja arutamisele [---] sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud õigusemõistmise volitustega institutsioonis“)⁵ ja Euroopa Liidu õiguses põhiõiguste harta art 47 lg 2 esimene lause („Igaühel on õigus [---] asja arutamisele [---] sõltumatus ja erapooletus seaduse alusel moodustatud kohtus“).

Rahvusvahelise õiguse tasandil on siduvaks veel eelkõige kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti art 14 lg 1 teine lause, mis näeb ette: „Igaühel on õigus mis tahes talle esitatud kriminaalsüüdistuse läbivaatamisel või tema õiguste ja kohustuste kindlaksmääramisel mingi tsiviilprotsessi käigus kohtuasja õiglasele ja avalikule arutamisele kompetentse, sõltumatu ja erapooletu kohtu poolt, mis on loodud seaduslikul alusel.“ Olgugi et rahvusvahelises lepinguõiguses võib leida veelgi dokumente, mis kohtuniku sõltumatust puudutavad, muutuvad konventsioonid üha üldisemaks ja nende sõnum jääb ka vastavalt nõrgemaks.

3. Soft law

Soft law'd on märksa rohkem kui *hard law*'d, mistõttu on järgnevalt ära toodud vaid valik kõige olulisematest dokumentidest. Välja on jäänud eelkõige Aasiat ja Latiina-Ameerikat puudutavad regionaalsed deklaratsioonid ning arvutu hulk vähem olulisi dokumente.

ÜRO egiidi all üllitatud dokumentidest saab juhtida tähelepanu eelkõige järgmistele:

⁴ RKÜKo 14.04.2009, 3-3-1-59-07.

⁵ Vrd nt EIKo 09.01.2013, 21722/11 – Oleksandr Volkov vs. Ukraina; EIKo 10.10.2000, 42095/98 – Dakaras vs. Leedu; EIKo 08.06.1976, 5100/71 jt – Engel jt vs. Madalmaad; EIKo 26.02.2002, 38784/97 – Morris vs. Ühendkuningriik.

³ Vrd J. Ginter. Guarantees of Judicial Independence. – Juridica International 1996, lk 75 jj.

- Inimõiguste ülddeklaratsiooni (1948) art 10: „Igal inimesel on tema õiguste ja kohustuste määratlemiseks ja temale esitatud kriminaalsüüdistuste põhjendatuse kindlakstegemiseks täieliku võrduse alusel õigus sellele, et tema asi vaadataks avalikult ja kõiki õigluse nõudeid järgides läbi sõltumatu ja erapooletu kohtu poolt.“
- Kohtu sõltumatuse põhiprintsiibid (*Basic Principles on the Independence of the Judiciary*; 1985);⁶
- *Procedures for the Effective Implementation of the Basic Principles on the Independence of the Judiciary* (1989);
- *Bangalore Principles of Judicial Conduct* (2006).

Euroopa Nõukogu egiidi all vastu võetud soft law't saab osutada järgmistele dokumentidele:

- Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee 17. novembri 2010. aasta soovitus nr R(2010)12 liikmesriikidele kohtunike iseseisvusest, efektiivsusest ja rollist;
- Euroopa harta kohtute seaduse kohta (*European Charter on the Statute for Judges*; 1998).

46

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

Kohtuniku sõltumatuse tähtsust on rõhutanud ka Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsioon (OSCE) esmajoonel järgmistes dokumentides:

- Euroopa julgeolekuharta (*Charter for European Security*; 1999) p 45;
- Kiievi soovitused kohtuniku sõltumatuse kohta Ida-Euroopas, Lõuna-Kaukasuses ja Kesk-Aasias (*Kyiv Recommendations on Judicial Independence in Eastern Europe, South Caucasus and Central Asia*; 2010);
- Brüsseli deklaratsioon kriminaalkohtusüsteemidest (*Brussels Declaration on Criminal Justice Systems*; 2006);
- Helsinki otsus nr 7/08 õigusriigi edasisest tugevdamisest OSCE piirkonnas (*Decision No. 7/08 on Further Strengthening the Rule of Law in the OSCE Area*; 2008).

⁶ Vastu võetud ÜRO kuritegevuse preventtsiooni ja õigusrikkujate kohtlemise kongressil Milanos 1985. aastal, Eesti Jurist (1992) nr 1, lk 49–51.

Samuti on Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu (CCJE) sõnastanud oma ettekujutuse kohtuniku sõltumatusest eelkõige järgmistes dokumentides:

- Arvamus nr 1 (2001) Kohtunike sõltumatuse ja ametist tagandamise keelu standardite kohta;
- Arvamus nr 2 (2001) Kohtute finantseerimise ja haldamise kohta, pidades silmas kohtusüsteemi töö tõhusust ja EIÕK artiklit 6.

Järgnev loetelu hõlmab ülejäänud olulisema soft law:

- *The Syracuse Draft Principles on the Independence of the Judiciary (Committee of Experts organized by the International Association of Penal Law and the International Commission of Jurists and hosted by the International Institute of Higher Studies in Criminal Sciences*; 1981);
- Kohtu sõltumatuse miinimumstandardid ((*The New Delhi Code of) Minimum Standards of Judicial Independence*; Rahvusvaheline Advokaatide Ühendus (IBA); 1982);⁷
- (*The Montreal) Universal Declaration on the Independence of Justice (First World Conference on the Independence of Justice*; 1983);
- *Draft Universal Declaration on the Independence of Justice* (nn Singhvi deklaratsioon, mille on koostanud hr L.V. Singhvi, ÜRO eriraportöör kohtuniku sõltumatuse uurimiseks; 1985, 1989);
- Euroopa kohtuniku harta (Euroopa Kohtunike Ühing; 1993, 1997);
- Kohtuniku üldharta (Rahvusvaheline Kohtunike Ühing; 1999);
- *The Policy Framework for Preventing and Eliminating Corruption and Ensuring the Impartiality of the Judicial System (Expert Group by the Centre for the Independence of Judges and Lawyers*; 2000);
- Scopuse mäe kohtuniku sõltumatuse rahvusvahelised standardid (*Mount Scopus International Standards of Judicial Independence*; International Association of Judicial Independence and World Peace; 2008, 2012).

⁷ Vastu võetud IBA (*International Bar Association*) XIX konverentsil New Delhis 1982. aasta oktoobris, Eesti Jurist (1992) nr 1, lk 51–54.

4. Vahekokkuvõtteks

Kõigepealt tuleb naasta Šuvalovi kaasuse kui kõige olulisema kohtuniku sõltumatust käsitleva lahendi juurde. Riigikohus on selles sõnastanud fundamentaalsed põhimõtted:

„Põhiseaduse § 147 lg 4 sätestab, et kohtuniku sõltumatuse tagatised ja õigusliku seisundi sätestab seadus. Tegemist on sättega, mis ühest küljest kohustab seadusandjat kehtestama seadusega kohtuniku sõltumatuse tagatised ja teisalt välistab kohtuniku sõltumatust puudutava regulatsiooni kehtestamise täitevvõimu aktiga. Sellest sättest ei ole aga võimalik järeldada kohtuniku sõltumatuse tagatiste mahtu selleks, et hinnata ühe või teise regulatsiooni sisu või regulatsiooni puudumise põhiseaduspärasust. [...] Kohtuniku sõltumatuse tagatiste ulatuse kindlaksmääramisel ei saa piirduda ainult Eesti õiguskorraga, eriti põhiseadusest allpoolseisvate seadustega. Lähtuda tuleb ka sellest, mida mõistetakse teistes demokraatlikes riikides kohtuniku sõltumatuse tagatiste all. [...] Demokraatlikes riikides üldtunnustatud arusaama kohaselt on kohtuniku sõltumatus käsitav ühelt poolt iga konkreetse kohtuniku sellise eelisõigusena, ilma milleta poleks tal võimalik täita enda ootuspärast rolli ja toimida sotsiaalsete konfliktide lahendamisel sõltumatu kolmanda isikuna. Sõltumatuse puudumine välistaks ka kohtuniku võimaluse vastutada enda tegevuse eest. Teisalt on demokraatlikes riikides kohtunike sõltumatusel lisaks eelmärgitule ka oluliselt avaram tähendus. Nimelt teenib kohtunike sõltumatus ka kõigi õigusemõistmist taotlevate ja selle õiglusele lootvate inimeste huve. Sõnaselgelt tuleneb selline järeldus Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (EIÕK) artiklist 6.1, mille järgi igapähele on õigus asja arutamisele sõltumatus ja erapooletus seaduse alusel moodustatud õigusemõistmise volitustega institutsioonis. EIÕK art 6.1 sisu on põhiseaduses paigutatud paragrahvidesse 15 ja 146. Eelmärgitut arvestades tuleb tõdeda, et kohtuniku sõltumatuse tagatistel on nii kitsam – iga konkreetset kohtunikku puudutav – kui ka avaram – demokraatliku riigi toimimist tagav – mõõde. [...] Kohtute seaduse § 3 loetleb kohtuniku sõltumatuse põhitagatised. Palka selles sättes kohtuniku sõltumatuse põhitagatisena nimetatud ei ole. Palka kui kohtuniku sõltumatuse tagatist ei mainita

otsesõnu Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis ega põhiseaduses. Küll aga on Euroopa Nõukogu organiseeritud mitmepoolsel kohtumisel vastu võetud Euroopa harta kohtunike seaduse kohta [...] artiklis 6.1 loetud üldtunnustatuks, et palk on kohtuniku sõltumatuse üks tagatistest. Nimetatud artiklis sätestatakse: „Kohtunikel, kes täidavad kutselise kohtuniku kohustusi, on õigus niisugusele töötasule, mille tase on kindlaksmääratud sellisena, et see kaitseb neid surveavalduste eest, millega püütakse mõjutada nende otsuseid ja nende üldist käitumist oma jurisdiktsiooni piires, kahjustades sellega nende sõltumatust ja erapooletust.“ Selgitavas memorandumis harta kõnealuse sätte juurde märgitakse järgmist: „Harta sätestab, et kohtunikele kutsealaste kohustuste täitmise eest ettenähtud töötasu tase tuleb määratleda selliselt, et see kaitseks neid surveavalduste eest kavatsusega mõjutada nende otsuseid või üldist käitumist kohtunikuna, kahjustades nende sõltumatust ja erapooletust.“ [...] Eeltoodust tulenevalt on üldkogu seisukohal, et palk kui kohtuniku sõltumatuse tagatis on põhiseaduse § 15, § 146 ja § 147 lg 4 kaitsealas. Kohtunikule ametisoleku ajal riigi tagatud piisav sissetulek võimaldab tal täita ootuspäraselt kohtuniku rolli ning on samas menetlusosalisele tagatiseks, et tema kohtuasja vaataks läbi sõltumatu ja erapooletu kohus.“⁸

Eespool loetletud dokumentidest saab lisaks Šuvalovi otsusele osutada järgmistele kohtunike sotsiaaltagatise puudutavatele sätetele:

- IBA kohtu sõltumatuse miinimumstandardid (1982), p 14: „Kohtunike palgad ja pensionid peavad olema adekvaatsed ja neid tuleb regulaarselt korrigeerida lähtuvalt hinnatõusust ja sõltumatult täitevvõimu kontrollist.“
- Singhvi deklaratsioon (1989), p 18a ja b:
  - „Oma ametiajal peavad kohtunikud saama palka ja pärast ametist lahkumist pensioni.
  - Palgad ja pensionid peavad olema adekvaatsed, vastavuses nende ameti staatuse, väärikuse ja vastutusega ning neid tuleb perioodiliselt üle vaadata, et kõrvaldada või minimeerida inflatsiooni efekti.“

⁸ RKÜKo 14.04.2009, 3-3-1-59-07, p 30–34.

- Euroopa harta kohtute seaduse kohta (1998), millele tugines ka Riigikohtu üldkogu Šuvalovi otsuses (p-d 6.3 ja 6.4):
  - „Seadusega tuleb tagada ametis olevate kohtunike kaitse sotsiaalsete riskide vastu, nagu haigus, emadus, invaliidsus, vanadus ja surm.
  - Iseäranis tuleb seadusega tagada, et kohtunikud, kes on jõudnud ametist lahkumise ikka ja on kindla aja täitnud kohtuniku kohustusi, saavad pensioni, mille tase peab olema nii lähedal kui võimalik viimasele ametipalgale.“
- Kohtuniku üldharta (1999), art 13: „Kohtunik peab saama piisavat palka, et tagada tegelik majanduslik sõltumatus. Palk ei tohi sõltuda kohtuniku töö tulemustest ja seda ei tohi vähendada tema teenistusajal. Kohtunikul on õigus ametist lahkumisel saada pensioni, mis vastab tema erialasele kategooriale.“
- Scopuse mäe rahvusvahelised standardid (2012), p 2.20: „Kohtunikkonna palgad ja pensionid peavad olema adekvaatsed kogu aeg ja määratud kindlaks seadusega ning neid tuleb perioodiliselt üle vaadata sõltumatult täitevvõimu kontrollist.“

48

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

5. Kokkuvõtteks

Sissejuhatuses sai märgitud, et kohtuniku sõltumatuseteema kerkib üldjuhul esile murranguaegadel. Tänavu 95. sünnipäeva tähistanud ja peagi 22. taasiseseisvumispäeva pidavas Eesti Vabariigis ei saa täheldada murranguaega. Selle asemel valitseb stabiilne poliitiline süsteem, mis on omaette väärtus ja annab tunnistust põhiseaduse heast toimimisest. Siiski on ülemaailmne võla- ja sellega kaasnenud majanduskriis sundinud poliitilisi otsustajaid otsima ja leidma riigi funktsioonide teostamisel n-ö sisemist ressursi. Paratamatult on viimastel aastatel sellele teele jäänud ka kohtunikkond oma sotsiaaltagatistega, mis on kaalukatel põhjustel keskmisest suuremad. Solidaarsusest lähtuvalt vähendati kohtunike palka 2008–2009 kolm korda: esiteks

jättes ära seadusse kirjutatud palgatõusu ning vähendades seejärel kahel korral palgasummat ka tegelikult. Järgneval perioodil on algselt kuni 28. veebruarini 2010 külmutatud palga taastamist edasi lükatud neli korda, viimati 2012. aasta sügisel seadusemuudatusega, mis kandis Riigikogu menetluses nime SE 279.⁹ Kahetsusega peab märkima, et lisaks veelkordsele palga taastamise edasilükkamisele tehti eelnõusse teisel lugemisel üllatuslikult lisatud muudatustepanekuga ka kohtuniku sotsiaaltagatiste reform, millega kaovad alates 1. juulist 2013 ametisse astuvatel kohtunikel kohtuniku-, invaliidsus- ja pereliikme toitjakaotuspension, pensioni ümberarvutamine ning staažitasu. Kas kohtunikud on ühiskonnas see grupp, kel peab ainukesena olema riiklik pension, kui see üldiselt ära kaotatakse, ja kes peab selle kinni maksma, kui Eesti rahval ei ole piisavalt lapsi, need ei ole käesoleva kirjutise teemad, sest vajaksid märksa pikemat ja põhjalikumalt käsitlust. Küll aga saab tõdeda, et tegemist on kohtuniku sotsiaaltagatiste põhimõttelise muudatuse ehk nn totaalisrevisjoniga, mille suhtes ei antud kohtunikkonnale võimalust oma seisukohta kujundada.

Eelnevatele kohtuniku sõltumatust käsitlevatele dokumentidele tuginedes saab teha järelduse, et kohtuniku sõltumatuseteema oluliseks tingimuseks on õiguskindlus, st see, et poliitiline võim kohtleb kohtunikkonda austusega ja peab antud lubadustest kinni. Samuti eeldab kohtuniku sõltumatus ausat ja läbipaistvat menetlust, iseäranis ärakuulamist ja võimaluse andmist enne muudatuste vastuvõtmist seisukohta avaldada. Teema lõpetuseks olgu viidatud Scopuse mäe rahvusvaheliste standardite hiljuti tehtud täiendusele (p 1.4): „Iga ühiskond [---] peab püüdma ehitada ja hoida kohtuniku sõltumatuseteema kultuuri, mis on hädavajalik demokraatia, vabaduse, õigusriigi ja inimõiguste jaoks riiklikus valitsemissüsteemis [---].“ Kohtunikkond tagab Eesti Vabariigis demokraatiat, vabadust, õigusriiki ja inimõigusi edaspidigi.

⁹ Eesti keskmise palgaga seotud ametipalkade maksmise ajutise korralduse seaduse, kõrgemate riigiteenijate ametipalkade seaduse ja kohtute seaduse muutmise seadus, 279 SE. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee>.

Virgo Saarmets

Tallinna Ringkonnakohtu kohtunik

Kohtuametnike rollist õigusemõistmisel ja selle laiendamisest

Üks 2012. aastal vastu võetud kohtute seaduse muudatus sattus Teenusmajanduse Koja kokkupanud komisjoni valitava Eesti parima ja halvima seaduse nominentide hulka ning just sellele kehvemale poolele, mis väidetavalt hea õigusloome tavale tepts mitte ei vastata.¹ Sellest muudatusest allpool juttu ei tule. Tegemist polnud aga sugugi ainsa 2012. aastal vastu võetud kohtute seaduse muudatusega ja järgnevalt räägiksingi just sellest teisest, millega lisati Eesti õigusesse kohtujuristi kui erinõuetega kohtuametniku instituut. Sissejuhatus e täielikkuse huvides märgin, et see muudatus ei jõudnud samuti Eesti parima seaduse nominendiks,² kuid erinevalt esimesena nimetatust ei jäänud ka halbade sekka. Arvatavasti ei ole kohtusüsteemis kuigipalju neid, kes poleks seda muudatust põhimõtteliselt üldse toetanud või vajalikuks pidanud, kuid nagu alati, peitub saatan detailides. Kindlasti on neid, kellele ei meeldi valitud nimetus³, mitmete arvates on muudatus tehtud kiirustades ja regulatsioon ise puudustega, nii mõnedelegi käib ilmselt vastakarva selle instituudi rakenda-

mine (seniste ametnike vabastamine, juhtprojektid vms). Ometi taandub kõik siiski peamisele eesmärgile, milleks on tõsta vähemasti ühe kategooria kohtuametnike kvalifikatsiooni ja motivatsiooni, ning selle vastu ei tohiks küll kellelgi midagi olla. Tõsi, paljud muud kohtusüsteemi jaoks olulised probleemid on ja jäävad endiselt lahendamata, aga see ei ole siiski kõnealuse muudatuse viga. Üks aspekt, mis kohtujuriste käsitleva eelnõu ettevalmistamisel on jäänud piisavalt läbi mõtlemata, on kohtujuristi tulevane pädevus, eelkõige tema iseseisev allkirjaõigus ja selle edasine laiendamine, et õigustada oluliselt suuremat töötasu. Kas see ongi üldse vajalik ja võimalik, seda püüangi järgnevalt analüüsida.

Õigusemõistmisel osalevad kohtuametnikud

Tsiviilkohtumenetluse seadustiku (TsMS) § 22¹ lg-te 1 ja 2 kohaselt võib seaduses sätestatud juhul tsiviilasja kohtuniku asemel lahendada ka kohtunikuabi, arvestades TsMS § 595 lg-test 2–4 tulenevaid piiranguid. TsMS § 22¹ lg 3 sätestab, et kohtunikuabi või kohtu kodukorra kohaselt selleks pädev muu kohtuametnik võib teha ka asja lahendamist ettevalmistava või muu korraldava määruse, mille peale ei saa edasi kaevata, muu hulgas avalduse, taotluse või kaebuse käiguta jätmise mää-

¹ Arvutivõrgus: <http://arvamus.postimees.ee/1136376/milline-oli-mullu-halvim-seadus>.

² Arvutivõrgus: <http://arvamus.postimees.ee/1136358/milline-oli-mullu-parim-seadus>.

³ Kuna see võib samastuda Euroopa Liidu Kohtu kohtujuristidega ja tekitada mõningaid tõlkeraskusi või muul põhjusel. – Nt: U. Lõhmus. Kohtuhaldus kohtute seaduse eelnõu järgi. – *Juridica*, 2010, nr 2, lk 83.

ruse ning määruse tähtaja andmise ja pikendamise kohta. Kohtuametniku pädevust on TsMS § 49 lg-s 2 tunnustatud protokollki koostamise, TsMS § 307 lg-s 2 menetlusedokumentide ära kirjutamise, TsMS § 315 lg-s 1 menetlusedokumentide kättetoimetamise ja TsMS §-s 458 kohtulahendile jõustumismärke lisamise küsimustes.⁴ Samuti keelab TsMS § 681 lg 4 Riigikohtu ametnikul teha asja kassatsiooni korras lõpetamise määrust ning lahendada hagi tagamise või kohtuotsuse viivitamata täitmise seotud taotlusi.

Halduskohtumenetluse seadustiku (HKMS) § 12 lg 1 kohaselt võib asja lahendamist ettevalmistava või muu korraldava määruse, mille peale ei saa seadusest tulevalt edasi kaevata, sealhulgas kaebuse menetlusse võtmise määruse, kaebuse või muu avalduse käiguta jätmise määruse ning määruse tähtaja andmise ja pikendamise kohta teha ka kohtu kodukorra kohaselt selleks pädev kohtuametnik. Lisaks võib kohus kasutada kohtuametniku abi kohtulahendi koostamisel või vormistamisel (HKMS § 12 lg 2). HKMS § 73 lg 2 nimetab samuti võimalust, et kohtudokumendid kinnitab kohtuametnik.

Kriminaalmenetluse seadustik (KrMS) ega väärtomenetluse seadustik kohtuametnikele mingit iseseisvat otsustuspädevust ei omista, küll aga sisaldavad KrMS § 12 lg 3, § 305 lg 1 ja § 306 lg 3 volitusi, mille kohaselt võib kohtu loal kinnisel istungil viibida ka kohtuametnik ning kohus võib kohtuotsuse vormistamisel kasutada kohtuametniku abi, kes võib viibida ka kohtuotsuse tegemise ajal nõupidamistoas.

Kehtivates seadustes ei ole erisätteid kõige levinumate kohtuametnike – *istungisekretäride* ja *konsultantide* – kohta. Kohtute seaduse (KS) § 63 lg 2 üksnes viitab, et kohtunikukandidaat võib ettevalmistusteenistuse ajal täita istungisekretäri või kohtunõuniku⁵ ülesandeid. Küll aga on kehtiv kohtute seadus algusest peale sisaldanud ühte paragrahvi kohtunõuniku kohta ja ühte peatükki kohtunikuabi kohta. Lisaks on eraldi sätted

kohtudirektori (KS § 125) ja kohtukordniku (KS § 126) kohta, kuid muudesse kohtuametnikesse puutuv oli kuni 31. detsembrini 2012 jäetud üksnes kohtu kodukorra ja kohtu kantselei kodukorra reguleerida (KS § 127) ning neiski on seda praktikas tehtud väga napilt.

KS § 31 lg 1 kohaselt on *kohtunõunik* Riigikohtu ametnik, kes üldistab kohtupraktikat ja osaleb kohtuasjade menetluseks ettevalmistamisel. KS § 31 lg 3 kohaselt võib kohtunõunikuks nimetada isiku, kes vastab kohtunikule esitatavatele haridusnõuetele. Kohtunõuniku täpsemad teenistuskohustused määratakse Riigikohtu kodukorraga (KS § 31 lg 2). Riigikohtu kodukorra p 39 kohaselt nõustab ja abistab kohtunõunik riigikohtunikke kohtuasja menetlusse võtmise otsustamisel ja menetlemisel ning koostab kohtuasjades kohtuistungiprotookolle, otsuste või määruste kavandeid ja annab arvamusi ning teeb menetlusseadustes ettenähtud alustel ja korras asja lahendamist ettevalmistavaid või muid korraldavaid määrusi.⁶

Kohtute seaduse 14. peatükk sätestab *kohtunikuabi* õigusliku seisundi, temale esitatavad nõuded, sotsiaalsed tagatised ja ametikitsendused, samuti kohtunikuabi ettevalmistuse ja ametisse nimetamise. KS § 114 lg 1 kohaselt on kohtunikuabi kohtuametnik, kes täidab seaduses nimetatud ülesandeid. Kohtunikuabi on oma ülesannete täitmisel sõltumatu, kuid peab seaduses ettenähtud ulatuses järgima kohtuniku juhiseid ja kohtu esimehe määratud tööjaotust (KS § 114 lg-d 2 ja 3). Kohtunikuabi peab vastama kohtunikule esitatavatele nõuetele ning olema üldjuhul läbinud kohtunikuabi ettevalmistusteenistuse ja sooritanud kohtunikuabi eksami (KS § 115). Kohtunikuabi kohta kehtivad ka kohtuniku ametikitsendused (KS § 116). Kohtunikuabi nimetab ametisse justiitsminister kohtunikuabieksami komisjoni ettepanekul (KS § 120 lg 5). Kohtunikuabi ametipalga suuruse kehtestab Vabariigi Valitsus (KS § 122 lg 1).⁷ Kohtunikuabisid on veel nimetatud abieluvararegistri seaduses, karistusseadustikus⁸, kinnis-

⁴ Loetletud ülesandeid täidavad kohtutes enamasti kas kohtuistungisekretärid või kantseleiametnikud.

⁵ Selles osas jääb seadusest (samuti kehtiva kohtute seaduse eelnõust – vt Riigikogu 9. koosseisu 607 SE) arusaamatuks, kas mõeldud on kohtunõunikku kitsalt KS § 31 tähenduses (s.o Riigikohtu nõunikku) või peeti tegelikult silmas kõiki kohtulahendite ettevalmistamisel osalevaid kohtuametnikke, sh eelkõige konsultante.

⁶ Riigikohtu kodukord, kinnitatud Riigikohtu üldkogus 21.02.2006 ja viimati muudetud 10.02.2009. – Arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/?id=569>.

⁷ Vabariigi Valitsuse 29.01.2007 määrus nr 23 „Kohtunikuabi ametipalga suurus ja osakonna juhatamise lisatasu määr“.

⁸ KarS § 311¹ – vastutus teadvalt ebaseadusliku kohtulahendi tegemise eest.

tusraamatuseaduses, laeva lipuõiguse ja laevaregistriseaduses, mittetulundusühingute seaduses, notariaadiseaduses, pankrotiseaduses, riigi õigusabi seaduses, tsiviilkohtumenetluse seadustikus, täitemenetluse seadustikus, võlgade ümberkujundamise ja võlakaitse seaduses ning äriseadustikus.

Alates 1. jaanuarist 2013 kehtiva KS § 125¹ lg 1 kohaselt on *kohtujurist* kohtuametnik, kes osaleb kohtuasjade menetlemiseks ettevalmistamisel ja menetlemisel kohtumenetluse seaduses ettenähtud ulatuses iseseisvalt või kohtuniku järelevalve all. KS § 125¹ lg 2 järgi on kohtujurist pädev tegema ka neid toiminguid ja lahendeid, mida kohtumenetluse seaduse kohaselt on pädev tegema kohtunikuabi või muu kohtuametnik. KS § 125¹ lg 3 kohaselt on kohtujurist oma ülesannete täitmisel sõltumatu, kuid peab seaduses ettenähtud ulatuses järgima kohtuniku juhiseid. Kohtujurist peab vastama kohtunikule esitatavatele nõuetele (KS § 125¹ lg 4). Kohtujuristi nimetab ametisse kohtu esimees (KS § 125¹ lg 5). KS § 125¹ lg 6 kohaselt ei või kohtujuristi palk ületada esimese astme kohtu kohtuniku ametipalka ja pärast katseaega olla väiksem kui pool esimese astme kohtu kohtuniku ametipalgast.

Kohtujuristi instituudi kehtestanud „Kohtute seaduse muutmise seaduse eelnõu“ (Riigikogu 12. koosseisu 281 SE, vastu võetud 12.12.2012) seletuskirjas nähti selle eesmärgina tõsta kohtuametnike kvalifikatsiooni ning seeläbi parandada kohtute töö kvaliteeti ja tõhustada kohtumenetlust, sh tagada mõistlikud menetlusajad. Nagu on märgitud ka eelnõu seletuskirjas, lähtuti kohtujuristide instituudi loomisel suuresti varasemast kohtute seaduse eelnõust (Riigikogu 11. koosseisu 649 SE). Seletuskirja kohaselt on konsultantide kvalifikatsioon ja tase kohtusüsteemis ebaühtlane ega vasta õigusemõistmise vajadustele ning tõhusa ja kvaliteetse õigusemõistmise tagamiseks tuleb tõsta konsultantide kvalifikatsiooni ning muuta nende töötasu motiveerivaks ja konkurentsivõimeliseks. Selleks on eelnõu seletuskirja kohaselt plaanis mõistliku üleminekuaja jooksul⁹ ava-

liku konkursi korras asendada kõik praegused konsultantide ametikohad ühtsete kvalifikatsiooninõuetega kohtujuristide ametikohtadega. Seletuskirja andmetel töötas 31. detsembri 2011 seisuga kohtutes 127 konsultanti ja kohtute õigusteenistuses 7 kohtunikuabi. Uusi kohtujuriste on võimalik ametisse nimetada üksnes kohtute eelarvete piires, kuid pikas perspektiivis peaks seletuskirja kohaselt kohtujuristide arv kohtutes olema võrreldav kohtunike arvuga. Seisuga 1. jaanuar 2012 oli Eestis ametis 221 kohtunikku (kohtunikukohtade arv kokku 242).¹⁰

Kohtujuristist ja tema pädevuse piiritlemisest

Kohtujuristi instituudi sisseseadmist on pärast eelnõu 649 SE üle ja ümber toimunud arutelusid põhjalikumalt kaalutud seoses abinõude otsimisega, kuidas tulla Tartu Halduskohtus efektiivsemalt toime kinnipeetavate esitatavate kaebuste massi läbivaatamisega. Nii märgiti Justiitsministeeriumi ettevalmistatud analüüsis „Kinnipeetavate vaiete ja kaebuste lahendamine“, et kohtuametnike allkirjaõiguse laiendamise ettepanek on tulnud kohtunikelt endilt ning muu hulgas võiks kohtujuristi pädevus haldusasjades hõlmata järgmisi küsimusi: kolmanda isiku kaasamine, menetluse andmine, kaebuse läbi vaatamata jätmise riigilõivu tasumata jätmise korral, kaebetähtaja kontrollimine ja tähtaja ennistamine või menetluse lõpetamine tähtaja rikkumise tõttu, korduva kaebuse tagastamine või selle menetluse lõpetamine, kaebuse tagastamine kohustusliku kohtueelse menetluse mitteläbimise korral, menetluse lõpetamine poole surma või lõppemise korral õigusjärgluseta. Analüüsist nähtuvalt peeti pädevuse laiendamist võimalikuks üldistavalt neil juhtudel, kus küsimuse lahendamine põhineb objektiivselt tuvastatavatel faktidel, samuti rõhutati kohtujuristi tegevuse üle kohtuniku kontrolli säilimist, kuna määruskaebuse n-õ eelmenetlemisel esimese astme kohtus peaks selle üle vaatama kohtunik. Samas mõõndi analüüsis, et osa arutelus osalenud kohtunikke jäid siiski seisukohale, et menetlust lõpetavate määruste allkirjastamise õiguse

⁹ Arvestades, et eelnõu seletuskirjas viidatakse plaanile säilitada menetlusseadustikes konsultantidele allkirjaõigus veel vähemalt viis aastat, mis aja jooksul peaks olema ametisse nimetatud piisav arv kohtujuriste, et oleks võimalik tagada kohtus tõrgeteta tööprotsess, siis peaks eelnõu koostajate poolt mõistlikuks hinnatud üleminekuage suure tõenäosusega lõppema 31.12.2017.

¹⁰ Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1357/Lisa%203_tabelid%202007-2011.pdf.

kohtujuristidele andmine ei ole põhiseaduspärane.¹¹ Koostatud analüüsil põhinevas eelnõus oli pakutud välja HKMS § 12 täiendamine uue lõikega 1¹, mille kohaselt võinuks (vanem)kohtujurist lisaks HKMS § 12 lg-s 1 nimetatud määrustele teha „muu korraldava määruse või muu asja lahendamist ettevalmistava määruse, mida saab edasi kaevata, sealhulgas lahendada menetlusabi taotluse ning tühistada menetlusabi andmise“. Eelnõu seletuskirja kohaselt oleks kõigi kohtumenetlust lõpetavate määruste allkirjastamise õigus jätkuvalt ainult kohtunikul. Kohtute haldamise nõukoda oma 15.–16. septembril 2011 toimunud 59. istungil kinnipeetavate kaebuste spetsialiseerunud n-ö halduskohtujuristide (täpsustatud ettepanek ei puudutanud küll pelgalt kinnipeetavate kaebusi, kuid oli seostatud siiski esmajoones konkreetse ametnike üksuse sisseadmisega Tartu Halduskohtus) loomist ei toetanud, kuigi arvamustes peeti vajalikuks kohtuametnike kvalifikatsiooni ja pädevuse teemaga edasi tegeleda.¹²

Justiitsministeerium saatis 2. juulil 2012 Riigikohtule, Eesti Kohtunike Ühingu, Õiguskantsleri Kantseleile ja Eesti Kohtunikuabide Ühingu arvamuse avaldamiseks „Kohtute seaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse“ eelnõu.¹³ Muu hulgas käsitles see ka kohtujuristi instituudi loomist, mis hiljem eraldati iseseisvaks menetlemiseks ja jõustus 1. jaanuaril 2013. Eesti Kohtunike Ühingu juhatus esitas eelnõu kohta seisukoha 13. juulil 2012, pidades iseenesest õigeks ja vajalikuks pingutusi kohtuametnike kvalifikatsiooni ja motivatsiooni tõstmiseks, kuid rõhutades samas, et jätkuvalt on ebaselge, kui kaugelt on üldse võimalik minna õigusemõistmisega seotud ülesannete kohtuametnikele delegeerimisega ning selles osas ei loo selgust ka ettevalmistatud eelnõu, kuigi kohtuteenistuse edasiarendamiseks oleks selle küsimuse tõsisem analüüsimine ilmselgelt asjakohane. Eesti Kohtunikuabide Ühingu juhatus leidis 23. juuli 2012 arvamuses kokkuvõtlikult, et pigem tuleks edasi arendada õigusteenistuse kohtunikuabi ametit ning

kohtujuristi eristaatus oleks õigustatud vaid juhul, kui talle antakse oluliselt rohkem iseseisvat menetluspädevust, millega kaasneb ka suurem vastutus. Samuti leiti, et oleks otstarbekas luua loetelu kohtujuristile või kohtunikuabile antavatest võimalikest ülesannetest ja teisalt loetelu ülesannetest, mis põhiseaduse järgi on reserveeritud vaid kohtunikule. Ka õiguskantsler rõhutas oma 17. septembri 2012 arvamuses, et kohase tähelepanuta on jäänud mitmed põhimõttelised küsimused, sh ei ole piisava põhjalikkusega analüüsitud õigusemõistmisega seotud ülesannete kohtuteenistujatele iseseisvaks täitmiseks üleandmise kooskõla põhiseadusega, samuti nende ülesannete täitmiseks vajaliku staatuse saavutamise abinõusid (vastutus, personaalse sõltumatuse garantiid jne). Õiguskantsler tõdes, et kohtuametnike pädevuse laiendamisega õigusemõistmisel kaasneb pidev järeleandmine õiglase kohtumenetluse tagamiseks vajalike garantiide osas ning paratamatult tekib küsimus sellise olukorra vastavusest põhiseaduse (PS) §-dele 146, 147, 150 ja 153.

Justiitsminister moodustas 19. oktoobri 2012 käskkirjaga nr 91 „kohtute seaduse muutmiseks, sh kohtujuristi pädevuse määratlemiseks“ töögrupi, millesse kuuluvad Riigikohtu esindajana Peeter Jerofejev, Eesti Kohtunike Ühingu esindajatena Meelis Eerik, Piia Jaaksoo, Liivi Loide, Mare Merimaa, Tiia Mötsnik ja Virgo Saarmets ning Justiitsministeeriumi esindajatena Marko Aavik, Kai Härmand, Kaidi Lippus (töögrupi juht) ja Maret Saanküll. Ehkki ministri käskkirja punkti 3 kohaselt pidanuks töögrupp töötama välja ja esitama ettepanekud kohtute seaduse muutmiseks, sh kohtujuristi pädevuse määramiseks, juba hiljemalt 20. detsembril 2012, tõdeti juba esimesel kokkusaamisel nimetatud tähtaja ebarealistlikkust. Kuigi töögrupi ülesanne on analüüsida kohtute seaduse muutmist kogu 2012. aasta juulis arvamuseks esitatud eelnõu ulatuses, on esimeses järjekorras keskendunud kohtujuristi pädevusele. Etteruttavalt tuleb tõdeda, et selles küsimuses ei ole mitte midagi selget. Kohtute haldamise nõukoda toetas 14. detsembril 2012 toimunud 67. istungil napi häälteenamusega kohtujuristide juhtprojekti elluviimist esimeses järjekorras Harju Maakohus, kuid tuleb märkida, et sealgi tekkis küsimus, et kohtujuristi eristaatus on suures osas õiguslikult sisustamata ja tema

¹¹ T. Ligi. Kinnipeetavate kaebuste ja vaiete lahendamine. Olukorra analüüs ja ettepanekud muudatusteks. Justiitsministeerium, 20.03.2011, lk 22–23.

¹² Arvutivõrgus: <http://www.kohus.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=56042/59++protokoll+15+-16+09+2011.pdf>.

¹³ Arvutivõrgus: <http://eelnoud.valitsus.ee/main#9popKpPk>.

ametiülesannete laiendamiseks on lahendamata mitmed põhiseaduslikkuse küsimused. Harju Maakohtu juhtprojekti kajastavast ülevaatest „Tõhusam õigusemõistmine Harju Maakohtus“ nähtuvalt on projekti eesmärkide saavutamiseks peetud esmajoones silmas, et konsultandist eelduslikult pädevam kohtujurist valmistab kohtunikule ette kvaliteetsemaid kohtulahendite kavandeid, mis lihtsustab ja kiirendab kohtuniku tööd. Samuti sisaldus projektis üks konkreetne ettepanek kohtujuristi pädevuse laiendamiseks: anda kohtujuristile pankrotiasjades lisaks kohtunikuabi pädevusele täiendavalt õigus kinnitada jaotusettepanek.

Õigust mõistab ainult kohus

PS § 146 sätestab järgmist: „*Õigust mõistab ainult kohus. Kohus on oma tegevuses sõltumatu ja mõistab õigust kooskõlas põhiseaduse ja seadustega.*“ Sättest ei ilmne üheselt, mida või keda tuleb mõista vastavalt *õigusemõistmise* ja *kohtu* all, kuid sellest võib siiski järeldada, et *õigusemõistmine*¹⁴ on vähemasti üks kohtu tegevustest ja *kohtuna* saab käsitada üksnes sellist õigusemõistajat, mis või kes on oma tegevuses sõltumatu (sh seotud üksnes seadustega).

Põhiseaduse kommentaarides on U. Lõhmus märkinud järgmist: „*PS §-de 146, 147 ja 150 koostoimest ilmneb, et õigusemõistmise volitused on vaid kohtunikul.*“¹⁵ Ka PS § 147 juures märgitakse: „*Kohtunikud on eri liiki riigiametnikud, kes teostavad õigustmõistvat võimu.*“¹⁶ Õigusemõistmise kohta selgitab U. Lõhmus, et PS § 146 esimene lause tähendab seda, et „*lõppastmes otsustab vaidlusküsimuse kohus*“¹⁷ Samuti märgitakse, et tavapärastelt mõistetakse õigusemõistmise all vaidluste lahendamist ja kuriteo või väärteo toime pannud isikute süü kindlakstegemist ja nendele karistuse mõistmist, kuid õigusemõistmise sisu on tegelikult palju avaram kui vaidluste lahendamine ja süüteo toime pannud isikute karistamine. U. Lõhmuse kohaselt hõlmab õigusemõistmine põhiseaduse ja seadustega kohtule antud pädevuse, kuigi samas möönab ta, et kohtutele on pandud ka ülesandeid, mis pole seotud õigusemõistmisega, vaid kujutavad haldusfunktsiooni täitmist (nt kohtulike registrite pidamine).¹⁸ Kommentaarides on väljendatud ka mõtet, et „*õigusemõistmise volituste andmine kohtunikuabile on PS seisukohast vaieldav*“¹⁹, kuid pole täpsustatud, kas silmas on peetud kohtunikuabidele juba praegu omistatud volitusi. Teisal on U. Lõhmus väljendanud ka seisukohta, et õigusemõistmine ei taandu üksnes materiaalõiguse kohaldamisele, vaid hõlmab ka menetlusotsuseid, mille põhjal saab otsustada, kas õigusemõistmine on aus ja objektiivne.²⁰

PS § 146 sisu on põhjalikumalt analüüsitud põhiseaduse juriidilise ekspertiisi komisjoni 1998. aastal esitatud lõpparuandes.²¹ Ka nimetatud dokumendis on muu hulgas rõhutatud, et „*õigustmõistva võimu kandjateks on kohtunikud*“. Õigustmõistva võimu sisuks tuleb ekspertiisikomisjoni analüüsi kohaselt PS enda sätete järgi lugeda vähemalt järgmised tegevused: avaliku võimu kontroll PS §-s 15 sätestatud õiguste rikkumiste puhul; isikult vabaduse võtmise otsustamine PS § 20 alusel; loa andmine isiku vahi all pidamiseks üle 48 tunni (PS § 21); süütuse presumptsiooni kõrvaldamine süüdimõistva otsuse kaudu (PS § 22); sundvõõrandamise seaduslikkuse üle otsustamine ning hüvitise suuruse määramine (PS § 32); ühingu, liidu või erakonna tegevuse lõpetamine õigusrikkumise eest, samuti trahvi määramine nimetatud ühendustele (PS § 48); Riigi-kohtu pädevus tunnistada kehtetuks põhiseaduse sätte

damist ja kuriteo või väärteo toime pannud isikute süü kindlakstegemist ja nendele karistuse mõistmist, kuid õigusemõistmise sisu on tegelikult palju avaram kui vaidluste lahendamine ja süüteo toime pannud isikute karistamine. U. Lõhmuse kohaselt hõlmab õigusemõistmine põhiseaduse ja seadustega kohtule antud pädevuse, kuigi samas möönab ta, et kohtutele on pandud ka ülesandeid, mis pole seotud õigusemõistmisega, vaid kujutavad haldusfunktsiooni täitmist (nt kohtulike registrite pidamine).¹⁸ Kommentaarides on väljendatud ka mõtet, et „*õigusemõistmise volituste andmine kohtunikuabile on PS seisukohast vaieldav*“¹⁹, kuid pole täpsustatud, kas silmas on peetud kohtunikuabidele juba praegu omistatud volitusi. Teisal on U. Lõhmus väljendanud ka seisukohta, et õigusemõistmine ei taandu üksnes materiaalõiguse kohaldamisele, vaid hõlmab ka menetlusotsuseid, mille põhjal saab otsustada, kas õigusemõistmine on aus ja objektiivne.²⁰

¹⁴ *Mõistmine* ei ole siinses kontekstis semantiliselt mitte “Eesti keele seletavas sõnaraamatus” (<http://www.eki.ee/dict/ekss/>) sõna *mõistma* all toodud 1. tähenduse (*aru saama, taipama; milleski selgusele jõudma või selgusel olema*), vaid 4. tähenduse (*kellegi, millegi kohta otsust langetama, hinnangut andma, oma suhtumist määratlema; (kohtu)otsusega määrama*) tulemus. Kohus ei ole tingimata ainus, kes õigusest (õigesti) aru saab, kuid kohtul on ainsana voli õiguse sisu üle siduvalt otsustada.

¹⁵ U. Lõhmus. PS § 146 kommentaarid. – Ü. Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 3., täiendatud väljaanne. Tallinn: Juura, 2012, lk 792.

¹⁶ U. Lõhmus. PS § 147 kommentaarid. – Ü. Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 3., täiendatud väljaanne. Tallinn: Juura, 2012, lk 799.

¹⁷ U. Lõhmus (viide 15), lk 792.

¹⁸ U. Lõhmus (viide 15), lk 793–794. – Sellist puhtformaalset definitsiooni on põhiseaduse seisukohalt ebarahuldavaks pidanud ka T. Annus, tuues mitteõigusemõistmisena (või täitevvõimu teostamisena) välja näiteks kohtute omahalduse (nt kohtuteenistusega seotud küsimuste lahendamine), samuti registripidamise ja järelevalvefunktsiooni (nt pankrotimenetluses). – T. Annus. Riigiõigus. Tallinn: Juura, 2006, lk-d 152 ja 156.

¹⁹ Põhjendusena on seejuures viidatud, et kohtute seaduse järgi on kohtunikuabi kohtuametnik, kelle nimetab ametisse justiitsminister ja kellel on alluvusvahekorid kohtu direktoriga.

²⁰ U. Lõhmus. Kohtuhaldus kohtute seaduse eelnõu järgi. – Juridica, 2010, nr 2, lk 83.

²¹ Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/10742>.

ja mõttega vastuolus olevad seadused ja muud õigusaktid (PS § 152). Mõistagi ei saa selline loetelu olla ammendav ning seda ei väida ka eksperdid, märkides, et lisaks neile PS-s otseselt nimetatud ülesannetele tuleneb osa õigustmõistva võimu funktsioone Euroopa õigustraditsioonist, mis on (siiski vaid osaliselt) lahti kirjutatud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (EIÕK) art 6 lg-s 1, mille kohaselt on kohtute lahendada tsiviilõiguslikke nõudeid ja kohustusi puudutavad vaidlused, samuti kriminaalasjades esitatavad süüdistused (õigusemõistmise traditsiooniline tuumikjaotus). Mittehagiliste kohtuasjade allutatuses õigustmõistvale võimule saab rääkida üksnes kindlates piirides ning on asju, millega võiksid tegeleda nii kohtud kui ka täitevvõimu asutused (nt registripidamine). Ekspertiisikomisjoni lõpparuandes on õigusemõistmist püütud defineerida järgmiselt: „*Õigusemõistmine materiaalses mõttes on defineeritav kui õigusnormide rakendamise kaudu lõplikult siduvate otsuste langetamine seadusega reguleeritud menetluse käigus erapooletu riikliku organi poolt.*“ Või veelgi üldisemalt: „*Kõige üldisema definitsiooni kohaselt kujutab õigusemõistmine endast teatava formaalselt paikapandud menetluse käigus vastavalt (kehtivale) õigusele siduvate tagajärgedega otsustuste langetamist erapooletu ning sõltumatu kolmanda isiku poolt.*“

54

♦ ♦ ♦ ♦

T. Annus on väljendanud seisukohta, et parim lahendus õigusemõistmise mõiste sisustamisel on võtta aluseks kaks kriteeriumi. Esiteks tuleb hinnata, kas põhiseadus otse annab kohtule mingi funktsiooni. Teiseks õigusemõistmist iseloomustavaks asjaoluks on vastava ülesande kuuluvus kohtu pädevusse tulenevalt traditsioonidest ning üldlevinud praktikast. Neid kriteeriume arvestades on T. Annus õigusemõistmise hulka paigutanud järgmised kohtu tegevused: avaliku võimu kontroll (PS § 15); põhiseaduslikkuse järelevalve (PS § 15); tsiviilõiguslikud nõuded, õigused ja kohustused (PS § 15); kriminaalasjades esitatavad süüdistused (PS § 22); hulk eripädevusi, mis tulenevad põhiseadusest (nt PS § 21, § 32).²²

Põhiseaduse eksperdid rõhutasid, et kohtule antud õigusemõistmise monopol tähendab seda, et õigust võivad mõista ainult kohtunikud, mitte haldusamet-

nikud või muud ametikandjad, kuid tõdesid samas, et selle konstateeringu sisu sõltub õigusemõistmise määratlusest. Käesoleva teemaarenduse seisukohalt olulise aspektina leidis ekspertiisikomisjon järgmist: „*Kohtunikele on reserveeritud vaid õigusemõistmine materiaalses mõttes, kuhu põhiseadusega kohtutele määratud ülesannete kõrval kuuluvad õigusemõistmise traditsioonilised „tuumküsimused“ (st tsiviil- ning kriminaalasjade lahendamine). Neid ülesandeid ei või panna mittekohtunikest ametnikele. Kuid mitte kõik kohtutele pandud ülesanded ei kujuta endast õigusemõistmist materiaalses mõttes. Ka mittehagiliste kohtuasjade raames on kohtunikele üldjoontes reserveeritud need ülesanded, mis puudutavad isikuõigusi (sh teovõimetuks tunnistamine, adopteerimine, vanemaõiguste äravõtmine jne). Neid küsimusi võib lugeda õigusemõistmise materiaalse külje alla kuuluvateks.*“ Seega peaks õigusemõistmine olema esmajoones midagi sisukat. Teisalt ei leia ka sellest seisukohast lõplikku vastust küsimusele, kas õigusemõistmiseks tuleks siiski pidada ka hagilistes kohtuasjades lõplike ja siduvate tagajärgedega formaalsete (menetluslike) otsustuste tegemist või mitte. Millised tagajärjed on üldse siduvad, kas ainult need, mis välistavad sama asjaga uuesti kohtusse pöördumist, või ka need, mis panevad punkti üksnes konkreetsele kohtuasjale, välistamata identse vaidlusküsimuse uut püstitamist? Kokkuvõtlikult tulebki tõdeda, et PS kommentaarides ja ekspertiisiaruandes on üsna selgelt asutud seisukohale, et vähemasti vaidlevate pooltega kohtuasjade sisuline lahendamine peab lõppastmes olema üksnes kohtuniku pädevuses, kuid ebaselgeks jääb, kui võrd kujutab endast õigusemõistmist menetluslike otsustuste (sh asja lõpetavate määruste) tegemine ja kas see võiks siiski olla selleks n-ö algstmeks, mis saaks PS § 146 järgi olla ka kellegi teise pädevuses peale kohtuniku.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikli 6 lõige 1

Nagu mitmete teistegi põhiseaduse sätete puhul, tasub ka õigusemõistmise sisustamisel tõlgendusabi saamiseks pöörduda inimõiguskonventsiooni ja selle rakenduspraktika poole. EIÕK art 6 lg 1 esimesest lausest tulenevalt on igalhel oma tsiviilõiguste ja -kohustuste või temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamisel õigus õiglasele ja avalikule kohtumenetlusele

²² T. Annus (viide 18), lk 152–153.

mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, sea-
duse alusel moodustatud kohtus. Õigus pöörduda oma
õiguste ja vabaduste kaitseks kohtusse hõlmab õiguse
nõuda vaidlusküsimuse otsustamist kompetentse kohtu
poolt ning sisaldab muu hulgas nõuet, et ka tegelikkus-
es peab eksisteerima sõltumatu ja erapooletu kohus,
millel on vajalik pädevus (jurisdiktsioon, volitused)
otsuse langetamiseks, vastasel korral pole kohtusse
pöördumise õigus tagatud.²³ Praeguses kontekstis peaks
eelkõige huvi pakkuma, mida on Strasbourgi kohus
mõistnud tsiviilõiguste ja -kohustuste või kriminaal-
süüdistuse üle otsustamise all. Tsiivilasi EIÕK art 6 lg 1
tähtsuses peab vastama järgmistele tingimustele: peab
esinema vaidlus sellise tsiviilõigusliku õiguse üle, mida
saab riigisisises õiguses lugeda vähemasti vaieldavatel
alustel tunnustatavaks; vaidlus peab olema tegelik ja
tõsine; vaidlus ei või seostuda ainuüksi õiguse olemas-
olu kui sellisega, vaid peab hõlmama ka selle ulatust
ja kasutusviisi; menetluse tulemus peab küsimuse all
oleva tsiviilõiguse osas olema otseselt otsustav.²⁴ Kri-
minaalsüüdistust EIÕK art 6 lg 1 tähtsuses hinna-
takse lähtuvalt kolmest kriteeriumist: süüteo klassifi-
katsioon riigisisises õiguses, menetluse iseloom ning
karistuse iseloom ja rangus.²⁵ Samuti on õigust õiglasele
kohtumenetlusele võimalik rikkuda vaid juhul, kui
püstitatud õigusvaidluse võimaliku tulemusena ja isiku
õiguste või kohustuste vahel esineb piisavalt otsene
seos ehk menetluse lõpptulemus võib teiste hulgas
õiguslikult või faktiliselt riivata, mõjutada või puu-
datada ka menetlusosalise (sh kolmanda isiku) õigusi

või kohustusi.²⁶ Muu hulgas tähendab see, et EIÕK art
6 lg 1 ei ole kohaldatav nende menetluste suhtes, mille
aluseks on populaarikaebus²⁷, kuid välistatud ei ole siiski
mõningate puudutatud isikute gruppide kollektiivseid
kaebusi.²⁸

Otsustamise seisukohalt võib välja tuua, et EIÕK art 6
alla ei ole kohtupraktikas paigutatud esialgsete meet-
mete rakendamist, kuivõrd see ei päädi asja lõpliku
või sisulise otsustamisega.²⁹ Teisalt on märgitud, et kui
põhivaidlus kuulub EIÕK art 6 lg 1 kaitsealasse, siis
kuulub sinna ka sellele võimalik järgnev vaidlus sama
asjaga seotud menetluskulude üle.³⁰ EIÕK art 6 lg 1 ei
ole asjakohane ka protsessuaalsete trahvide (nt kohtu
solvamise või menetlusõiguste kuritarvitamise eest)
määramise korral, eeldusel et see ei kujuta endast kri-
minaalsüüdistust sama sätte tähtsuses.³¹ Küll aga on
säte asjakohane kõikvõimalikest menetluslikest mine-
tustest tulenevate kahjunõuete puhul. Ka (kriminaal-
asjades) edasikaebuse piiramise osas on leitud, et
EIÕK art 6 on rakendatav vaid nendel edasikaebuse
vastuvõetavuse üle otsustamise juhtudel, kui seda
tehakse sisulistel argumentidel (nt apellatsioonkae-
buse ilmselgelt põhjendamatuks tunnistamine), mitte
puhtprotseduurilistel põhjustel.³² Oluline on seegi, et
vaidluse lahendamine ei pea üksnes lõppastmes jõudma
välja kõigile EIÕK art 6 nõuetele vastavasse kohtusse
ning saama otsustatud sõltumatu ja erapooletu kohtu-
niku poolt, vaid vähemasti „klassikalist tüüpi kohtutes“

²³ P. van Dijk, F. van Hoof et al. (eds.) *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*. Fourth Edition. Antwerpen-Oxford: Intersentia, 2006, p 560; EIÕK 23.06.1981 otsus kohtuasjas *Le Compte, Van Leuven ja De Meyere vs. Belgia*, avaldused nr 6878/75 ja nr 7238/75, p 44; EIÕK 23.09.1982 otsus kohtuasjas *Sporrong ja Lönnroth vs. Rootsi*, avaldused nr 7151/75 ja nr 7152/75, p 80; EIÕK 28.05.1985 otsus kohtuasjas *Ashingdane vs. Ühendkuningriik*, avaldus nr 8225/78, p 55; EIÕK 10.07.2003 otsus kohtuasjas *Multiplex vs. Horvaatia*, avaldus nr 58112/00, p 45.

²⁴ Nt EIÕK 31.07.2012 otsus kohtuasjas *Shapovalov vs. Ukraina*, avaldus nr 45835/05, p 42; EIÕK 19.04.2007 otsus kohtuasjas *Vilho Eskelinen jt vs. Soome*, avaldus nr 63235/00, p 40; EIÕK 08.01.2004 otsus kohtuasjas *Voggenreiter vs. Saksamaa*, avaldus nr 47169/99, p 30. – Vt ka R. Maruste. *Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse*. Tallinn: Juura, 2004, lk 300–301.

²⁵ Nt EIÕK 06.09.2001 otsus vastuvõetavuse kohta kohtuasjas *Mort vs. Ühendkuningriik*, avaldus nr 44564/98; EIÕK 16.12.1999 otsus kohtuasjas *V. vs. Ühendkuningriik*, avaldus nr 24888/94, p 109; EIÕK 16.12.1999 otsus kohtuasjas *T. vs. Ühendkuningriik*, avaldus nr 24724/94, p 108.

²⁶ Nt EIÕK 23.06.1981 otsus kohtuasjas *Le Compte, Van Leuven ja De Meyere vs. Belgia*, avaldused nr 6878/75 ja nr 7238/75, p-d 47 ja 49; EIÕK 23.09.1982 otsus kohtuasjas *Sporrong ja Lönnroth vs. Rootsi*, avaldused nr 7151/75 ja nr 7152/75, p 80; EIÕK 24.02.1995 otsus kohtuasjas *McMichael vs. Ühendkuningriik*, avaldus nr 16424/90, p 77; EIÕK 26.08.1997 otsus kohtuasjas *Balmer-Schafroth jt vs. Šveits*, avaldused nr 671996\686\876, p-d 32 ja 40; EIÕK 06.04.2000 otsus kohtuasjas *Athanassoglou jt vs. Šveits*, avaldus nr 27644/95, p-d 45 ja 51; EIÕK 13.02.2003 otsus kohtuasjas *Chevol vs. Prantsusmaa*, avaldus nr 49636/99, p 44.

²⁷ P. van Dijk, F. van Hoof (viide 23), lk 521–522.

²⁸ R. Maruste (viide 24), lk 302.

²⁹ P. van Dijk, F. van Hoof (viide 23), lk 521; EIÕK 14.01.2003 otsus vastuvõetavuse kohta kohtuasjas *Hagman vs. Soome*, avaldus nr 41765/98, p 1; EIÕK 18.09.2006 otsus vastuvõetavuse kohta kohtuasjas *Dogmoch vs. Saksamaa*, avaldus nr 26315/03.

³⁰ EIÕK 23.09.1997 otsus kohtuasjas *Robins vs. Ühendkuningriik*, avaldus nr 118/1996/737/936, p 29; EIÕK 21.02.2002 otsus kohtuasjas *Ziegler vs. Šveits*, avaldus nr 33499/96, p-d 24–25.

³¹ EIÕK 31.05.2011 otsus kohtuasjas *Žugic vs. Horvaatia*, avaldus nr 3699/08, p-d 63–70.

³² EIÕK 02.03.1987 otsus kohtuasjas *Monnell ja Morris vs. Ühendkuningriik*, avaldused nr 9562/81 ja nr 9818/82, p 54.

lahendatavate tsiviil- ja kriminaalasjade puhul (millest Strasbourgis kohus peab võimalikuks eristada distsiplinaar- ja haldusasjade lahendamist n-ö erikohtutes) rakenduvad EIÕK art 6 lg 1 nõuded vaidlust lahendava organi suhtes täiel määral, olenemata sellest, kas selle organi otsuse peale saab edasi kaevata või mitte.³³

Euroopa Inimõiguste Kohus on korduvalt väljendanud sedagi, et EIÕK art 6 lg-s 1 sätestatud kohtu erapooletuse nõuded laienevad nii professionaalsetele kohtunikele, rahvakohtunikele kui ka vandekohtunikele, samuti teistele õigusemõistmise funktsioone täitvatele ametnikele (nt kohtunikukandidaadid), ja välja pole jäetud ka muid asjaga tegelevaid kohtuametnikke (nt referendaarid).³⁴ Tõsi, sõltumatuse nõuded laienevad ja saavadki laieneda siiski üksnes sisulistele otsustajatele. Kokkuvõtlikult ei ole minu hinnangul ka Strasbourgis kohtu praktikast võimalik teha selgeid üldistusi, mida tuleks EIÕK art 6 lg 1 tähenduses pidada õigusemõistmiseks ja mida mitte, ehkki kohus on aegade jooksul püüdnud juhiseid anda, küll mitte väga universaalseid. Samas tuleb ka nende kriteeriumite Eesti õigusesse ülekandmisel silmas pidada, et EIÕK art 6 lg 1 ei ole kaugeltki ammendav, vaid käsitleb üksnes õigusemõistmise tuumikfunktsioone, välistamata muid kohtuvõimu funktsioone, mis võivad samuti kujutada õigusemõistmist. Seda rõhutas ka põhiseaduse juriidilise ekspertiisi komisjon oma lõpparuandes.

Kohtujuristi pädevuse ja selle laiendamisega seotud probleemid

Olukorras, kus kohtunikuabi ja kohtujuristid täidavad õigusemõistmise funktsioone ning kohtujurist on

seaduse järgi pädev tegema ka kõiki neid toiminguid ja lahendeid, mida võib menetlusseadustiku kohaselt teha kohtunikuabi (KS § 125¹ lg 2), kerkivad mitmed (põhiseaduslikud) probleemid või küsitavused, mis tulenevad esmajoones asjaolust, et kohtunikuabidele ja kohtujuristidele laieneb oluliselt erinev regulatsioon. Kuivõrd kohtunikuabidele juba praegu antud iseseisvat otsustuspädevust on peetud ülemäära avaraks, arvestades selle ametnikekategorია ebapiisavat personaalset sõltumatust täitevvõimust, siis peaks kohtujuristide suhtes kehtiv sõltumatust ja erapooletust tagama pidav regulatsioon olema kohtunikuabide omast pigem veelgi rangem. Tegelikkus on aga see, et olgugi mõnes küsimuses kohtujuristi osas sarnased probleemid kõrvaldatud, on mitmes muus aspektis vähemalt sama olulisi küsitavusi ka juurde tekitatud.³⁵

Kohtunikuabide osas on kritiseeritud eeskätt asjaolusid, et nende palga määrab Vabariigi Valitsus (KS § 122 lg 1) ja ametisse nimetamise pädevusest tulenevalt on justiitsministril kohtunikuabide üle distsiplinaarvõim (KS § 120 lg 5), mistõttu sõltuvad kohtunikuabi täitevvõimust. Kohtujuristide puhul neid probleeme ei esine, kuna nende palk on sätestatud seaduses (KS § 125¹ lg 6) ning ametisse nimetamise pädevust ja seega ka distsiplinaarvõimu teostab nende suhtes kohtu esimees (KS § 125¹ lg 5). Seaduses on sarnaselt lahendatud kohtunikuabi ja kohtujuristi üldine sõltumatust (KS § 114 lg 2 ja § 125¹ lg 3), kvalifikatsiooninõuded (KS § 115 lg 1 ja § 125¹ lg 4 esimene lause) ja ametisse nimetamise kord (KS § 120 lg 1 ja § 125¹ lg 5), kuid kohtunikuabi ametisse nimetamise piirangud on seevastu kohtujuristi omadest rangemad (KS § 115 lg 3 ja § 125¹ lg 4 teine lause). Kohtujurist jääb võrdluses kohtunikuabiga selgelt alla ka järgmistes aspektides:

- kohtujurist ei pea andma kohtunikuabiga sarnast ametivannet (KS § 121);
- kohtujuristile ei laiene kohtuniku ametikitsendus, küll aga kohtunikuabile (KS § 116);
- kohtujuristil puuduvad kohtunikuabiga sarnased tagatised koondamise puhuks (KS §-d 122–123);

³³ EIK 26.10.1984 otsus kohtuasjas *De Cubber vs. Belgia*, avaldus nr 9186/80, p 32; EIK 25.02.1997 otsus kohtuasjas *Findlay vs. Ühendkuningriik*, avaldus nr 22107/93, p 79.

³⁴ Vt EIK 21.06.2011 otsus kohtuasjas *Bellizzi vs. Malta*, avaldus nr 46575/09, p 51 ja seal viidatud varasem praktika; EIK 30.11.2010 otsus kohtuasjas *Henryk Urban ja Ryszard Urban vs. Poola*, avaldus nr 23614/08, p 53; EIK 14.06.2011 otsus kohtuasjas *Garlicki vs. Poola*, avaldus nr 36921/07, p-d 110 ja 113; EIK 03.11.2011 otsus kohtuasjas *Stoklosa vs. Poola*, avaldus nr 32608/08, p 34. – Poola assessorite ehk kohtunikukandidaatidega sarnaste ametnikega seotud kaasuste kohta tasuks täiendavalt vaadata Poola Konstitutsioonikohtu teedrajavat 24.10.2007 otsust nr SK 7/06, millega tunnistati kohtuniku-kandidaatidele õigusemõistmise volituste omistamine põhiseaduse vastaseks (http://www.trybunal.gov.pl/eng/summaries/documents/SK_7_06_GB.pdf).

³⁵ Tuginen alljärgnevalt muu hulgas õiguskantsleri 17.09.2012 arvamusele nr 18-2/120993/1203398 ja selle lisaks olevale õiguskantsleri 08.04.2008 märgukirjale nr 6-1/070663/0801471.

- kohtujurist ei pea erinevalt kohtunikuabist läbima kandidaaditeenistust ega sooritama eksamit (KS §-d 117 ja 118);
- kohtujuristi puhul ei ole erinevalt kohtunikuabist nõutud tema usaldusvääruse eelnev põhjalik kontrollimine (KS § 117¹);
- kohtunikuabi puhul on nähtud ette vastutus teadvalt ebaseadusliku kohtulahendi tegemise eest (KarS § 311¹), kuid kohtujuristi puhul mitte;
- kohtunikuabi taandamise võimalus on selgelt reguleeritud (TsMS § 22¹ lg 2), nimetatud regulatsiooni laienemine kohtujuristile on küsitav.

Eelneva tõttu tekitab olulisi kahtlusi põhiseadusele vastavuse aspektist juba 1. jaanuaril 2013 jõustunud KS § 125¹ lg-ga 2 kohtujuristile omistatud pädevus (s.o kohtunikuabi pädevus). Lisaks sellele võib viidata, et õiguskantsler tegeles näiteks 2009. aastal muu hulgas küsimusega, kas maksekäsu kiirmenetluses võib määrusi (eeskätt maksettepanekut) teha kohtuametnik (sh konsultant) või on see lisaks kohtunikule lubatud vaid kohtunikuabile.³⁶ Õiguskantsler ei võtnud küll selles asjas lõplikku seisukohta, et mitte sekkuda käimasolevud õigusemõistmisesse, kuid rõhutas ühe aspektina ka õiguselguse tagamise vajadust, see tähendab, et menetlusosalisel peaks olema võimalik mõistlikult välja selgitada, kas tema asjas määruse koostanud isik on selleks pädev või mitte. Tegevusülevaate kohaselt nõustus Riigikohus õiguskantsleri seisukohaga, et täiendavalt oleks vaja analüüsida ning tõenäoliselt mõnevõrra täpsemalt reguleerida kohtuametnikele teatud ulatuses menetlusõiguslike määruste tegemise õiguse andmist. Riigikohus hindas TsMS § 22¹ lg-s 3 sätestatud volituse normi ebakorrektselt, kuna see võimaldab erinevates kohtutes lahknevat praktikat ja muudab menetluse tavakodaniku jaoks läbipaistmatuks.

Kohtujuristi ameti loomise kohta on ka V. Kõve tõdenud, et iseenesest ei ole see ju halb, kuid senini puudub Eestis selge seisukoht, milline peaks üldse olema kohtunike ja kohtuametnike suhtarv ja rollijaotus õigusemõistmisel. Küll pidas ta oluliseks, et kohtu-

nikku ei distantseeritaks üksnes lahendi allkirjastajaks, ning veelgi küsitavamaks või suisa lubamatuks hindas ta kohtuametnike iseseisva otsustuspädevuse laiendamist, nagu see on juba toimunud kohtunikuabidega. Kohtuametnike rolli suurendamine võiks V. Kõve hinnangul devalveerida kogu õigussüsteemi ning vähendada kodanike usaldust õigusemõistmise ja riigi vastu tervikuna.³⁷

Kohtujuristi võimalik pädevuskataloog

Nagu eespool pisut eklektiliselt esitatud seisukohtadest saab järeldada, on kohtujuristi pädevuse (iseseisva allkirjaõiguse) laiendamine väga problemaatiline ja selle võimalikud piirid ähmased ning pigem ei saa välistada, et põhiseaduse vastaselt avar on juba kohtujuristile kehtiva õigusega omistatud pädevus. Seega võib kohtujuristi iseseisva allkirjaõiguse edasisest laiendamisest rääkimine näida suisa kohatuna või vähemasti tagajärjetoetamatu mõtlemõlgutusena. Teiselt poolt ei ole võimalik piiri kindlaks teha ilma selle mahamärkimiseta ja n-ö looduses kättenäitamiseta. Alles siis saab lõplikult hinnata, kas piir kulgeb ikka õiges kohas. Ilmselt ei saa õigusemõistmise sisu üldistavalt määratleda piisavalt täpselt, et selle abil kõiki kohtumenetluse seadustike alusel lahendatavaid küsimusi (nt järelevalvemenetlusi) ja kohtumenetluses tehtavaid otsustusi üheselt klassifitseerida õigusemõistmiseks ja mitteõigusemõistmiseks, kuid mingis ulatuses peaks see olema siiski võimalik. Tundub aga, et esmalt tuleks konkreetse loeteluna tuua välja kõik sellised küsimused, mille osas võiksid kohtunikud pidada üldse mõeldavaks nende delegerimist kohtujuristidele, ning alles seejärel saab iga üksikjuhtumi puhul eraldi hinnata, kas tegemist võiks olla materiaalses mõttes õigusemõistmisega või mitte. Käesoleva ülevaate piiratud mahtu arvestades ei ole võimalik sellist üksikasjalikku kataloogi siinkohal esitada, kuid loodetavasti saab just selline dokument olema kohtujuristi pädevuse piiritlemiseks moodustatud töögrupi tegevuse tulemuseks.

Kui püüda siiski juba ennetavalt diskussiooni edendamiseks välja pakkuda mingid kohtujuristi iseseisva

³⁶ Õiguskantsleri 2009. aasta tegevuse ülevaade. Tallinn, 2010, lk 96. – Arvutivõrgus: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/6iguskantsleri_2009._aasta_tegevuse_ylevaade_0.pdf.

³⁷ V. Kõve. Tsiviilkohtumenetluse kiirendamise võimalused ja nendega seotud ohud. – Juridica, 2012, nr 9, lk 675.

allkirjaõiguse laiendamise võimalused, võiks lähtuda näiteks järgmistest põhimõtetest:³⁸

- kohtujuristi iseseisev otsustuspädevus tuleks välistada küsimustes, millega kaasnevad kohustused ja kulud teistele kohtuasutustele (nt kohtu erinõue, asja üleandmine alluvuse järgi) või menetlusvälistele ametiasutustele (nt ametiabi). See ei hõlma teabe küsimist kohtunõude korras. Asutustevaheline suhtlus ei peaks toimuma n-ö rohujuuretasandil;
- kohtujuristi iseseisev otsustuspädevus tuleks välistada sellistes hinnangulistest küsimustes, millest oleneb otseselt asja edasise meneluse ulatus ja menetlusviis (nt kolmandate isikute ja haldusorganite kaasamine; tõendite kogumise või tagasilükkamise otsustamine; asja menetlemise viisi kindlaksmääramine). Mõned neist määrustest võiks põhimõtteliselt vormistada ka kohtujurist (nt asja kirjalikus meneluses või lihtmeneluses lahendamiseks määramine menetlusosaliste nõusolekul), kuid sellisel juhul kindlasti kohtuniku (kohtukoosseisu eesistuja) korraldusel ja tema suuniste kohaselt. Oluline on tagada, et kohtujuristi iseseisev tegevus ei tooks kohtunikule kaasa põhjendamatut lisatööd (nt asjassepuutumatute tõendite kogumine) ega vajadust varasemaid otsustusi muuta (nt juhul, kui kohtunik peab asja lahendamiseks vajalikuks korraldada kohtuistung);
- kohtujuristi iseseisev otsustuspädevus edasikaevatavate määruste osas peaks piirduma üksnes formaalsetel alustel tehtavate otsustustega (nt hagi või kaebuse tagastamine riigilõivu tasumata jätmise tõttu) või iseseisvalt (s.o asja sisust lahus) hinnatavate meneluslike otsustustega (nt tähtaegsuse kontroll ja tähtaja ennistamine, menelusabi andmine ja tühistamine). Kohtujurist ei tohiks võtta vastu otsustusi, mille sisuks on asja edukusele hinnangu andmine ja sellest lähtuv kohtu kaalutusõiguse rakendamine;
- kohtujuristi iseseisva otsustuspädevuse kohustuslikuks eeltingimuseks edasikaevatavate määruste

puhul peab olema sama kohtu sisese kaebemeneluse olemasolu (s.o määruskaebuse menelmine esimese astme kohtus). Kohtunikul peab olema võimalus ja kohustus kohtujuristi vead enne asja ringkonnakohtusse saatmist parandada. Ringkonnakohtus ei või kohtujurist teha edasikaevatavaid määrusi;

- kohtujurist ei või teha kohtuotsust ega ka muuta või tühistada kohtuniku tehtud kohtulahendit (sh madalama astme kohtu kohtuniku lahendit). Kohtuniku tehtud lahendi (nii otsuse kui ka määruse) muutmise või tühistamise võimalus tuleks kohtu autoriteedi huvides põhimõtteliselt välistada ka sisu poolest üsna formaalsete otsustuste puhul (nt meneluse lõpetamine pärast otsuse tegemist, kuid enne selle jõustumist, kaebusest loobumise tõttu) ja ka siis, kui iseenesest oleks see otsustus kohtujuristi pädevuses, kuid konkreetse asjas on selle enne otsustanud kohtunik (nt menelusabi andmise tühistamine, kohtuistungi aja muutmise);
- kohtujurist ei või iseseisvalt otsustada kohtumeneluse avalikkuse ja tagamisega seotud küsimusi. Sanktsioonide rakendamine (trahvimine, sundtoomine), asja avalikkuse piiramine ja meneluses osalemist välistavate küsimuste lahendamine (s.o taandamine) peaks olema üksnes kohtuniku kontrolli all. Kohtunik peaks otsustama ka kohtujuristi taandamise vajaduse üle;
- kohtujurist ei või iseseisvalt teha lahendeid, mida tuleb viivitamata täita (nt määrus kohtulahendi viivitamata täitmise kohta, esialgse õiguskaitse määrus, haldustoiminguks loa andmise määrus). Kohtujuristi iseseisva allkirjaõiguse eelduseks peab olema kohtuniku järelekontrolli (määruskaebuse esitamise korral) või veaparanduse võimalus.

Kindlasti eeldab igasugune kohtujuristide rolli suurendamine õigusemõistmisel ka nende senisest märksa avalikumat tegevust. Menelusosalisele peaks olema teada (ja mitte ülemäära kaudsel või raskesti hoomataval viisil teada antud), milline kohtujurist tema kohtuasjaga tegeleb, et vajaduse korral esitada kohtujuristi suhtes taandusavaldust. Kaugeltki vähetähtsaks ei saa pidada õiguskantsleri korduvalt rõhutatut, et

³⁸ Kuidas täpselt oleks otstarbekas pädevuskataloog seaduses vormistada, selle üle saab otsustada pärast pädevuse ulatuse kindlaksmääramist. Üheks võimalikuks eeskujuks võib olla TsMS § 595 lg 2.

õigusselguse tagamiseks tuleb kohtumenetluses iseseisva allkirjaõigusega isikute ring selgelt määrata ning esmajoones tuleks menetluslike otsustuste tegemine reserveerida kohtunikule ja kohtujuristile. Praktika, et kohtulahendeid allkirjastavad kohtuistung sekretärid, tuleks lõpetada.

Lõpetuseks

Olenemata sellest, kui palju või vähe me peame võimalikuks kohtuametnike osalust õigusemõistmisel suurendada, tasuks igal juhul meele pidada V. Kõve manitsust (küll pisut teises kontekstis), et tõkestavate (tõrjuvate) riigilõivude kehtestamise läbikukkumine on hoiatavaks näiteks, kuhu menetlusökoonomia sildi all põhiõiguste piiramine võib viia, ning seda tasuks järgmiste võimalike vaieldavate sammude astumisel silmas pidada.³⁹ Tõepoolest, vaidlustes peaks selguma tõde, aga parem on, kui selle tõe leidmiseks poleks tarvis tekitada pikka rida vastavasisulisi põhiseaduslikkuse vaidlusi, mis kahtlemata õonestaksid oluliselt kogu kohtusüsteemi autoriteeti ja seaksid löögi alla ausa kohtumenetluse toimimise. Ilmselt pole põhjust kahelda, et väga hea ettevalmistusega, ambitsioonikas ja motiveeritud kohtujurist suudaks kohtu tööd tõhustada isegi ilma tema iseseisvat allkirjaõigust laiendamata. Ka lihtsamaid

menetluslikke otsustusi ja abistavaid tegevusi (nt lahendite kirjeldavate osade koostamine) saab teha kiiremini ja kvaliteetsemalt, arvestades muu hulgas konkreetse vaidluse võimalike eripäradega (nt pidades käiguta jätmise määruse koostamisel tavapärasest enam silmas menetlusosalise võimet puuduste kõrvaldamiseks tehtud ettekirjutust mõista ja täita). Samuti lihtsustavad korrektsed ja põhjendatud lahendite kavandid kohtuniku tööd ning ebarealistlike ootustest (nt menetlusaaja osas) hoidumise korral ei muudaks see kohtunikku ka sisulisest otsustajast pelgalt allkirjastajaks. Arutelu kohtujuristi iseseisva otsustuspädevuse laiendamise üle võib väga vabalt pöörduda ka tõdemusega, et kohtujuristi pädevust tuleks hoopis juba senisega võrreldes piirata või alternatiivselt veelgi suurendada kohtujuristi suhtes kehtivaid tagatisi ja karmistada piiranguid. Seda ei tohiks aga pidada läbikukkumiseks. Eesmärk ei saa olla iga hinna eest ja põhiseadust ignoreerides kohtujuristile hästi suure pädevuse delegeerimine. Kui ei aita üks nõu, siis võib abi leida teisest, näiteks optimeerides kohtu töökorraldust. Lõpetuseks pean aga tunnistama isiklikku läbikukkumist, kuna artikli algne eesmärk jäi saavutamata ja mul on küsimusi endiselt rohkem kui vastuseid. Saan üksnes nentida, et õigusemõistmise mõiste kindlam piiritlemine vajab siiski märksa põhjalikumat (ning seejuures võrdlevat ja detailidesse süüvivat) uurimistööd.

³⁹ V. Kõve (viide 37), lk 672.

Eveli Kuklane

*Riigikohtu
kommunikatsiooniosakonna juhataja*

Jõustumata lahendi avaldamisest meediale

60

Kuigi kohtute ühtsete kommunikatsioonipõhimõtete rakendamine sujub Eesti kohtutes hästi, on siiski üks väga oluline kohtumenetlust ja kommunikatsiooni ühendav küsimus, mille lahendus sõltub nii piirkonnast kui ka kohtunikust ning milles arusaamad võivad nii kohtunike kui ka kohtuametnike vahel olla diametraalselt erinevad.

Jõustumata lahendite avalikkust ja avaldamist käsitlevad juristid selgesõnaliste regulatsioonide puudumise tõttu erinevalt. Ühtset lähenemist pole isegi halduskohtunike hulgas, kellel ometi jõustus aasta tagasi uus menetlusseadustik, mis räägib varasemast märksa selgemalt jõustumata lahendite avaldamistingimustest.

Hulk juriste peab jõustumata lahendit eraldamatuks toimiku osaks ning kohaldaks jõustumata lahendiga tutvumise soovi puhul sama regulatsiooni, mis kehtib toimikuga tutvumise kohta. Teised aga näevad, et seadus räägib lahendi kuulutamises kas kantseleis või istungil ning kuna muid võimalusi ei ole nimeetatud, siis muid lahendusi ei saa ka rakendada. Igal juhul kaitsevad neid tõlgendusi kasutavad kohtunikud

menetlusosaliste huve ja võibolla ka oma isikut, jättes tundliku lahendi sisuliselt analüüsida (või kritiseerida) ainult kõrgemale kohtuastmele.

Veel on suur hulk kohtunikke, kes peavad silmas kohtumenetluse avalikkuse põhimõtet, mis nende hinnangul tähendab praktikas laiemat avatust kui võimalust istungi ajal saalis viibida ning menetluse lõpus jõustunud lahendiga tutvuda. Nende kohtunike hinnangul annab piisava aluse jõustumata lahendite avaldamiseks avaliku teabe seadus, ning menetlusseadustikud ja teised andmekaitset reguleerivad seadused peamiselt ainult kitsendavad lahendi avaldamise tingimusi.

Kohtute kommunikatsiooni silmas pidades on küsimus jõustumata lahendite avaldamisest vägagi kaalukas. Iga päev ilmub Eesti meedias kümneid kohtuteemalisi uudisnuppe, analüüse ja kommentaare. Enamikel puhudel ei ole teemaks Riigikohtu lahend, mis õnnelikul kombel jõustub ja avaldatakse kohe lahendi tegemisel. Enamasti on teemaks kas maakohtu või ringkonna-kohtu menetluses olevad asjad ning tihti just päevakajalised määrused ja otsused. Meedia saab ainekandjate

lugude koostamiseks kas kohtusaalist, menetluspooltelt, üksteist tsiteerides või kohtute pressiesindajatelt. Juhul kui uudis seisneb värskes kohtulahendis, on erinevate huvidega pooltel kerge rääkida pooltõdesid, tekitada asjatuid emotsioone või suisa üleriigilist hüsteeriat, kui kohus ei ole valmis välja pakkuma objektiivset fakti – lahendit, millega saaks väidelda, kuid millest ei saaks mööda minna. Kui kohtu eesmärk on lahendit kinni hoides vältida diskussiooni, siis elu on näidanud, et see pole mõjus meetod. Diskussioon toimub lahendi avaldamisest sõltumata, sest resolutsiooniga linnukest kinni ei hoia. Samas on diskussiooni fookus sellisel juhul sageli vildakas või puudub asjalik fookus sootuks.

KHN-i seisukoht jõustumata lahendi avaldamise kohta

Juba 2005. aastal arutas kohtute haldamise nõukoda laiendatud istungil kohtulahendite avalikustamist ja isikuandmete kaitset. Jõustumata lahendi kohta leidis KHN, et see on kõigile kättesaadav avaliku teabe seaduses ettenähtud teabenõude korras. Jõustumata kohtulahendite avalikustamisel peavad ajakirjanikud arvestama isikuandmete kaitse nõuetega. Kinniseks kuulutatud istungil arutatu kohta info avaldamise ulatus on igal konkreetsel juhul asja menetleva kohtuniku otsustada.

2006. aastal kinnitas KHN sisuliselt sama, kui kiitis heaks soovitusel kohtute meediasuhtluseks.

Jõustumata lahendi avaldamise käsitus halduskohtumenetluse seadustikus

Ainsana on menetlusseadustikest reguleerinud jõustumata lahendi avalikustamist uus HKMS. Paragrahvi 175 lõige 2 lubab kohtul sõltumata otsuse jõustumisest avaldada selle igale isikule, kes seda taotleb, seades avaldamise tingimused sarnaselt nende tingimustega, mis kehtivad menetlusvälise isiku tutvumisel kohtutoimikuga. Esmajärjekorras tähendab see jõustumata lahendiga tutvumise puhul poolte nõusolekut. Siiski on HKMS loonud võimaluse avaldada lahend poolte nõusolekuta, kui see avaldatakse isikule, kelle huvi on

kaalukam kui poole või kolmanda isiku huvi teavet kaitsta. Meediaväljaandele avaldamise puhul on ilmselt esmaseks õigustuseks avalik huvi¹ otsuse vastu. Vas-tuargumendina võiksid tulla kõne alla sarnased huvid menetluse kinniseks kuulutamisel kaitstavate huvidega.

Paragrahvi 175 lõige 6 nõuab, et kohus koostaks määruse juhul, kui soovib otsust avaldada ainult osaliselt või jätta selle ikkagi avaldamata. Selline määrus lahendi osalise avaldamise või avaldamisest keeldumise kohta oleks kõrgemas kohtus vaidlustatav.

AKI seisukoht jõustumata lahendi avaldamise kohta

Andmekaitse Inspektsioon on lahendanud ühe vaide jõustumata kriminaallahendi avaldamisest eraisikule teabenõude alusel². Eraisik esitas ringkonnakohtule teabenõude väljastada otsus kriminaalasjas, milles tema polnud menetlusosaline. Ringkonnakohus keeldus, viidates KrMS § 317 lg-le 1, § 408¹ lg-le 1 ja AvTS §-le 28, ja leidis, et ükski seadus ei sätesta jõustumata kohtulahendite avalikkust isikute osas, kes ei ole kohtumenetluse pooled.

Andmekaitse Inspektsioon rahuldab eraisiku vaide ning tõi välja, et kuna KrMS ei reguleeri kolmandate isikute juurdepääsu jõustumata lahenditele, ei ole KrMS selles küsimuses ka AvTS-i suhtes tervikuna eriseadus. Seega, kui eriseadus ei sätesta kolmandate isikute õigusi, tuleb lähtuda AvTS-ist. Vaadeldava vaide puhul tähendas see, et päringuid, milles taotletakse juurdepääsu kohtuotsu-sele, tuleb menetleda AvTS-is sätestatud korra kohaselt. AKI tegi kohtule ettekirjutuse väljastada vaide esitaja e-posti aadressile vaidlusalune otsus, arvestades KrMS § 408¹ lg-test 2–4 tulenevate piirangutega.

¹ Autori arvates võiks see seisneda ka avalikkuse huvis tõese kohtuinformatsiooni ja läbipaistvama menetluse vastu või üldises kaus, mis seisneb näiteks vähese info puudusest tingitud vääraru-saamade ja -seisukohtade ümberlukkamises või ennetamises tõese ja ammendava info avaldamisega.

² Andmekaitse Inspektsiooni vaideotsus 29.01.2010 – eraisik vs. Tartu Ringkonnakohus. Arvutivõrgus: <http://www.aki.ee/est/?part=html&id=169> (01.03.2013).

Kokkuvõtteks

Seni, kuni tsiviilkohtumenetluses ja kriminaalmenetluses pole otsesõnu reguleeritud jõustumata lahendite avaldamist, nõuaksid ühised kokkulepped paljudelt inimestelt kompromisse senistes seisukohtades. Ei ole kahtlustki, et kahel juristil võib ühes küsimuses olla kolm arvamust, ometi suudetakse otsestes õigusemõistmisega seotud küsimustes ühist kohtupraktikat kujundada.

Pole vist kahtlustki, et õigusemõistmise läbipaistvuse ja kohtute hea maine huvides on see, kui kohtud tajuksid oma töö tegelikku mõju mitte ainult konkreetses vaidluses, vaid ka ühiskonnas laiemalt ja julgeksid avaldada ka neid lahendeid, mille puhul on juba enne lahendit selge, et pooled kaebavad selle edasi või avalikkus ei ole selle resolutsiooniga rahul.

3.

3. Kohtumenetlusest ja praktilisest õigusemõistmisest

Marko Pomerants
Riigikogu õiguskomisjoni esimees

Samad sõnad, teine viis!

Kindlasti on Teile rohkem tuntud Alo Mattiiseni ja Jüri Leesmendi ühest isamaalisest laulust „Sind surmani“ pärit salmirida „Samad sõnad, sama viis“. Kui süveneda kriminaalmenetluse seadustiku arenguloosse, siis leiame, et kriminaalmenetluse kujundamisel eesmärgiks olnud mõisted **ökonoomsus**, **efektiivsus** ja **kiirus** on jäänud samaks, ainult et sama tulemuse saamiseks loodetakse nüüd teistsugustele lahendustele.

Kriminaalmenetluse seadustik on kindlasti kõige rohkem kõneainet andnud menetlusseadustik. Minu kasutatavaks esmaseks allikaks on Riigikogu IX koosseisus menetletud kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu 594 SE ja selle juurde kuuluv seletuskiri¹.

Vabariigi Valitsuse 4. detsembril 2000 algatatud kriminaalmenetluse seadustiku eelnõust loeme, et eelnõu on üks tähtsamaid karistusõiguse reformi raames ettevalmistatavaid eelnõusid, mis kehtivat kriminaalmenetluse koodeksit asendades peab andma alused karistusseadustiku eelnõus sätestatud kuritegude menetlemiseks.

TEES nr 1. Ükski ettevalmistusaeg pole piisav.

Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu ettevalmistamist alustati 1994. aastal. Eelnõu esimese variandi töötas välja töögrupp koosseisus Eerik Kergandberg, Herbert Lindmäe ja Heldur Saarsoo, kes 1996. aasta kevadel esitasid kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu oma lepingujärgse tööna Justiitsministeeriumile. Eelnõu edasiseks läbitöötamiseks ja redigeerimiseks moodustati Justiitsministeeriumis uus töögrupp järgmises koosseisus: Priit Pikamäe, Eerik Kergandberg ja Heiki Loot. Lisaks töögrupile on eelnõu läbiarutamisel ja tekstilisel viimistlemisel osalenud veel mitmeid oma ala asjatundjaid, nagu Igor Amann, Jüri Ilvest, Rein Kiviloo, Simon Levin, Uno Lõhmus ja teisigi.

Kui pärast Eesti taasiseseisvumist 1992. aastal toimunud kriminaalõiguse reformi käigus tunnistati senine Eesti NSV kriminaalkodeks kehtetuks ja võeti vastu selle uus redaktsioon, siis kriminaalmenetluses analoogset reformi ei toimunud. Sisuliselt jäeti kehtima omaaegne Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeks, mida muudeti tulenevalt riigi- ja kohtukorralduses toimunud muudatustest.

Kuigi erinevate seadustega tehti väiksemaid kriminaalmenetlust puudutavaid muudatusi ja laiemas mõttes mõjutasid kriminaalmenetlust ka mitmed täiesti eral-

¹ Arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=003674541.

diseisvad seadused, näiteks jälitustegevuse seadus ja prokuratuuri seadus ning Eesti ühinemine Euroopa kriminaalkonventsioonidega, siis karistusõiguse reform oli ikka veel lõpetamata. Selle reformi kontekstis oli kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu väljatöötamine loogiliseks jätkuks samal ajal Riigikogu menetluses olnud karistusseadustiku eelnõule. Lapse nimeks sai kriminaalmenetluse seadustik põhjusel, et see on lühem ja peegeldab käsitletavat menetlust adekvaatsemalt kui näiteks kriminaalkohtupidamise seadustik või kriminaalkohtumenetluse seadustik.

Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu ettevalmistamisel võeti eesmärgiks luua stabiilne alus kuritegude kiireks avastamiseks ja nende efektiivseks menetlemiseks. Selleks otsustati võimalikult maksimaalselt arvestada kriminaalmenetluse reformi tendentse Mandri-Euroopas ja luua eelnõu, mis vastaks tänapäevase kriminaalmenetluse tasemele ka Euroopa kontekstis. Seletuskirja läbilugenu leiab, et eeskujusid otsiti ja kasutati Saksa (süüdistuskohustamise menetlus, politseiagent), Itaalia (nn kahe toimiku süsteem) ja Anglo-Ameerika õigussüsteemidest (kohtumenetluse taustsüsteemi eeskuj).

Järgnev kõlab väga tuttavalt tänapäevalgi. Eelnõu ettevalmistamisel seati eesmärgiks kriminaalmenetluse **ökonoomsus, efektiivsus ja kiirus**. Kriminaalmenetlus peab olema ökonoomne, mis tähendab, et kriminaalmenetlus ei tohi riigile põhjustada ebaotstarbekalt suuri kulutusi. Eelnõu kohaselt taheti kriminaalmenetluse ökonoomsus saavutada eelkõige kõikide menetlejate rolli täpse piiritlemisega ja eelnõu vastuvõtmisele järgneva ametnike põhjaliku koolitamisega. Kriminaalmenetluse efektiivsuse tõstmiseks taotleti eelnõuga kohtumenetluse poolte aktiivset töölepanekut, st prokurör süüdistama, kaitsja kaitsma ja kohus viimaste esitatavatele tõenditele tuginedes kriminaalasja lahendamata. Selle saavutamiseks lähtuti eelnõu kohtumenetlust puudutava osa väljatöötamisel võistleva kriminaalmenetluse mudelist. Omaette eesmärgina püstitati eelnõu koostamisel kohtuniku menetlusliku neutraalsuse tagamine, st sellise olukorra kindlustamine, kus kohtunik langetab otsuse vaid kohtumenetluses esitatavatele tõenditele tuginedes. Kriminaalmenetluse kiiruse suurendamise vajalikkus tulenes Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonist (EIÕK), mis

näeb ette igaühe õiguse nõuda, et tema kohtuasja lahendamataks mõistliku aja jooksul, ning juba ülalkäsitatud ökonoomsuse printsiibist. Kriminaalasja lahendamist loodeti kiirendada peamiselt erinevate lihtmenetluste kasutuselevõtmise ning prokurörile oportuniteediprintsiibist tuleneva menetluse lõpetamise ja mõningate mõjutusvahendite kohaldamise õiguse andmisega.

Kontseptuaalselt ühendati ülalnimetatud eesmärgipüstitusest tulenevalt inkvisitsioonilise ja võistleva kriminaalmenetluse mudelid. Eelnõu nägi ette põhi-olemuselt inkvisitsioonilise kohtueelse menetluse ja sellele järgneva võistleva kohtumenetluse. Tuleb siiski rõhutada, et eelnõu ei näinud ette üleminekut puhtakujulisele võistlevale kohtumenetlusele ning jättis kohtunikele suhteliselt avarad võimalused ka ise kohtulikku uurimisse sekkuda ning vajadusel ka ise uusi tõendeid koguda. Sellise lahenduse kasuks otsustati seetõttu, et säilitada kriminaalmenetluse iseseisva eesmärgina objektiivse tõe tuvastamine.

Võrreldes kehtinud kriminaalmenetlusõigusega, oli eelnõus tehtud mitmeid olulisi kohut puudutavaid organisatsioonilisi ja põhimõttelisi muudatusi. Kohtute puhul tuleks ilmselt kõigepealt osutada muudatusele, mis nägi teiste riikide eeskujul ette eeluurimiskohtuniku ja täitmiskohtuniku instituudi sissetoomise kriminaalmenetlusse. Eelnõu vahepealne variant nägi veel ühe olulise kohtuid puudutava muudatusena ette esimese astme kuritegude arutamise allutamist üksnes neljale suuremale maa- ja linnakohtule: Kohtla-Järve, Tallinna, Tartu ja Pärnu Linnakohtule. Sellest muudatusest eelnõu laiemas ringis arutamise tulemusena loobuti ning jäädgi lõpuks põhiseadusest tuleneva traditsioonilise lahenduse juurde, mille kohaselt kõiki kriminaalasju arutavad esimese astmena maa- ja linnakohtud üldiste kohtualluvuse sätete kohaselt.

Olulise uuendusena peab juhtima tähelepanu asjaolule, et eelnõu järgi on menetlejaks prokuratuur, mitte prokurör. Sellise olulise muudatuse võimaldas teha uus prokuratuuriseadus, mille kohaselt käsitleti prokuratuuri kui tervikut, mis koosneb tema funktsioone täitvatest isikutest. Sarnaselt prokuratuuriga oli eelnõu ka uurija kui ametiisiku asemel kasutusele võtnud uurimisasutuse kui institutsiooni mõiste.

Käimasoleva debati taustal peab tähelepanu juhtima asjaolule, et kriminaalmenetluse alustamise osas lähtus eelnõu analoogselt kehtinud õigusega legaliteedi ehk kriminaalmenetluse kohustuslikkuse põhimõttest, mille järgi on kohtueelne menetleja ja prokurör kohustatud alustama kriminaalmenetlust kuriteo asjaolude ilmnemisel.

Teine käimasoleva debati seisukohast oluline valiku koht on seotud kohtueelse menetluse tähtaegade sätestamisega. Eelnõuga loobuti kohtueelse menetluse tähtaegade sätestamisest. Põhjenduseks toodi, et kohtueelse menetluse tähtaegadest kinnipidamine on praktikas niikuinii äärmiselt küsitav ja suure hulga taotluste, milles palutakse pikendada kohtueelse menetluse tähtaegu, ärajäämine võimaldab oluliselt kokku hoida ametnike tööaega. Kaudselt pidi kohtueelse menetluse tähtaega praktikas reguleerima hakkama eelnõus imperatiivselt sätestatud vahistamistähtaeg, mille järgi ei tohtinud kahtlustatavat või süüdistatavat kohtueelses menetluses vahi all hoida mitte mingil juhul rohkem kui üks aasta. Kontrolli kriminaalasjade kohtueelse menetlemise põhjendamatu venimise üle pidi aitama tagada ka kriminaalmenetlusregister ja prokuratuuri tehtav seaduslikkuse järelevalve. Kriminaalmenetluse seadustiku rakendusseaduse eelnõu menetlemisel 2004. aastal jõuti Olev Laanjärve ja Ain Seppiku ettepanekul aga kuuekuuse vahistamistähtajani².

Eelnõusse oli jälitustegevuse seadusest üle võetud üksnes sellised jälitustoimingud, millest võib tulla tõend kriminaalmenetlusesse. Eesti õiguse jaoks täiesti uute jälitustoimingutena oli eelnõusse lisaks olemasolevatele lisatud veel salajane jälgimine, andmepankade riskasutus ning politseiagent. Ülejäänud jälitustoimingute, mis on vajalikud riigi üldise julgeoleku huvides, reguleerimine jäi toona ettevalmistatava julgeolekukorralduse seaduse eelnõu ülesandeks. Õigusriiklikust aspektist oli äärmiselt oluline eelnõusse toodud põhimõte, mille kohaselt on jälitustoimingu teinud ametkond või kohtueelne menetleja kohustatud jälitustoimingu teavitama jälitustoimingu allutatud isikut, samuti isikut, kelle perekonna- ja eraelu puutumatus jälitustoimingu rikuti, kohe, kui teavitamine ei saa enam kah-

justada kriminaalmenetluse eesmärkide saavutamist.

Eesti õiguse jaoks täiesti uue lihtmenetluse liigina lisati eelnõusse lühimenetlus, mis sätestatud kujul pärineb Inglise kriminaalmenetlusest ning mille eesmärgiks on võimaldada täielikult võistleva kohtumenetluse kõrval kohtumenetlust ka kriminaaltoimiku põhjal ilma tunnustajaid ja eksperte välja kutsumata. Ahvatlemaks süüdistatavaid kasutama lühimenetlust, nähti eelnõus ette süüdimõistva kohtuotsuse korral mõistetava karistuse kohustuslik kergendamine ühe kolmandiku võrra.

Kokkuleppemenetlus oli eelnõus Anglo-Ameerika õigussüsteemis väga levinud plea bargaining'i kontinentaalne modifikatsioon, mille käigus süüdistatav ja prokurör lepivad kokku kohaldatava karistuse liigi ja määra. Eesti kriminaalmenetluses on kokkuleppemenetlus toimunud alates 1996. aastast. Võrreldes kehtinud õigusega, tehti eelnõusse kokkuleppemenetluse kohta mitmeid olulisi muudatusi eesmärgiga vähendada selle menetlusliigiga kaasnevat bürokraatiat ning suurendada kokkuleppemenetluse kiirust. Kõige tähtsama muudatusena tuleb nimetada, et eelnõu järgi ei olnud kokkuleppemenetluse kohaldamise vältimatuks eelduseks enam asjaolu, et süüdistatav võtab süü omaks. Ühtlasi võisid süüdistatav ja prokurör eelnõu järgi kokku leppida lisaks karistuse liigile ja määrale ka näiteks süüdistuse kvalifikatsiooni. Kolmanda lihtmenetluse liigina oli eelnõus ette nähtud käskmenetlus, mis oli koostatud Eestis enne 1940. aastat toimunud käsktäitemenetluse ja Saksa kriminaalmenetluse kiirmenetluse eeskujul.

Praeguses debatis on ühe probleemina välja toodud üldmenetluse vähene kasutus. Eelnõu kontseptsiooni kohaselt pidi üldine kohtumenetlus jääma üksnes kõige keerulisemate ja raskemate kuritegude menetlemiseks.

Justiitsminister Märt Rask märkis oma sõnavõtus eelnõu esimesel lugemisel 4. aprillil 2001³: „Prognooside kohaselt peaks 80–90% eri menetlustest just nende – lühi-, kokkuleppe- ja käskmenetluse – kaudu minema ja seetõttu peaks 10%, võib-olla 15–20% kriminaalasjadest jõudma sellise võistleva protsessini ja need peaksid olema kindlasti väga tõsised ja rasked kuriteod.“ Ääre-

² Arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=041320022.

³ Arvutivõrgus: <http://www.parlament.ee/?op=steno&stcommand=s-tenogramm&date=986382000#pk2000007682>.

märkusena olgu lisatud, et 2011 jõudis prokuratuurist 18% kuritegudest kohtusse üldmenetlusena⁴.

Väino Linde meenutab⁵: „Ka kriminaalmenetluse seadustikku menetlesime väga pikalt ja sellega läks nii kiireks, et me istusime laupäeva hommikuti koos Lepsi ja Pikaroga ja arutasime.”

Vaatamata sellele, et kaua tehtud, sai eelnõu ettevalmistajate sõnul põhjalik ja läbimõeldud. Menetluses tehti eelnõule 187 muudatusettepanekut, milles juba Väino Linde nimetatud Pikarol oli tõesti suur roll, sest 21 muudatust suutis vormistada tema. Kaks aastat pärast menetluse algust oli eelnõu seaduseks saanud ja valmis jõustuma 1. juulil 2004.

Üheksa aastat hiljem

TEES nr 2. Kus on kaks juristi, seal kolm arvamust. See ongi nii.

25. septembril 2012 toimus Riigikogu saalis Eesti Keskerakonna fraktsiooni algatatud arutelu, mille käsitleti olulise tähtsusega riiklike küsimustena põhiõiguste ja vabaduste riiveid Eestis ning Kaitsepolitseiameti ja prokuratuuri olukorda.

Üheks algatajapoolseks ettekandjaks oli vandeadvokaat Leon Glikman⁶. Tema sõnastas kriminaalmenetluse probleemid järgmiselt: „Põhiprobleem on, nagu ma juba mainisin, inkvisitsiooniline kohtueelne uurimine. Kellele küll tuli pähe selline süsteem nõukogude ajast üle võtta ja miks seda pole reformitud, see on mulle täiesti arusaamatu. Sellisele vildakale süsteemile ei ole võimalik rajada võistlevat kohtumenetlust. Võistlev kohtumenetlus, mis rajaneb inkvisitsioonilisel eeluurimisel, on automaatselt ebaõige, kuna on ükskõik, mida ehitada mädasele vundamendile, see lihtsalt ei toimi.“

Tema arvates ei ole vaja tegelikult midagi uut leiutada, kuna Euroopa Inimõiguste Kohus on täielikult lahti kirjutanud, milline on aus, võistlev ja võrdne menetlus. See tuleks lihtsalt meie menetlusseadusesse üle võtta.

Lisaks vabastaks see väga suured ressursid, sest praegu menetletakse täiesti mõttetuid asju. Samuti peab Leon Glikman vajalikuks menetluse tähtaegade kehtestamist: „Euroopa Inimõiguste Kohus on õigesti öelnud, et isikut ei saa niivõrd pikaks ajaks panna ebakindlasse olukorda. Aga praegu võidakse ükskõik millist kriminaalalaja marineerida ükskõik kui kaua, hoolimata sellest, et inimesel ei ole võib-olla aastate jooksul mingit elukvaliteeti, ta tervis hävitatakse, ta ei saa ennast teostada, tegutseda äris jne. Nii mõnigi veedab päris pika aja ka vahi all.“ Samuti pidas Leon Glikman suureks probleemiks kahjude hüvitamise süsteemi, nn absoluutse menetluse põhimõtet ja üheks kõige hullemaks valulapseks jälitustegevuse regulatsiooni.

Kui esimeses vaatuses on püss seinal rippumas, siis teises vaatuses teeb see tõenäoliselt paugu. 16. oktoobril 2012 algatas Eesti Keskerakonna fraktsioon kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu⁷ eesmärgiga viia kehtiv kriminaalmenetluse seadustik (KrMS) ning sellega haakuvad teised seadused kooskõlla rahvusvahelisest õigusest ja Eesti Vabariigi põhiseadusest tulenevate isiku põhiõiguste ning vabaduste tagamise nõuetega. Samuti plaanitakse korrigeerida sellest eesmärgist lähtuvalt KrMS-i kohtueelse ja kohtuliku menetluse ning jälitustegevuse korraldamise regulatsioone. Strateegiliseks eesmärgiks peaks olema uue KrMS-i kehtestamine, millega on tagatud EIÖK ja Euroopa Inimõiguste Kohtu lahenditega paika pandud põhiõiguste miinimumnõuded, mille üheks osaks peaks olema loobumine senisest inkvisitsioonilisest kohtueelsest uurimismudelist, mis kahjustab oluliselt võistlevat menetlust ega taga poolte võrdsust kogu menetluse vältel. Seaduse eelnõu ja selle seletuskirja ettevalmistajaks on eelnõu seletuskirja kohaselt Riigikogu Eesti Keskerakonna fraktsiooni liige Mailis Reps.

Õiguskomisjoni esimehena küsisin sellele eelnõule erinevate asjasse puutuvate institutsioonide seisukohti. Kes võiks olla isiku põhiõiguste ja vabaduste tagamise seisukohast parimaks seisukoha võtjaks kui õiguskantsler⁸.

⁴ Arvutivõrgus: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=57202/Kuritegevus_Eestis_2011.pdf.

⁵ Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=16228>.

⁶ Arvutivõrgus: <http://www.parlament.ee/?op=steno&stcom-mand=stenoqramm&date=1348559888#pk10830>.

⁷ Arvutivõrgus: <http://www.parlament.ee/index.php?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&>.

⁸ Arvutivõrgus: <http://www.parlament.ee/index.php?op=ems&pa->

EIOK kohta jõuab ta järeldusele, et EIOK rakenduspraktikast tuleneva sätestamisel riigisisese seaduses – praegusel juhul kriminaalmenetluse seadustikus – on konventsiooni osalisriikidel olemas kaalutlusruum. Isegi konkreetse liikmesriigi suhtes tuvastatud rikkumine ei pea automaatselt tooma kaasa õigusnormide muutmist. Samal ajal võib seaduse muutmise kaasuse asjaolusid silmas pidades olla parim viis konventsioonist tuleneva kohustuse täitmiseks.

Ka Riigikohtu esindajad ei näe kehtivat olukorda nii isiku põhiõiguste ja -vabaduste seisukohast kui ka menetluse kaasaegsuse seisukohast eelnõu algatajaga sama tumedates värvides.

Arvamust avaldunute hulgas tundub üksmeel olevat riigivastutuse problemaatikas. Lahendus saab muidugi olla riigivastutuse seaduse eelnõu⁹ lõpuni menetlemises.

2011. aastal lahendas Riigikohtu üldkogu neli kohtuasja, mis olid seotud kriminaalmenetluses tekitatud kahju hüvitamise ja riigivastutusõigusega.¹⁰ Kolmel juhul jõudis Riigikohus järeldusele, et kehtiv riigivastutuse seadus on põhiseadusega vastuolus, kuna ei sätesta regulatsiooni kohtueelses kriminaalmenetluses tekitatud kahju hüvitamiseks. Vastuolu tuvastati PS §-ga 25, millest tuleneb õigus nõuda õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitamist, ning PS §-dega 14 ja 15, millest tuleneb õigus tõhusale kohtumenetlusele oma õiguste kaitseks. Lisaks selgitas Riigikohus, et PS §-dest 32 ja 12 koostoimes tuleneb riigi kohustus hüvitada õiguspärase vahistamise¹¹ ja ametikohalt kõrvaldamisega¹² põhjustatud mittevahaline kahju ja saamata jäänud tulu (ulatuses, mis riivab omandiõigust rohkem, kui seda õigustab talumiskohustus üldistes huvides), tagamaks

ge=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&.

⁹ Arvutivõrgus: <http://www.parlament.ee/index.php?op=ems&pa-ge=eelnou&eid=d89f1d8e-0242-ebe9-90db-ff1ba5364ac9&>.

¹⁰ RKÜKo 22.03.2011 nr 3-3-1-85-09, 30.08.2011 nr 3-3-1-15-10 ja 31.08.2011 nr 3-3-1-35-10. Neljandas kohtuasjas saatis üldkogu asja uueks lahendamiseks esimese astme kohtule – RKÜKo 31.03.2011 nr 3-3-1-69-09. Lisaks on Riigikohus hiljuti tõstatanud küsimuse, kas kehtiv riigivastutuse seadus (§ 15 lg 1) arvestab muu hulgas EIK 11.10.2006 otsust asjas nr 2192/03 Harkmann vs. Eesti, milles tuvastati EIOK art 5 lg 5 riive olukorras, kus riigisisese õigusaktid ei näinud isikule ette õigust saada hüvitist kinnipidamise eest, mis on toimunud konventsiooni rikkudes (RKHKm 28.11.2012 nr 3-3-1-60-12, p 12).

¹¹ RKÜKo 31.03.2011 nr 3-3-1-69-09, p-d 64 ja 84.

¹² RKÜKo 30.08.2011 nr 3-3-1-15-10, p-d 49, 50, 62.

põhiõiguste riive proportsionaalsus.

Nagu ütles Märt Rask võlaõigusseaduse (VÕS) 10. aastapäeva konverentsil Tartu Ülikoolis¹³, et on olemas juriidilised seadused ja poliitilised seadused. See pidi küll olema professor Paul Varuli klassifikatsioon. Riigikohtu esimees pidas muidugi silmas, et VÕS on juriidiline seadus. Ta ütles ka, et juriidilisi seadusi ei tohi muuta ilma analüüsita, kannapööret tehes. Samas meenutas ta, et ka VÕS suutis enne vastuvõtmist muutada poliitiliseks seaduseks.

Kriminaalmenetluse seadustikku saab ja tuleb samuti pidada juriidiliseks seaduseks, aga on kaks suurt õiguspoliitilist küsimust, mis puudutavad kohtueelse menetluse tähtaegade taaskehtestamist ja absoluutse legaliteedi printsiibist loobumist. Kindlasti saab mõlema küsimuse puhul toetuda argumentidele, kuigi ühest õiget vastust ei saa neile küsimustele olla. Saab valida pooli või otsida tasakaalu. Pooltena pean ma silmas kaitset ja süüdistajat.

Huvitav on märkida, et tagasisidena eelnõule 295 SE, leidsid nii advokatuur, prokuratuur, Vabariigi Valitsus kui ka Riigikohus ühise arusaamana, et nad ei toeta kohtueelses menetluses menetluse tähtaegade kehtestamist.

Juba eelmine justiitsminister (Kristen Michal) kutsus kriminaalmenetluse kitsaskohtade analüüsimiseks ja lahenduste leidmiseks kokku töögrupi, kus lisaks tavapärasele Justiitsministeeriumi kutsutud juuraasjatundjatele on ka kõigi parlamendis esindatud erakondade esindajad. Töögrupi esimesel koosolekul 14. jaanuaril 2013 sõeluti välja teemad, mille analüüsvajaduses esines enam-vähem üksmeel. Nendeks on: vahistamine, läbiotsimine, legaliteediprintsiip, eeluurimise kiirendamine, elektroonilised tõendid, tõendamise ja tõendamisstandardid ning kaitsja ligipääs kriminaaltoimikule kohtueelses menetluses. Kuna jälitustoimingutega seostuv on värskest seadusandja käest läbi käinud, siis selles osas üksmeelset indu üles ei näidatud.

Mõlemad esitatud teesid on tõestatud. Valmista ühte eelnõu nii kaua ja põhjalikult ette, kui tahad, ikka jääb Riigikogule oma roll ja on võimalus, et juura muu-

¹³ Arvutivõrgus: <http://www.utv.ee/naita?id=16017>.

tub poliitikaks. Kriminaalmenetlus on juba olemuselt debatt erinevate huvide vahel ja seetõttu jääbki üles küsimusi, kus arvamused lahknevad.

Tähelepanuta ei saa jätta fakti, et toimub ka karistus- seadustiku revisjon, mille üheks eesmärgiks on samuti dekriminaliseerimise võimaluste otsimine seal, kus need tunduvad mõistlikud.

Uno Lõhmus
Euroopa Kohtu kohtunik

„Üksnes või valdavas ulatuses“ tõendamisreegel kriminaalmenetluses

Kriminaalmenetluse põhimõtted ja reeglid on kujundatud ja kirja pandud, lähtudes eeldusest, et kriminaalasjas toimub täismenetlus. Paraku on tänapäeval täismenetluse osatähtsus muutunud üsna marginaalseks. Täiesti kadunud see siiski pole. Täismenetlus toimub enamasti siis, kui süüdistatav oma süüd eitab ning tõendid ei näita ilmselgelt tema süüd või süütust või on napid. Kohtunik seisab neis asjades sagedamini dilemma ees, kas mõista süüdistatav süüdi või õigeks. Otsustamine on keerulisem, kui tõenditeks on ütlused, mis kannavad alati subjektiivsuse pitsert ja mille usaldusväärsus on seetõttu küsitavam kui muude tõendite puhul.

Eesti kriminaalmenetlust iseloomustab suund võtta menetlusreeglitesse võistlevale menetlusele iseloomulikke reegleid. Ühe sellise leiame menetlusseadustiku paragrahvist 15:

„§ 15. Kohtuliku arutamise vahetus ja suulisus

- 1) Maakohtu kohtulahend võib tugineda vaid tõenditele, mida on kohtulikult arutamisel esitatud ja vahetult uuritud ning mis on protokollitud.
- 2) Ringkonnakohtu kohtulahend võib tugineda:
  - tõenditele, mida on kohtulikult arutamisel suuliselt esitatud ja vahetult uuritud

ning mis on protokollitud;

- tõenditele, mida on maakohtus vahetult uuritud ja mis on apellatsioonimenetluses avaldatud.

- 3) Kohtulahend ei või tugineda üksnes ega valdavas ulatuses isiku ütlustele, kes on muudetud käesoleva seadustiku § 67 kohaselt anonüümseks, tõendile, mille vahetus allikat ei olnud süüdistataval ega kaitsjal võimalik küsitleda, ega § 66 lõikes 2¹ nimetatud isiku ütlustele.“

Ehkki neid sätteid võib hinnata kui sammu ausa kohtumenetluse kindlustamiseks, püüan järgnevalt näidata, et KrMS § 15, eriti aga selle lõige 3, on ebaõnnestunult sõnastatud ja sisult küsitav.

Lõige 3 praegusel kujul lisati kriminaalmenetluse seadustikku hiljuti, 1. septembril 2011 jõustunud seadusemuudatustega. Varem oli lõikes 3 reegel, et kohtulahend ei või tugineda üksnes anonüümse tunnistaja ütlustele. Seadusemuudatus lisas seega kaks olulist täiendust:

- 1) muudatus laiendab ütlustele tuginemise keelu lisaks juhule, kus see oli ainus tõend süüdistatava vastu, ka juhtudele, kus süüdistatava vastu on valdavalt niisugused tõendid;

2) lisaks anonüümsete tunnistajate ütlustele ei saa kohus tugineda nende isikute ütlustele, keda süüdistataval või tema kaitsjal polnud võimalik küsitleda või kelle ütlused käivad asjaolude kohta, millest ta on teada saanud teise isiku vahendusel.¹

Nimetan seda edaspidi „üksnes või valdavas ulatuses“ reegliks.

Valitsuse algatatud kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse algne eelnõu (599 SE) KrMS § 15 muutmist ette ei näinud. Õiguskomisjoni tollase esimehe seletuskirjast nähtub, et menetluse käigus pakkus muudatuse välja kriminaalmenetluse asjatundjate töögrupp.²

Selgitus on tavapäraselt lakooniline: „Tulenevalt Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast tuuakse KrMS §-s 15 selgelt esile keeld tugineda kohtulahendi tegemisel üksnes või valdavas ulatuses tõendile, mille puhul süüdistataval ega kaitsjal ei olnud võimalust vahetut tõendiallikat küsitleda ega teise ütlusi vahendava isiku ütlustele.“³

E. Kergandbergi arvates ei lähe „üksnes või valdavas ulatuses“ reegel piisavalt kaugele, kuna ei keela täielikult tugineda tõenditele, mille puhul süüdistataval ega kaitsjal ei olnud võimalust vahetut tõendiallikat küsitleda. Selline regulatsioon ei pruugi E. Kergandbergi arvates olla kooskõlas ausa ja õiglase kohtumenetluse olulise allõigusega – süüdistatava õigusega küsitleda tema vastu ütlusi andnud tunnistajaid.⁴ Sellise keelu kehtestamine KrMS §-s 15 eeldaks aga menetlusseaduses tõendite lubatavuse reeglite põhjalikumat muutmist.

Miks minu arvates on see menetlusseadustiku paragrahv ebaõnnestunud?

¹ Keskerakonna fraktsiooni algatatud kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 295 SE paneb ette seda loetelu oluliselt pikendada – vt <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&>.

² Seletuskiri on kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems&emshelp=true&uid=793874u=20120310151943>.

³ Samas, p 7².

⁴ Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Koost. E. Kergandberg ja P. Pikamäe. Juura, 2012, lk 101, komm. 15.2.

1. Normitehnilised põhjused.

Paragrahvi pealkiri – kohtuliku arutamise vahetus ja suulisus – osutab kohtumenetluse olulistele põhimõtetele, mis koos kohtumenetluse avalikkuse põhimõttega kujunesid välja 19. sajandil. Need on põhimõtted, mis on seotud kohtumenetluse organiseerimise, tõendite esitamise, uurimise ja vaidlustamisega. Kohtuliku arutamise vahetus iseloomu rõhutatakse eelkõige Saksa õiguse kontekstis, samal ajal kui sellele põhimõttele ei osutata erilist tähelepanu Inglise menetlusõiguses.⁵ Kohtumenetluse suulisuse nõue kirjutati Prantsuse Code d'instruction criminelle'i 1808. aastal. Saksa kriminaalmenetluse koodeksisse lisati kohtumenetluse vahetuse ja suulisuse nõue 1877. aastal. Inglise ja Šoti õigus tunnustas neid põhimõtteid juba varem. Kohtumenetluse vahetus ja suulisus on seotud põhimõtted, mis reguleerivad kohtumenetluse erinevaid aspekte. Neist põhimõtetest arenes ka tunnistaja riskküsitluse põhimõte. KrMS § 15 sisu ei puuduta kohtumenetluse organiseerimist ja tõendite esitamist, vaid osutab, millistele tõenditele võib ja millistele ei tohi kohtuotsus tugineda. Paragrahvi sisu mittevastavus pealkirjale moonutab seepärast kahe olulise kriminaalmenetluse põhimõtte tähendust. Paragrahvi sisus on suulisuse põhimõte säilinud ringkonnakohtu menetluses, kuid kaduma läinud maakohtu menetluses.

2. Sisulised kaalutlused.

2.1. Mõiste „üksnes või valdavas ulatuses“ sisustamine. Kui sõna „üksnes“ tõlgendamiseks tekib kohtunikul vähem probleeme, sest üksnes tähendab ainsat tõendit süüdistatava vastu, siis otsustamine, millal süüdistus tugineb valdavas ulatuses isiku, keda süüdistatav ei saanud küsitleda, või anonüümsete tunnistajate ütlustele, tekitab kohtunikele ilmselgelt raskusi. Mitte üksnes meil. Mõiste ise pärineb Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) pretsedendiõigusest, kus ingliskeelses versioonis kasutatakse sõnu „sole or decisive“ ja prantsuskeelses „unique ou déterminante“, mille eestikeelne tõlge on pigem „ainus või otsustav (määrav)“. Ka terminite vene

⁵ Vt S. Summers. Fair Trials. The European Criminal Procedural Tradition and the European Court of Human Rights. Hart Publishing, 2007, lk 47–48.

keelde tõlkijad on tajunud sõnade „valdav“ ja „otsustav“ tähenduste erinevust, tõlkides viimase termini „в решающей степени“.

Inimõiguste kohus on selgitanud, et termin „otsustav“ tähendab enamasti kui „tõendav/kinnitav“ (probative). Sõna „otsustav“ tuleks kasutada tähenduses, mis tähistab sellise tähtsuse või olulisusega tõendeid, mis tõenäoliselt määravad ära asja lahendi. Kui isiku ütlusi toetavad muud tõendid, sõltub sellise tunnistuse otsustavus toetavate tõendite tugevusest; mida tugevamad on toetavad tõendid, seda väiksema tõenäosusega käsitatakse puuduva tunnistaja ütlusi otsustavana.⁶

2011. aasta seadusemuudatuste seletuskirjast ega kriminaalmenetluse seadustiku kommentaaridest ei selgu, kas seadusemuudatuse pakkunud töögrupp ja seadusandja tegelikult samastavad EIK kasutatava mõiste „otsustavas ulatuses“ ja meie seaduses kasutatud mõiste „valdavas ulatuses“ (mida inglise ja prantsuse keeles väljendab pigem sõna „dominant“) või on viimasel mõistel meie kriminaalmenetluses tähendus, mis on erinev EIK retoorikas kasutatavast terminist „decisive“, „déterminante“. Riigikohus igatahes ei näi sõnadel vahet tegevat, sest seostab terminit „valdav“ tõendi olulisusega, mis samastub tõendiga, millel on süü üle otsustamisel valdav või otsustav tähtsus.⁷

Lisaks raskusele otsustada, millal anonüümse tunnistaja või isiku, keda süüdistatav pole saanud küsitleda, ütlused on valdavad, on reegli paradoks selles, et nii tunnistaja ütlused asjaolude kohta, millest ta on saanud teadlikuks teise isiku vahendusel (§ 66 lg 2¹), samuti anonüümse tunnistaja (§ 67) ja sellise tunnistaja ütlused, keda kaitsja ei saanud küsitleda (§ 291), on lubatud tõendid isiku süü üle otsustamisel ning seadusandja tunnistab tõendite vaba hindamise põhimõtet (§ 61). Kohtunikul on raske jätta mõnda tõendit käsitlemata kui otsustava või määrava tähtsusega tõendit, kui ta hindab tõendeid nende kogumis. Kohtunik Van Dijk märkis EIK Doorsoni otsusele kirjutatud eriarvamuses, et „otsustavas (määravas) ulatuses“ reeglit on

raske kohaldada, „sest kui kohus kasutab anonüümsete tunnistajate ütlusi kui ühte osa tõendamisest, tehakse seda alati põhjusel, et kohus peab seda tõendamisel „otsustavaks“, muutes tõendatuse täielikult või vähemalt piisavaks.“⁸

2.2. Kas kriteeriumi „üksnes või valdavas ulatuses“ oli vaja seadustada? Kui oli, siis kas sellisel kategoorilisel moel?

Eesti menetlusseadusele sarnast menetlusreeglit ei sisalda ei Saksa ega Itaalia menetlusseadused ega ka Inglise Criminal Justice Act 2003. Esmapilgul võib leida sugulust USA Ülemkohtu konstitutsiooni kuuenda täienduse tõlgendusega.⁹ See on küll kirjanuduses vaieldav, kuid selge seisukoht tõendi lubatavuse kohta. Paraku on kriminaalmenetluse põhimõtted Mandri-Euroopas ja ookeani taga erinevad ja neid saab mõista vaid menetluse kui terviku kontekstis. Tõendite lubatavuse reeglitele pannakse ookeani taga suurt rõhku, sest sealsete menetluspõhimõtete järgi selged ja õiglasel menetlusreeglid tagavad ausa kohtumenetluse. Meie menetlusseadus tunnistab isiku ütlused, keda süüdistatav pole saanud küsitleda, mõnel juhul lubatavaks tõendiks, kuid ei luba kohtul neile tugineda (KrMS § 15 lg 3). Kui sellisele tõendile võib tugineda vaid siis, kui see pole ainus ega sel pole olulist tähtsust, siis miks on selline tõend üldse lubatav?

Millistele olukordadele reegel laieneb? Pisut lihtsustatult võib need kokku võtta järgmiselt:

- 1) anonüümse tunnistaja ütlustele (KrMS § 67). Tunnistaja isikut teadmata on süüdistataval raskem esitada kohtule põhjusi, miks tunnistaja võib valetada;
- 2) tunnistaja või kannatanu ütlustele, kes on andnud ütlusi kohtueelsel uurimisel, kuid kes suri enne kriminaalaja kohtulikku arutust (KrMS § 291 lg 1 p 1);
- 3) tunnistaja või kannatanu ütlustele, kes ei ole võimaline kohtus ütlusi andma oma tervises seisundi tõttu (KrMS § 291 lg 1 p 3);

⁶ EIKo 15.12.2011, Al-Khawaja ja Tahery vs. Ühendkuningriik, p 131.

⁷ „Mida rohkem on tunnistajate ütluste sisu toetavaid või kinnitavaid tõendeid ja mida olulisemad nad on, seda vähem tõenäoliselt tuleb tunnistaja ütlusi pidada otsustavaks tõendiks ehk tõendiks, millele kohtuotsus valdavalt tugineb [---].“ Vt RKKKo 18.02.2013, nr 3-1-1-89-12, p 20.

⁸ Kohtunik Van Dijk eriarvamus, EIKo 23.04.1997, Van Mechelen jt vs. Holland, p 10.

⁹ Crawford vs. Washington, 541 U.S. 36 (2004).

4) tunnistaja või kannatanu ütlustele, kes keeldub kohtulikul uurimisel ütlusi andmast (§ 291 lg 1 p 2). Menetlusseadustik ei sätesta, et ütluste andmisest keeldumiseks peaks olema mõjuv põhjus. EIK järgi võib hirm olla ütluste andmisest keeldumise mõjuvaks põhjuseks. Hirmu tõttu kohtusse ilmutata jätmist või ütluste andmisest keeldumise korral peab kohus sügavamalt uurima, kas hirm on tekkinud süüdistatava või tema agentide tegevuse tõttu või on tegemist konkretiseerimata hirmuga.

5) isiku ütlustele, kelle kuulus abistamisaotluse alusel üle välisriigi asutus (KrMS § 291 lg 2).

„Üksnes või valdavas ulatuses“ reegel laieneb seega isiku ütlustele, kes on surnud, pole tervisliku seisundi tõttu võimeline andma kohtus ütlusi või keeldub kohtus ütluste andmisest, ning kui süüdistatav või kaitsja ei saanud isikut küsitleda mõnes menetlusstaadiumis. Reegel laieneb ka abistamisaotluse alusel välisriigis ülekuulatud isikule, kui süüdistatav ja kaitsja ei saanud teda küsitleda ja isikut ei saa üle kuulata kaugülekulamise teel. Anonüümse tunnistaja ütlustele ei saa tugineda sõltumata sellest, kas süüdistataval või tema kaitsjal oli võimalus tunnistajat küsitleda KrMS § 67 lg 5 ja § 69 lg 2 kohaselt. Isiku, kelle asukohta pole suudetud kindlaks teha või kes ei saa ilmuda kohtusse muu takistuse tõttu, kohtueelsel uurimisel antud ütlusi ei saa esitada tõendina, kui need pole deponeeritud.

„Üksnes või valdavas ulatuses“ reegli seadusse kirjutamist põhjendati Riigikogule EIK pretsedendiõigusest tuleneva nõudega. Selline põhjendus on õige vaid osaliselt. EIK mainis ainsa ja otsustava reeglit Doorsoni otsuses, kus vaatluse all oli kohtuotsuse tuginemine anonüümsete tunnistajate ütlustele. Selles otsuses kohus kinnitas, ning kordas Van Mecheleni otsuses¹⁰, et süüdimõistmine ei tohi üksnes või otsustavas ulatuses tugineda anonüümsetele ütlustele.¹¹ Hiljem laiendas EIK anonüümsete ütluste kohta käivat „üksnes või otsustavas ulatuses“ reeglit muudele olukordadele, kinnitades, et kui süüdimõistmine tugineb üksnes või otsustaval määral isiku ütlustele, keda süüdistatav ei saanud küsitleda kohtueelses menetluses või kohtus,

siis on kaitseõigused piiratud ulatuses, mis on kokkusobimatu EIÖK artiklis 6 sätestatud tagatistega.¹²

Vastupanu „üksnes või otsustavas ulatuses“ reeglile tuli sealt, kust seda ei oskaks oodata, võistleva menetluse kantsist Ühendkuningriigist. Ajendiks EIK Al-Khawaja ja Tahery otsus.¹³ Briti ülemkohus analüüsis kriteeriumit „üksnes või otsustaval määral“ otsuses R vs. Horncastle jt.¹⁴ Briti ülemkohtu liikmed nõustusid president lord Philipsi arvamusega, et Briti kohtupraktikat, mis lubab kasutada tunnistaja ütlusi, kes on surnud, haige, kadunud või ei ilmu kohtusse hirmu tõttu, pole vaja muuta. Briti kohtupraktika oli möödunud poole sajandi jooksul jõudnud arusaamisele, et ranged hearsay välistamise reeglid muutusid tõe leidmise takistuseks ja neid ei saa õigustada.¹⁵ Briti kohtunike vastuseis peegeldab vaadet, et kriteerium „üksnes või otsustaval määral“ piirab liialt kohtuniku otsustusvõimet, sest välistab tõendite kasutamise, mida nad usuvad olevat usaldusväärsed.¹⁶ Briti kõrgeim kohus ei olnud ainus kohus Euroopas, mis ei pidanud reeglit kategoorilisel kujul õigeks. Mitmed teisedki kõrgemad kohtud, nt Hispaania ülemkohus ja Šveitsi föderaalkohus EIKs kujundatud reeglit omaks ei võtnud ja jätkasid varasema praktika järgimist, mis lubas teatud tingimuste olemasolu korral tugineda ütlustele, mille allikat süüdistatav ei saanud küsitleda.¹⁷

Ühendkuningriigi valitsuse taotlusel anti Al-Khawaja ja Tahery kaebused uueks läbivaatamiseks EIK suurkojale. Inimõiguste kohus võttis seekord kriitikat kuulda. Ehkki suurkoda ei loobunud „üksnes või otsustaval määral“ reeglist, andis ta sellele varasema kohtupraktikaga võrreldes paindlikuma tõlgenduse, mis välistab kriteeriumi automaatse kohaldamise ja võtab arvesse tasakaalustavate menetluslike meetmete olemasolu.¹⁸ Teisisõnu, kohus otsustas, et „üksnes või otsustaval määral“ reeglit paindumatu kujul kohaldades muutub reegel nüriks ja valimatuks (blunt and indiscriminate)

¹² EIKo 27.02.2001, *Luca vs. Itaalia*, p 40.

¹³ EIKo 20.01.2009, *Al-Khawaja ja Tahery vs. Ühendkuningriik*.

¹⁴ 09.12.2009, *R vs. Horncastle and others [2009] UKSC 14*.

¹⁵ Samas, p 27.

¹⁶ Samas, p 125.

¹⁷ Vt EIKo 06.12.2012, *Pesukic vs. Šveits*; 19.02.2013, *Gani vs. Hispaania*.

¹⁸ EIKo 15.02.2011, *Al-Khawaja ja Tahery vs. Ühendkuningriik*.

¹⁰ EIKo 23.04.1997, *Van Mechelen jt vs. Holland*, p 55.

¹¹ EIKo 26.03.1996, *Doorson vs. Holland*, p 76.

instrumendiks, mis toimib selle traditsioonilise lähene-
mise vastu, kuidas kohus on hinnanud menetluse üldist
õiglust, nimelt kaaludes kaitse, kannatanu ja tunnistaja
võistlevaid huvisid ning avalikku huvi tõhusa kohtu-
korralduse vastu. „Üksnes või otsustaval määral“ reegel
ei välista anonüümsete tunnistajate või nende isikute
ütluste kasutamist, keda kaitse ei saanud küsitleda, kui
on piisavad tasakaalustavad menetluslikud abinõud,
mille abil hinnata ausalt ja kohaselt tõendi usaldus-
väärsusust.¹⁹ Reegli paindliku kohaldamise kasuks
räägib ka argument, et EIK on EIÕK artikli 6 lõike 3
väidetavaid rikkumisi hinnanud menetluse kui terviku
õigluse aspektist. Seega EIK nõustus Euroopa riikides
omaksvõetud põhimõttega ega surunud põhiõiguste
kaudu peale USA-s omaksvõetud tõendite lubatavuse
põhimõtteid.

Inimõiguste kohtu suurkoja Al-Khawaja ja Tahery
järgses kohtupraktikas on kohus hoidnud sama joont.
Al-Khawaja ja Tahery asjas oli otsustava tähtsusega
enesetapu teinud kannatanu politseile tehtud avaldus.
Suurkoda leidis, et avaldus on usaldusväärne tõend
ning selle usaldusväärst toetab asjaolu, et kannatanu
rääkis juhtunust vahetult pärast sündmust kahele sõ-
brale ning kirjeldused ründe kohta langesid kokku.²⁰

Pesukici asjas toetus Šveitsi kohus süüdistatavat mõrva
eest süüdimõistmisel anonüümse tunnistaja ütlustele²¹,
Gani asjas Hispaania kohus vägistamises süüdistatava
süüdimõistmisel kannatanu ütlustele, kes psühhot-
raumast tingitud stressi tõttu ei olnud kohtuistungil
võimeline ütlusi andma.²² Kõigil neil juhtudel leidis
EIK, et kohtumenetlus on olnud õiglane.

Millised on EIK arvates tasakaalustavad meetmed,
mis õigustavad „üksnes või otsustaval määral“ reeg-
list kõrvalikaldumist? EIK kohtupraktika ei anna sel-
get vastust. Kohus mainib enamasti meetmeid, mil-
lega tuvastatakse tõendi usaldusväärsus. Al-Khawaja
ja Tahery asjas pidas kohus politseile tehtud avaldust
usaldusväärseks tõendiks, sest kannatanu rääkis juh-
tunust vahetult pärast sündmust kahele sõbrale ning

kirjeldused ründe kohta langesid kokku.²³ Toetavate
tõendite olemasolu rõhutatakse ka Gani otsuses.²⁴

Eelnevat kokku võttes võib väita, et KrMS § 15 lg-s 3
erandeid välistavalt sõnastatud reegel ei tulene EIK
pretsedendiõigusest. Ka ei ole anonüümsete tunnistaja-
te ja nende isikute, keda süüdistatav või tema kaitsja
ei saanud küsitleda, ütluste kasutamine EIK järgi ise-
enesest vastuolus õiglase kohtumenetluse põhimõttega.

EIÕK lubab aga liikmesriikidel ette näha põhiõiguste,
sh süüdistatava kaitseõiguse, konventsiooniga ettenäh-
tust tugevama kaitse. Sellise tugevama kaitse ettenä-
gemisel tuleb aga kaaluda, kas ausa kohtumenetluse
kontekstis on piisavalt arvesse võetud erinevaid huvisid.
Küsimus on seega selles, kas jäik „üksnes või valdavas
ulatuses“ reegel tagab tasakaalu ühelt poolt süüdistatava
õiguste ja teiselt poolt ühiskonna kuritegevusevastase
võitluse, samuti kannatanu huviga. Selles on põhjust
tõsiselt kahelda.

Lisan mõtisklusteks paar täiendust. EIK on seisukohal,
et „üksnes või otsustaval määral“ reeglit ei tule kohal-
dada, kui süüdistatav või tema agent on tekitanud olu-
korra, mis põhjustab tunnistajal või kannatanul hirmu,
mille tõttu too keeldub küsitlemisest kohtus. Lubada
süüdistataval saada hirmust kasu oleks kokkusobimatu
kannatanu ja tunnistaja õigustega. EIK on tõlgendanud
sellist olukorda kui süüdistatava loobumist õigusest
küsitleda tunnistajat või kannatanut.²⁵ Ma pole kindel,
kas selline tõlgendus on võimalik KrMS § 15 valguses.
Teiseks kasutatakse KrMS § 15 lg-s sõna „kohtulahend“,
mis hõlmab nii süüdi- kui ka õigeksmõistva kohtuot-
suse. EIK „üksnes või otsustaval määral“ reeglit on
senini kohaldatud vaid süüdimõistva otsuse korral.
Meie neutraalselt sõnastatud reegel võib, vähemalt teo-
reetiliselt, kahjustada süüdistatava kaitseõigusi, kui
seda kohaldatakse tõendile, millest võib oleneda isiku
õigeksmõistmine.

¹⁹ Samas, p 146–147.

²⁰ Samas, p 156.

²¹ EIKo 06.12.2012, *Pesukic vs. Šveits*.

²² EIKo 19.02.2013, *Gani vs. Hispaania*.

²³ EIKo 15.02.2011, *Al-Khawaja ja Tahery vs. Ühendkuningriik*, p 156.

²⁴ EIKo 19.02.2013, *Gani vs. Hispaania*, p 18.

²⁵ EIKo 15.02.2011, *Al-Khawaja ja Tahery vs. Ühendkuningriik*, p 123.

Maarja Torga

*Riigikohtu tsiviilkolleegiumi nõunik
Tartu Ülikooli õigusteaduskonna tsiviilõiguse lektor*

Õigusabilepingute kohaldamine tsiviilvaidluste lahendamisel Eesti kohtutes

Sissejuhatus

Eesti on sõlminud nn mitmepoolsed õigusabilepingud viie välisriigiga – Venemaa Föderatsiooni,¹ Ukraina,² Läti ja Leedu³ ning Poolaga.⁴ Viidatud lepingud reguleerivad mh kohtualluvuse ja kohalduva õiguse määramist tsiviilvaidlustes ning tsiviilasjades tehtud lepingupoole lahendite tunnustamist ja täidetavaks tunnistamist teise lepingupoole territooriumil. Avalikuks kasutamiseks mõeldud kohtulahendite andmebaasides⁵ on lahendeid, kus õigusabilepinguid on kohaldatud või kus ilm-

selt oleks tulnud õigusabilepinguid kohaldada, kokku 128,⁶ mis näitab, et õigusabilepingute kohaldamise osas on praeguseks olemas arvestatav kohtulahendite hulk, et teha järeldusi selliste lepingute tõlgendamise kohta. Üheks küsimuseks, mille õigusabilepingute tekst näib jätvat kohtupraktika hooleks, on küsimus selle kohta, millal täpselt tuleb õigusabilepinguid kohaldada. Käesoleva artikli eesmärgiks ongi analüüsida õigusabilepingute kohaldamisala, lähtudes Eesti kohtute tehtud kohtulahenditest.

1. Õigusabilepingute ja Euroopa Liidu õiguse vahekord

Õigusabilepingutes ei ole viiteid sellele, milline peaks olema õigusabilepingute ja EL-i tasandil rahvusvahelist eraõigust reguleerivate määruste (eelkõige Brüsseli I

¹ Eesti Vabariigi ja Vene Föderatsiooni leping õigusabi ja õigussuhete kohta tsiviil-, perekonna- ja kriminaalasjades. RT II 1993, 16, 27 (nn Eesti-Vene õigusabileping).

² Eesti Vabariigi ja Ukraina leping õigusabi ja õigussuhete kohta tsiviil- ning kriminaalasjades. RT II 1995, 13/14, 63 (nn Eesti-Ukraina õigusabileping).

³ Eesti Vabariigi, Leedu Vabariigi ja Läti Vabariigi õigusabi ja õigussuhete leping. RT II 1993, 6, 5 (nn Eesti-Leedu/Läti õigusabileping).

⁴ Eesti Vabariigi ja Poola Vabariigi vaheline leping õigusabi osutamise ja õigussuhete kohta tsiviil-, töö- ning kriminaalasjades. RT II 1999, 4, 22 (nn Eesti-Poola õigusabileping).

⁵ Riigikohtu lahendite andmebaas: www.nc.ee. Riigi Teataja maa- ja ringkonnakohtu kohtulahendite otsing (alates 2006. aastast): https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/maa_ringkonna_kohtulahendid/main.html.

⁶ Ei ole välistatud, et selliseid lahendeid on tegelikkuses rohkem – esiteks ei ole kõik (eelkõige vanemad) lahendid Riigi Teataja andmebaasi jõudnud ning teiseks ei märgi kohtud sageli, millisest riigist ning millise kodakondsusega on menetlusosalised.

määrus,⁷ Brüsseli II *bis* määrus,⁸ elatistemäärus⁹) vahekord. Euroopa Liidu liikmesriikide vahelises suhtluses asendavad määrused õigusabilepinguid osas, milles määrused ja õigusabilepingud reguleerivad samu küsimusi.¹⁰ Seega, nt Leedus elava Leedu kodaniku Eestis elava isiku vastu esitatud lahutamise hagi tuleks kohtualluvus määrata Brüsseli II *bis* määruse alusel, mitte aga Eesti-Leedu/Läti õigusabilepingu järgi, ning nt Poolas tehtud lahutusotsust tuleks Eestis tunnustada samuti Brüsseli II *bis* määruse, mitte aga Eesti-Poola õigusabilepingu alusel. Sellist Leedu, Läti ja Poolaga sõlmitud õigusabilepingute ja määruste vahekorda on kinnitatud ka Eesti kohtute praktikas.¹¹ Samas on ka teistsuguseid lahendeid, kus ekslikult kohaldati õigusabilepinguid, mitte EL-i määruseid.¹²

Õigusabilepingud, mis on sõlmitud Ukraina ja Venemaa Föderatsiooniga, st kolmandate riikidega, omavad EL-i määruste ees prioriteeti. Selline järeldus tuleneb Euroopa Liidu toimimise lepingu (konsolideeritud versioon 2012)¹³ art-st 351 (endine EÜ asutamislepingu art 307). Lisaks on vastav põhimõte sageli kirjas ka EL-i rahvusvahelise eraõiguse määrustes.¹⁴ Järelikult tuleks situatsioonis, kus kohtualluvus tuleks määrata Eesti-Vene õigusabilepingu järgi, kohaldada õigusabi-

lepingut, mitte aga nt Brüsseli I määrust või Brüsseli II *bis* määrust. Siinjuures tekib aga küsimus, millistel juhtudel tuleks Ukraina ning Venemaa Föderatsiooniga sõlmitud õigusabilepinguid rahvusvahelise eraõiguse alastes vaidlustes üldse kohaldada.

2. Õigusabilepingutes sisalduvate kohtualluvuse ja kohalduva õiguse määramist reguleerivate sätete kohaldamisala

Õigusabilepingutes ei ole konkreetseid sätteid selle kohta, millistes vaidlustes tuleks õigusabilepingute kohtualluvuse ja kohalduva õiguse määramise norme kohaldada. Ilmselt ei ole õigusabilepingute eesmärgiks reguleerida vaidlusi, kus poolteks on nt Prantsusmaalt ja Hispaaniast pärit isikud ja kus õigusabilepingute osalisriikidega ei ole mingit kokkupuudet. Õigusabilepingud (ja nende seletuskirjad) jätavad aga lahtiseks küsimuse, milline peab olema see ühendav seos, mis õigusabilepingute kohtualluvuse ja kohalduva õiguse määramise normide rakendamise kaasa toob – kas selleks võiks olla nt hageja või kostja kodakondsus, elukoht, asukoht vms.

Selge on aga see, et kõik õigusabilepingud sisaldavad oma esimeses artiklis üldist deklareerivat sätet, mis nt Eesti-Vene õigusabilepingu puhul on sõnastatud järgmiselt:

Artikkel 1. Õiguskaitse

1. Ühe lepingupoole kodanikel on teise lepingupoole territooriumil oma isiklike ja varaliste õiguste suhtes samasugune õiguskaitse nagu selle lepingupoole kodanikelgi. See käib ka vastavalt kummagi lepingupoole seadusandlusele moodustatud juriidiliste isikute kohta.

2. Ühe lepingupoole kodanikel on õigus pöörduda vabalt ja takistamatult teise lepingupoole kohtute, prokuratuuri ja notariaalkontorite (edaspidi - justiitsasutused) ning muude asutuste poole, kelle pädevusse kuuluvad tsiviil-, perekonna- ja kriminaalasjad, nad võivad seal esineda, algatada taotlusi, esitada hagisid ja sooritada muid protsessuaalseid toiminguid samadel tingimustel kui oma kodanikudki.

⁷ Nn Brüsseli I määrus, mis reguleerib kohtualluvust tsiviil- ja kaubandusajades. – Nõukogu määrus (EÜ) nr 44/2001, 22. detsember 2000, kohtualluvuse ja kohtuotsuste täitmise kohta tsiviil- ja kaubandusajades. ELT L 012, 16/01/2001, lk 0001–0023.

⁸ Nn Brüsseli II *bis* määrus. – Nõukogu määrus (EÜ) nr 2201/2003, 27. november 2003, mis käsitleb kohtualluvust ning kohtuotsuste tunnustamist ja täitmist kohtuasjades, mis on seotud abieluasjade ja vanemliku vastutusega ning millega tunnistatakse kehtetuks määrus (EÜ) nr 1347/2000. ELT L 338, 23/12/2003, lk 0001–0029.

⁹ Nn elatistemäärus. – Nõukogu määrus (EÜ) nr 4/2009, 18. detsember 2008, kohtualluvuse, kohaldatava õiguse, kohtuotsuste tunnustamise ja täitmise ning koostöö kohta ülalpidamiskohustuste küsimuses. ELT L 007, 10/01/2009, lk 0001–0079.

¹⁰ Vt nt Brüsseli I määruse art 69, mille kohaselt asendab Brüsseli I määrus poolte vahelises suhtluses Eesti-Leedu/Läti õigusabilepingu. Sarnane regulatsioon sisaldub Brüsseli II *bis* määruse art-s 59(1) ja elatistemääruse art-s 69(2).

¹¹ Vt nt Viru Maakohtu 23.06.2010 määrus tsiviilasjas nr 2-10-35568.

¹² Vt nt Viru Maakohtu 30.04.2008 otsus tsiviilasjas nr 2-07-11057, kus kohus lahendades vaidluse ilma kohtualluvust kontrollimata, kuigi abielu lahutamise hagi oli Eesti kohtusse esitanud Leedus elav isik. Vt lisaks nt Tartu Maakohtu 14.10.2011 otsus kriminaalasjas nr 1-11-8927/21, kus kohus määras Läti elaniku esitatud tsiviilhagis kohtualluvuse Eesti-Leedu/Läti õigusabilepingu järgi, kuigi ilmselt oleks siin pidanud lähtuma Brüsseli I määrusest.

¹³ Euroopa Liidu toimimise lepingu konsolideeritud versioon. ELT C 326, 26/10/2012.

¹⁴ Vt nt elatistemääruse art 69(1).

Viidatud säte ei ütle, et Eesti-Vene õigusabilepingu kohtualluvuse sätteid tuleks kohaldada olukorras, kus üheks vaidluse pooleks on Venemaal elav füüsiline isik või Venemaal registreeritud äriühing. Otsesõnu ei ütle viidatud säte tegelikult ka seda, et õigusabilepingu kohaldamise vajaduse tekkimiseks piisab, kui pooleks on Vene kodakondsusega füüsiline isik (kes võib elada ka mujal kui Venemaal). Küll aga saab viidatud sätte teisest lõikest järeldada seda, et Vene kodanikke tuleb kohtute poole pöördumisel käsitada võrdsetena Eesti kodanikega. Seega, kui vaidluses saaks Eesti kodanik samas situatsioonis nt mõne EL-i määru või TsMS-i¹⁵ alusel Eesti kohtu poole pöörduda, peaks selline õigus põhimõtteliselt olema tagatud ka Vene kodanikule, kuigi Eesti-Vene õigusabileping sellist kohtualluvuse sätet iseenesest ette ei näe. Näiteks juhul, kui TsMS § 89 järgi saaks Eesti kodanikust hageja hageda Venemaal elavat kostjat lepingulises vaidluses põhjusel, et Eestis tuli täita lepinguline kohustus, Eesti-Vene õigusabilepingu järgi ei saaks Eestis elav Vene kodanikust hageja samas vaidluses aga kostjat Eesti-Vene õigusabilepingu art 21(1) kohaselt hageda, oleks ehk alust jätta Eesti-Vene õigusabilepingu art 21(1) kohaldamata, et tagada Eesti ning Vene kodanike võrdne kohtlemine, nagu seda nõuab Eesti-Vene õigusabilepingu art 1(1).

78

♦ ♦ ♦ ♦

Eesti kohtupraktikast ei saa välja tuua selget ühendavat seost (nt hageja/kostja/lapse kodakondsus või elukoht), mis tooks kaasa konkreetse õigusabilepingu kohtualluvuse ja kohalduva õiguse määramise normide kohaldamise. Näiteks on kohtud mitmes kohtulahendis õigusabilepingute poole pöördunud juhul, kui kostja elas õigusabilepingu partnerriigis.¹⁶ Sarnaselt on õigusabilepingute poole pöördutud juhtumitel, kus hageja oli õigusabilepingu partnerriigis elav isik.¹⁷ Kohtud ei ole kohtualluvuse või kohalduva õiguse määramisel seejuures sageli poolte kodakondsust üldse kontrollinud,¹⁸ kui aga kodakondsust kohtutes siiski kontrolliti, on õigusabilepinguid kohaldatud isegi situatsiooni-

des, kus kumbki pooltest õigusabilepingu partnerriigi kodakondsust ei omanud, vaid kus ainus ühendav seos seisnes selles, et üks pooltest elas õigusabilepingu partnerriigis.¹⁹ Näiteks on õigusabilepinguid kohaldatud kaasuses, kus hagi esitas Venemaal elav isik, ühtegi teist ühendavat seost Venemaaga aga ei esinenud.²⁰ Mõnikord on õigusabilepingute kohaldamise toonud kaasa üksnes asjaolu, et asi, mille üle vaieldi (nt ühisvarasse kuuluv korter või korter, millest väljatõstmist kohtus taotleti), asus õigusabilepingu partnerriigis.²¹ Lõpetuseks on olemas terve hulk lahendeid, kus õigusabilepingud jäeti üldse kohaldamata, kuigi hageja või kostja omas õigusabilepingu partnerriigi kodakondsust või oli selle riigi äriühing.²² Seega jätab Eesti kohtupraktika üheselt lahendamata küsimuse, milline on õigusabilepingute nn personaalne kohaldamisala, st küsimuse selle kohta, millise riigi kodakondsust ja elukohta peaksid vaidluse pooled omama, et õigusabilepingute kohtualluvuse ja kohalduva õiguse määramise normid kohaldamisele kuuluksid.

Jättes kõrvale õigusabilepingute nn personaalse kohaldamisala, ei ole täit selgust ka õigusabilepingute eri sätete nn materiaalse ehk sisulise kohaldamisala osas. Näiteks puuduvad õigusabilepingutest erinormid elatiseasjades kohtualluvuse ja kohalduva õiguse määramise kohta. Õigusabilepingutes on olemas küll normid, mis määravad kohtualluvuse ja kohalduva õiguse „vanemate ja laste õigussuhetes“²³ ning „abikaasade isiklikes ja varalistes õigussuhetes“²⁴ kuid eraldi normi elatiseasjade kohta õigusabilepingutes ei ole. Eelnevast tulenevalt ei ole ka imestada, et Eesti kohtupraktika on vastuoluline küsimuses, milliseid vaidlusi viidatud sätted katavad. Kuigi Riigikohus on selgitanud, et õigusabileping ei reguleeri nn abikaasadevahelisi ülalpidamislepinguid,²⁵ on kohtud sageli kasutanud

¹⁵ Tsiiviilkohtumenetluse seadustik. 20.04.2005. RT I 2005, 26, 197.

¹⁶ Vt nt Harju Maakohtu 22.11.2012 otsus tsiviilasjas nr 2-11-590062; Pärnu Maakohtu 22.10.2012 määrus tsiviilasjas nr 2-11-59881; Tartu Maakohtu 11.04.2012 määrus tsiviilasjas nr 2-12-10892.

¹⁷ Harju Maakohtu 22.11.2011 otsus tsiviilasjas nr 2-11-48978; Viru Maakohtu 06.04.2009 otsus tsiviilasjas nr 2-08-89257.

¹⁸ Pärnu Maakohtu 22.10.2012 määrus tsiviilasjas nr 2-11-59881; Tartu Maakohtu 11.04.2012 määrus tsiviilasjas nr 2-12-10892; Tartu Maakohtu 30.03.2012 määrus tsiviilasjas nr 2-11-60758.

¹⁹ Vt nt Tartu Maakohtu 07.02.2012 määrus tsiviilasjas nr 2-12-4125.

²⁰ Viru Maakohtu 06.04.2009 otsus tsiviilasjas nr 2-08-89257.

²¹ Viru Maakohtu 27.03.2006 otsus tsiviilasjas nr 2-05-15271; Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 09.12.2009 otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-119-09.

²² Harju Maakohtu 22.11.2011 otsus tsiviilasjas nr 2-11-48978; Pärnu Maakohtu 29.11.2009 otsus tsiviilasjas nr 2-09-27841; Viru Maakohtu 17.01.2008 otsus tsiviilasjas nr 2-07-10838.

²³ Vt nt Eesti-Vene õigusabilepingu art-d 29–32.

²⁴ Vt nt Eesti-Vene õigusabilepingu art 27.

²⁵ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 09.12.2009 otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-119-09.

õigusabilepinguid abikaasadevahelistes vaidlustes, kus elatist sooviti välja mõista lapse kasuks.²⁶ Samas on kohtud õigusabilepingute kõrval elatiseasjades pöördunud ka REÕS-i²⁷ ja Haagi 1973. aasta elatisekonventsiooni²⁸ poole.²⁹

Lisaks sellele, et õigusabilepingute sätted, mis reguleerivad nt laste ja vanemate vahelisi või abikaasadevahelisi õigussuhteid, ei ole selged, valmistab kohtute jaoks probleeme ka asjaolu, et õigusabilepingutest on jäetud välja terve hulk küsimusi, mis on reguleeritud nt REÕS-is, TsMS-is või EL-i rahvusvahelise eraõiguse määrustes. Näiteks ei ole õigusabilepingutes eraldi normi lepingueelsete läbirääkimiste, lepinguliste vaidluste (v.a tehingu vormi kohta), tasu avaliku lubamise, alusetu rikastumise, käsundita asjaajamise ning esinduse kohta. Sellistes vaidlustes on kohtud jätnud õigusabilepingud üldse kohaldamata ja kohaldanud selle asemel kas REÕS-i või muu asjakohase õigusakti (milleks võib olla nt Rooma II määrus,³⁰ Rooma I määrus³¹ või Rooma konventsioon³²) sätteid. Näiteks on Riigikohus viidanud vajadusele määrata kindlaks Läti äriühingu väidetava juhatuse liikme esindusõigus REÕS § 9 lg 1 alusel, kuigi analoogia korras võiks ehk vaielda selle üle, kas kohus oleks saanud kohaldada Eesti-Leedu/Läti õigusabilepingu art-t 21, mis reguleerib juriidilise isiku õigusvõimele kohalduva õiguse määramist. Sarnaselt on kohtud jätnud kõrvale Eesti-Poola õigusabilepingu vaidlustes, kus üheks lepingupooleks oli Poola äriühing³³ või kus üks pool nõudis

teiselt Poolas tekkinud lepingulise kahju hüvitamist.³⁴

Sarnaselt teistele Eesti rahvusvahelise eraõiguse lastele õigusaktidele ei reguleeri õigusabilepingud ka selliseid küsimusi nagu füüsilise isiku nimele või äriühingu nimele kohalduva õiguse määramine või dokumendi ettenäitamisele kohalduva õiguse määramine. Samas on kohtupraktika hulgas näha kaasusi, kus õigusabilepingu osalisriikidest pärit isikutega on peetud vaidlusi dokumendi ettenäitamise üle³⁵ või kus tekkis küsimus välisriigist pärit isiku nimele kohalduva õiguse määramise kohta.³⁶ Sellistes kaasustes lahendasid kohtud vaidluse Eesti õiguse alusel ilma kohalduvat õigust määramata. Kas selline lahendus on poolte õiguspärase ootusega ning õigusabilepingute mõttega kooskõlas või mitte, on küsimus, millega kohtud ei ole seejuures tegeleenud.

3. Õigusabilepingutes sisalduvate kohtulahendite tunnustamist ja täidetavaks tunnistamist reguleerivate sätete kohaldamisala

Vähem problemaatilised on õigusabilepingute need sätted, mis reguleerivad kohtulahendite tunnustamist ja täitmist või vastastikust abi tsiviilasjade lahendamisel (nt kostja ärakuulamist, kostjale menetluskohustuste tähtsusetamist jms). Mis puutub kohtulahendite tunnustamise ja täidetavaks tunnistamise sätteid, siis ei ole siinjuures ilmselgelt oluline see, kes olid tsiviilasjas vaidluse poolteks, vaid pigem see, millisest riigist on pärit lahend, mille tunnustamist ja täidetavaks tunnistamist Eestis taotletakse. Selline on olnud ka senine Eesti kohtupraktika.³⁷ Samas ei ole ka õigusabilepingute

²⁶ Vt nt Tallinna Ringkonnakohtu 27.11.2008 otsus tsiviilasjas nr 2-07-30362; Viru Maakohtu 03.03.2008 otsus tsiviilasjas nr 2-07-39040; Viru Maakohtu 21.11.2007 otsus tsiviilasjas nr 2-02-108; Viru Maakohtu 20.06.2007 otsus tsiviilasjas nr 2-06-1102.

²⁷ Rahvusvahelise eraõiguse seadus. RT I 2002, 35, 217.

²⁸ Ülalpidamiskohustustele kohaldatava õiguse 1973. aasta 2. oktoobri Haagi konventsioon. RT II 1999, 24, 140.

²⁹ Viru Maakohtu 13.11.2006 otsus tsiviilasjas nr 2-05-1723.

³⁰ Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus (EÜ) nr 864/2007, 11. juuli 2007, lepinguväliste võlasuhete suhtes kohaldatava õiguse kohta (nn Rooma II määrus). ELT L 199, 31/07/2007, lk 0040–0049.

³¹ Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus (EÜ) nr 593/2008, 17. juuni 2008, lepinguväliste võlasuhete suhtes kohaldatava õiguse kohta (nn Rooma I määrus). ELT L 177, 04/07/2008, lk 0006–0016.

³² Convention on the law applicable to contractual obligations opened for signature in Rome on 19 June 1980. OJ L 266, 09/10/1980, pp 1-19.

³³ Tallinna Ringkonnakohtu 01.07.2011 otsus tsiviilasjas nr 2-10-11391.

³⁴ Tallinna Ringkonnakohtu 28.03.2012 otsus tsiviilasjas nr 2-10-52142; Tallinna Ringkonnakohtu 16.11.2010 otsus tsiviilasjas nr 2-09-43761.

³⁵ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 17.01.2011 otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-108-10.

³⁶ Harju Maakohtu 06.08.2012 otsus tsiviilasjas nr 2-12-19974. Vt ka Viru Maakohtu 16.10.2006 otsus tsiviilasjas nr 2-05-15890.

³⁷ Eest-Vene õigusabilepingu alusel on Eesti kohtud tunnustanud või täidetavaks tunnistanud Vene Föderatsiooni kohtulahendeid 18 korral. Ukraina kohtulahendeid on Eesti-Ukraina õigusabilepingu alusel tunnustatud või täidetavaks tunnistatud 6 korral. Eesti-Leedu/Läti ning Eesti-Poola õigusabilepingu alusel ei ole lahendeid tunnustatud ja täidetavaks tunnistatud, kuid tuleb arvestada, et nende riikide osas on õigusabilepingud asendatud EL-i määrustega.

kohtulahendite tunnustamise ja täidetavaks tunnustamise sätete kohaldamisala absoluutselt selge.

Enim valmistab seejuures kohtute jaoks probleeme küsimus, kas Eesti-Vene õigusabilepingu poole saab pöörduda ka juhul, kui Eestis soovitakse tunnustada või täidetavaks tunnustada õigusabilepingu partnerriigis tehtud vahekohtu otsust. Kuigi Eesti kohtupraktikast võib tuua mitmeid kaasi, kus kohtud õigusabilepinguid välisriigi vahekohtu otsuste tunnustamisel või täidetavaks tunnustamisel kasutavad,³⁸ ei ole selline lahendus ilmselt kooskõlas õigusabilepingute mõttega, mis vahekohtuotsuseid eraldi ei nimeta. Lisaks tuleb tähele panna, et vahekohtu otsuste tunnustamist reguleeriv New Yorgi 1958. aasta konventsioon jõustus Eesti suhtes 28. novembril 1993, st enne seda, kui jõustusid õigusabilepingud, millele kohtud selliste lahendite tunnustamisel või täidetavaks tunnustamisel tuginesid,³⁹ mistõttu puudus ka vajadus vahekohtuotsuseid õigusabilepingutega reguleerida.

Lisaks on kohtulahendite tunnustamise ja täidetavaks tunnustamise kontekstis õigusabilepingute rakendamisel praktikas probleeme tekitanud küsimus, kas õigusabilepinguid saab kohaldada tagasiulatuvalt ka nende välisriigi kohtulahendite suhtes, mis tehti enne, kui jõustus õigusabileping Eesti ja välisriigi vahel. Riigikohus on 2000. aastal vastanud viidatud küsimusele küll jaatavalt,⁴⁰ kuid sellist lahendust on õiguskirjanduses korduvalt kritiseeritud.⁴¹ Tuleb aga tähele panna, et 2000. aastal, kui Riigikohus oma lahendi tegi, ei näinud Eesti õiguskord ette lahendite ühepoolset tunnustamist. Praeguseks võimaldab TsMS tunnustada välisriigis

tehtud kohtulahendeid, olenemata sellest, kas välisriik tunnustab ka Eestis tehtud kohtulahendeid. Enne 2006. aastat kehtinud TsMS⁴²-is ei olnud sellist võimalust sätestatud, mis ehk seletab Riigikohtu valitud lahenduse tagamaid.

4. Õigusabilepingutes sisalduvate muu õigusabi osutamist reguleerivate sätete kohaldamisala

Lisaks kohtualluvuse ja kohalduva õiguse määramise ning kohtulahendite tunnustamise ja täidetavaks tunnustamise normidele sisaldavad õigusabilepingud ka norme vastastikuse menetlusliku abi andmise kohta tsiviilasjade lahendamisel. Mis puudutab sellise vastastikuse abi osutamist (nt dokumentide kätteandmist või kodanike ülekuulamist), siis ei tohiks siinkohal ilmselt olla oluline mitte see, millise riigi kodanike või millises riigis elavate isikutega on vaidluses tegemist, vaid see, et abi, mida teiselt lepinguriigilt taotletakse, on võimalik osutada ainult õigusabilepingu partnerriigis. Näiteks on Eesti kohtud edukalt palunud Eesti-Vene õigusabilepingu alusel Vene kohtutelt abi, et teha kindlaks, miks on Venemaal elav kostja oma nime vahetanud,⁴³ millised on Venemaal elava kostja seisukohad Eesti kohtusse esitatud hagi kohta⁴⁴ ning et toimetada Venemaal elavale kostjale kätte menetlusdokumente.⁴⁵ Kontrastina on Vene Föderatsioon aga jätnud rahuldamata Eesti kohtu palve esitada andmeid (väidetavalt Venemaal elava) kostja elukoha ja elusoleku kohta, kuivõrd sellist küsimust Vene Justiitsministeeriumi hinnangul Eesti-Vene õigusabileping reguleerima ei pidavat.⁴⁶

Kokkuvõte

Eelnevast tuleneb, et kuigi õigusabilepingute kohta on tehtud võrdlemisi palju lahendeid, ei ole kohtupraktikas jätkuvalt selgeks vaieldud küsimus, millal

³⁸ Vt nt Tallinna Ringkonnakohtu 30.11.2006 määrus tsiviilasjas nr 2-06-4799; Harju Maakohtu 04.06.2008 määrus tsiviilasjas nr 2-07-14599; Harju Maakohtu 20.09.2007 määrus tsiviilasjas nr 2-06-9195; Harju Maakohtu 25.03.2008 määrus tsiviilasjas nr 2-08-3686; Harju Maakohtu 16.02.2007 määrus tsiviilasjas nr 2-06-36905; Viru Maakohtu 23.01.2007 määrus tsiviilasjas nr 2-06-25610.

³⁹ Kohtud on õigusabilepingute alusel tunnustanud ja täidetavaks tunnustanud Vene Föderatsioonis või Ukrainas tehtud vahekohtulahendeid. Samas Eesti-Vene õigusabileping jõustus 19. märtsil 1995, Eesti-Ukraina õigusabileping aga 17. mail 1996.

⁴⁰ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 10.11.2000 määrus tsiviilasjas nr 3-2-1-125-00.

⁴¹ H. Vallikivi. Välislepingud Eesti õigussüsteemis: 1992. a põhiseaduse alusel jõustatud välislepingute siseriiklik kehtivus ja kohaldatavus. Tallinn: Õiguskirjastus 2001, lk 88–89; M. Torga. Scope of application of private International law treaties concluded between the Republic of Estonia and its Eastern European neighbours. Kiel Journal of East European Law, 1-2, 2012, pp 4, 5-7.

⁴² Tsiviilkohtumenetluse seadustik. RT I 1998, 43, 666.

⁴³ Viru Maakohtu 28.09.2009 määrus tsiviilasjas nr 2-08-57443.

⁴⁴ Viru Maakohtu 13.11.2006 otsus tsiviilasjas nr 2-05-1723; Viru Maakohtu 29.10.2007 otsus tsiviilasjas nr 2-06-13549.

⁴⁵ Viru Maakohtu 16.10.2006 otsus tsiviilasjas nr 2-05-15890.

⁴⁶ Viru Maakohtu 23.12.2005 määrus tsiviilasjas nr 2-04-1399.

tuleb kohaldada õigusabilepingute kohtualluvuse ja kohalduva õiguse määramise norme. Sellele küsimusele vastuse leidmine on aga oluline, kuna Euroopa Liidu toimimise lepingu (konsolideeritud versioon 2012) art 351 teise lause kohaselt on Eestil kohustus osas, milles õigusabilepingud ei ole kooskõlas aluslepingutega (ja nende alusel antud EL-i õigusaktidega), kasutada

kõiki vajalikke vahendeid kindlakstehtud vastuolude kõrvaldamiseks. Küsimusele, millises osas on õigusabilepingud EL-i määrustega vastuolus, saab aga vastata üksnes juhul, kui on selgeks vaieldud, milline on õigusabilepingute täpne kohaldamisala. Õigusabilepingud ise selles küsimuses ühest vastust ei anna.

Marelle Leppik

Riigikohtu õigusteabe osakonna
kohtupraktika analüütik

Kohtulahendi vormi ja sisu vahekorra- st haldusasjade kohtupraktika valguses

82

„Sild kohtu ja avalikkuse vahel on kirjutatud sõna. Kui mõningad erandid välja arvata, võib öelda, et läbi kohtulahendite suhtleb kohus menetlusosaliste, kaitsjate, teiste kohtute ja avalikkusega. Milline iganes on kohtu põhiseaduslik staatus, kirjalik kohtulahend on lõpuks allikas, mille kaudu mõõdetakse kohtu tegelikku autoriteeti.“

William W. Schwarzer¹

1. Artikli eesmärk ja allikad

Riigikohtu analüüsid², kohtupraktikas³ ja värskes õigusosalases kirjanduses⁴ on juhitud tähelepanu kohtulahendite vormistamisele. Kohtunikueksami programmi kohaselt on kohtunikueksami sooritamise eelduseks, et lahend peab olema arusaadavalt liigendatud lõikudeks, millel on sisule vastavad alapealkirjad.⁵ 2012. aasta kohtupraktika hulgas leidis siiski lahendeid, mille

¹ Kohtunik W. W. Schwarzer oli raamatu „Judicial Writing Manual“ toimetuskollegiumi tegevjuht ja eessõna autor. W. W. Schwarzer töötas 1976–1991 kohtunikuna California ringkonnakohtus. „Judicial Writing Manual“ on kirjutatud küll Angloameerika õiguskultuuri kontekstis, kuid väärrib siiski tähelepanu, kuna raamat valmis koostöös kohtunike, ülikooli akadeemilise personali ning kohtunike koolitajatega. Artikli päises on tõlgitud lõik raamatu eessõnast: „The link between courts and the public is the written word. With rare exceptions, it is through judicial opinions that courts communicate with litigants, lawyers, other courts, and the community. Whatever the court’s statutory and constitutional status, the written word, in the end, is the source and the measure of the court’s authority.“ W. W. Schwarzer jt. Judicial Writing Manual. Federal Judicial Center, 1991, p. vii.

² Artiklis on kasutatud 2013. aasta jaanuaris valminud kohtupraktika analüüsi „Menetlusõiguse normi oluline rikkumine ja tagajärjed halduskohtumenetluses“ tulemusi. Kättesaadav: http://www.riigikohus.ee/vfs/1434/HKMS%20oluline%20rikkumine_Marelle%20Leppik.pdf.

³ Nt Tartu Ringkonnakohtu 01.04.2011 otsus haldusasjas nr 3-09-2607.

⁴ A. Kangur. Kohus ja kohtulahend: mõtteid ja soovitusi kohtulahendi kirjutajale. Tartu, 2012.

⁵ Kohtunikueksami programmis lahendi hindamise kriteeriumid (punktid d ja e): d. Lahendi vormistus vastab seda liiki kohtulahendile esitatud nõuetele. Sealhulgas on lahend arusaadavalt liigendatud lõikudeks, mis on varustatud alapealkirjadega. Lahendi lõppjärgeldus on selgelt välja toodud; e. Lahend on kirjutatud korrektses keeles ja arusaadavalt. Lahendi tekstis ei esine sisemisi vastuolusid ja üleliigselt keerukat sõnastust. Lahendis ei sisaldu põhjendamata järeldusi või asjakohatut teksti. Kohtunikueksami programm on kättesaadav: http://www.riigikohus.ee/vfs/1340/Kohtunikueksami%20programm_kehtiv-011111.pdf (15.02.2013).

põhjendused olid liigendamata ja struktureerimata ning lahendi tekstis puudusid mõttelisi osi eristavad taandread.

Enesekriitiliselt artikli teemavalikut käsitledes olgu mainitud: kui hoida objektiivselt eraldi hinnang vormile ja sisule, siis on kriitika kohtulahendi vormistamise kohta pigem tähenärimise kategooriasse kuuluv marginaalne kõrvalteema. Loomulikult, kui lähtuda seisukohast, et mõistlik on eristada (või lausa vastandada) vormi ja sisu, on prioriteetsem sisu. Kohtute aastaraamatus 2008 märgiti, et „kohtulahendid, millega ei tohiks rahul olla, on enamasti nii puuduliku põhistuse kui ka kehva struktuuriga“.⁶ Üldistatult võib tõdeda, et vormil on potentsiaal mõjutada sisu.⁷ Seega kohtulahendi sisulist osa toetav vormistus tähendab kvaliteetsemat ehk kõige laiemas mõttes lugejale arusaadavat tulemust. Kui ei ole võimalik eristada menetlusosalise seisukohti ja kohtu põhjendusi, siis mõjutab halb vormistus märkimisväärselt kohtuotsuse õiguslikku sisu. Näiteks ringkonnakohus on sellises olukorras järeldanud, et otsust ei ole seaduse kohaselt olulises ulatuses põhjendatud, mis on menetlusõiguse normi oluline rikkumine (halduskohtumenetluse seadustiku⁸ (HKMS) § 199 lg 2 p 2).⁹ Selle tagajärjel võidakse kohtulahend tühistada ja saata asi uueks arutamiseks. Nii võib ebaoluline kõrvalteema muutuda mingis kontekstis menetlusõiguslikuks sõlmküsimuseks.

Rääkides kohtupraktika ühtlustamisest, ei ole seni pööratud kuigi palju tähelepanu lahendite vormilisele ühtsusele. See, et Eesti kohtulahendid, ka eriarvamusel võiksid olla vormistatud läbimõeldud malli järgi, ei ole kaugeltki käesoleva sajandi avastus. Riigikohtu ajaloolisi lahendeid 1920.–1940. aastast lugedes võib jälgida, kuidas Riigikohus juba 1920. aastal asus otsuseid vormistama ühtsel viisil. Ühtne vormistus tähendas toona eelkõige, et otsuse sisulised osad (nt resolutsioon)

paiknesid struktuuris kindlas kohas, mis hõlbustab praegugi ajaloolistest seisukohtadest ülevaate saamist.

Artikkel algab lühikese tagasivaatega Riigikohtu administratiivosakonna 1920.–1940. aasta praktikkasse. Minevikulise rakursi eesmärk on tutvustada Eesti kohtupraktika ajalugu ning vastata küsimusele, kas toonasest kogemusest on midagi õppida.¹⁰ Seejärel tutvustatakse 2011.–2012. aasta asjakohast kohtupraktikat. Artikli eesmärk on juhtida tähelepanu eelkõige kohtulahendi vormilistele puudustele, mis mõjutavad otsuse sisu.

Artikli põhiallikaks on Eesti kohtupraktika: Riigikohtu administratiivosakonna otsused 1920.–1940. aastast¹¹ ning ringkonnakohtu otsused 2011.–2012. aastast. Riigikohus andis 2012. aastal välja Andreas Kanguri raamatu „Kohus ja kohtulahend: mõtteid ja soovitusi kohtulahendi kirjutajale“.¹² Üks peatükk sellest teosest käsitleb kohtuotsuse välist vormistust, mistõttu on artiklis arvestatud ka sekundaarkirjanduses Eesti kohtupraktika kohta antud asjakohaste nõuannetega.

2. Õigusajalooline tagasivaade. Riigikohtu administratiivosakonna otsuste vormistus (1920–1940). Kas ajaloost on õppida?

Riigikohtu administratiivosakond tegi ainuüksi 1920. aastal kokku 418 otsust.¹³ Administratiivosakonna otsused vormistati ühel viisil, mis kattus üldjoontes teiste osakondade otsuste vormiga.

¹⁰ *Historia est magistra vitae*, kuid kui palju saab õiguspraktik ajaloost õppida? Paraku on Eestis õigusajaloo uurimisele pööratud vähe tähelepanu, mistõttu keegi ei tea täpselt, millise sisuga on Riigiarhiivis hoitavad Riigikohtu ajaloolised dokumendid. Kui piirduda ainult kohtupraktikaga, siis Riigikohtu administratiiv-, kriminaal-, tsiviilosakonna ja üldkogu otsuseid 1920–1940 on 2013. aastaks jõutud läbi uurida ainult osaliselt. Üheks võimaluseks, kuidas suhtuda õigusajaloolisse teabesse, on tõdeda, et tundmatu teave on praktikule asjakohatu teave. Kas on aga mõistlik kiirustada lahti ütlemisele, mille kohta hetkel uurimise tulemusi ei ole. Artikliga on astutud väike samm mineviku teadvustamise suunas. *Historia est magistra vitae*. Titus Livius (ladina k „ajalugu on elu õpetaja“). Vt I. Sulenberg, S. Ootsing (toim). 1001 ladina sentensi eesti vastetega. Tallinn, 2000, lk 28.

¹¹ Riigikohtu administratiiv-, kriminaal- ja tsiviilosakonna ning üldkogu lahendeid perioodist 1920–1940 säilitatakse Riigiarhiivis.

¹² A. Kangur (viide 4). Kohtuotsuse struktureerimise kohta vt lk 211–215, kohtuotsuse vormistuse kohta lk 223–226.

¹³ T. Anepaio (koost). Riigikohus. Otsuste Valikkogumik 1920–1940. Tartu, 1999. lk 19 j.

⁶ R. Teeveer. Enesekriitiliselt kohtulahendite kvaliteedist. – Kohtute aastaraamat 2008, lk 52.

⁷ Õiguslikus formaadis ilukirjanduslike assotsiatsioonide tekkimise pärast vabandades, kuid teemaga seoses meenub paratamatult Anton Tšehhovi tõdemus: „В человеке все должно быть прекрасно“. А. П. Чехов. Дядя Ваня. Москва, 2011, стр. 15.

⁸ Halduskohtumenetluse seadustik. 01.01.2012. – RT I, 23.02.2011, 3; RT I, 25.10.2012, 1.

⁹ Tartu Ringkonnakohtu 06.12.2011 otsus haldusajades nr 3-10-149, p 6, jõustunud.

Riigikohtu Üldalise osakonna teinud Nr.7 - 1921 a.

LISA 1

RIIGIKOHTU VABARIIGI NIASEL

1921 aastal aprilli kuu 5.päeval arutas Riigikohtu üldkogu korraldaval koosolekul, (artus) millest osavõetud:

Seines K.P.arts.

Abiesineses J.L.60.

Liikmed: P.Beniko, R.Kooset, J.Arro, P.Kann

M.Taevere ja D.Verhousinaki;

Riigikohtu prokuröri k.t. R.Rigo ja
Ülasekretäri K.K.11111 juuresolekul

Kohtuministri seletuspärist, kas võib põhiseaduse § 7 järele kaitse-
võimelastele määrata sõja ajal kordasandatud teenete eest ka veel
pärast sõja lõppu ja kas samal tingimistel, mil ead määrata antakse,
on lubatud ka võõrastele riikidele määrata vastu võtta?

Kohtuminister palub kirjaga 23.märtsist 1921 n. Nr.982 all
Vabariigi Valitsuse Ülesandel ja K.A.S.T.2591 põhjal Riigikohtu
seletada: 1) kuidas tuleb põhiseaduse § 7 esimest lauset mõista, kas
nii viisi, et kaitsevõimelastele võidakse antudki ja määrata andu ni-
nult sõja ajal, s.t. sõja kuulutamise pöevast alates kuni rahutegusis
pöevani, sellepeale vastamata, missuguste või mil ajal kordasandatud
tegude eest antasu annetatatakse, ehk aga niiviisi, et antudki ja au-
märke võidakse annetada kaitsevõimelastele ainult sõja ajal kordas-

andud vägitegude ja teenete eest, kuna antasu väljandamine (hindam-
määramine ja kätteenandamine) tehnilistel põhjustel ka peale sõja
pu lubatar on; 2) kuidas tuleb see paragrafi teist lauset mõista
kas niiviisi, et võõraste riikidele antudki ja määrata on kõigil ka
kodanikkudele, ilma erandita, keelatud vastu võtta, või niiviisi, et
nende määrake suhtes on tehtud järelegi erand kaitsevõimelaste
suks esimeses lauses ettenähtud tingimustel?

Nende küsimuste üksetõetamiseks on põhjustanud järele
asiolu: Kirjaga 22.2.1921.Nr.2477 teatas latvia Valitsusminister
Välisministrile, et latvia sõjaväelise ordu "Latakplõiside" moodu
on 21.2.1921. otsustanud annetada selle ordu määrake mõnede ka
sõjaväelastele, juurdeldatud nimekirja järele, ning palub teada
kas meie Valitsus lubab seda annetust. Selle päle on 16.märtsi
s.a. Vabariigi Valitsus, kelle keskel määravasti meie põhisead-
§ 7 mitaetviisi seletamist küsilevaks küsimuseks on võimalik

84
*****

Riigikohtu üldkogu
(toonases kõnepruugis üleuldise
osakonna) 1921. aasta otsus.
Otsuse originaal asub Riigiarhiivis
leidandmetega ERA.1356.1.675.

tud, otsustanud Kohtuministrile Ülesandeks teha Riigikohtult Ülesan-
nietatud küsimuste kohta seletust mõtades, et selle järele võima-
lik oleks osa korraldusi see aujus õige sihtjoone teha.

Kohtuministri arvamise asja kohta on järele: Põhiseaduse
§ 7-da paragrafi esimese lausega on antudki ja määrake anneta-
mine bestid kodanikkudele üldiseks kra keelatud ja tehtud erand ai-
nult kaitsevõimelaste suhtes sõja ajal; kindlasti võib sellest järele-
dada, et antudki teadega kroonida on lubatud ainult kaitsevõimelaste sõja-
aegseid vägitegusid ja teeneid, kuna antudki väljandamine aeg hoopis
kõrvalise tähtsusega on, ja see võib säändida ka peale sõja lõppu.
Mõistatuse, mis kaitsevõimelastele annab veel viimasel sõja silmapilgal
missuguse teo korda, mis teadale seletatakse määruste järele õiguse
annab antudki saamiseks; selle teo selgitamine, hindamine, antasu
määramine ja kätteenandamine ei säändi aga tehnilistel põhjustel mitte
nii kiiresti ning siin oleks ühekohtune ütelda, et tead missuguste
teenete mitte eranditult takistuste pärast kätteenitud antasust
peaks ilma järele. Sama paragrafi teine lause algab sõnaga "samuti"
kui oletada, et sellel sõnal on ainult lause ilustamise tähendus, si-
peal ütles, et võõraste riikidele määrake vastuvõetamine on kõigil ka
teisti kodanikkudele ilma erandita keelatud; kui aga oletada, et
sõna "samuti" tähendab siin sedasama, mis "sama erandiga" ehk "sama-
del tingimistel", siis võib järeleda, et keelust võõrastele riiki-
delt määrake vastu võtta on järelegi erand tead kaitsevõimelaste
kesuks nende poolt sõja ajal kordasandatud tegude eest. Viimane
oletus näib õiguse olevat. On nimelt aseluur, et kaitsevõimelaste, sa-
tes korda vägitegusid oma koduma kaitseisel, sama vägitegusid sa-
mal ajal ka naaberriikide kaitseks korda saavad ja sellega ka
nende silmis tinnu ning antasu kra teenivad. Sellepärast ei võiks
põhiseadusel põhimõttelikkult midagi olla võõraste riikide määrake
vastu, kui ta juba, kord on andu lubab; midugi ei tohita nende au-
määrake andmise teel mil keelatud seisusilisi vahelõnu olla katus
da.

Ettepanekud küsimusi põhiseaduse § 7 seletamise kohta Riigi-
kohtu üldkogus arutusele võttes, prokuröri k.t. arvanist asja koht
krakulades ja leides, et Kohtuministri seisukoht, nagu ta seda
omas kirjas 23.3.1921. on avaldanud, õige ja põhiseaduse § 7 mõttega
kokku khib,

otsustati:
seletada, et Riigikohtu Ülesandega küsilevaks küsimuseks ühel
nõul on.
Põ. Kõrre. ja järele. kasut. P.Kam. M. Kõrre.

KESTI VABARIIGI NIMEL

12

arutas Riigikogu administratiiv-osakonnas 1929 aastal detsembri-kuu 12/19. põlval Pärtas, avalikl koostetungil, millest on võetud:

Esistaja, osakonna esimees P. P u u n a s e p ja liikmed: Riigikohtunikad D. W e r h o o s t i n s k i ja P. V ä l b e ;

Riigikohtu prokuröri abi K. L a a n a ja

osakonna sekretäri abi Ed. W a i l o n n u jäureskolokol Viktor S i h l e voliniku vann.adv. V al t e r S t a c k e l b e r g i koost Siseministr otsuse peale 12. veebr. 1929 a. ravuse niastuse muatise asjas.

Kõneleval asja arutamud ja prokuröri arvamus kaalunud, leiab Riigikodus, et Siseministr otsus 12. veebr. 1929 a. Viktor Sihle ravuse niastuse muatise asjas tuleb tühistada ja asi uueks otsustamiseks Siseministrile tegasi saata järgmistel põhjustel:

Põhiseaduse § 20 järele on iga kesti kodanik vaba oma ravuse määrames ning jantamustel, mil isiklik määramine mitte võimalik ei ole, sünnib see seaduses ettenähtud korras. Üldist eriseadust, mis ravuse määramise õiguse tõgeliku tarvitamise korra ja tingimused kindlaks määraks, ei ole olnud. Kuid vähemasravuste kultuur-omavalitsuse seaduses

õiguse üldiselt loendatud nende ravuse § 8 järele vähemasravusteks § 9 määrab, et "kaalvaks vähemasravusteks kindlaks ravusekirjaga, võtta § 8 ettenähtud ravusest kesti saastat vened." - Riigikogule üldkoosolekirjast vähemasravuste omavalitsuse

õiguse üldiselt loendatud nende ravuse § 8 järele vähemasravusteks § 9 määrab, et "kaalvaks vähemasravusteks kindlaks ravusekirjaga, võtta § 8 ettenähtud ravusest kesti saastat vened." - Riigikogule üldkoosolekirjast vähemasravuste omavalitsuse

üksika kodanika ravuse määramine teatavasse ravuse-kultuur-õigusse sünnib isiku enese vaba määramise teel. - Riigikogu on üldkoosolekoni poolt esitatud seaduse eelnõu osad vähemasravuse kaalvuse määramise kohta muatimatalt vastu võtnud ja seepärast tuleb selle seaduse-tõlgendamisel arvesse võtta üldkoosolekoni seletuskirja. Vastavalt põhiseaduse § 20-le ja vähemasravuste kultuur-omavalitsuse seaduse § 9-le võib ka Vabariigi Valitsuse poolt 17. IV.1925 a. vastuvõetud määruse (R T 65/66 - 1925) § 5 ette, et seaks ravusekirja sisukandajal teostatavaks "politsei ning vallavalitsuste poolt seadud seaduste kui ka üksikute kodanikkade oma ravuse kohta teatud teadaannete põhjal."

Sama paragraafi teine lõige määrab, et "jantamisel, kui isiklik teadmine ravuse kohta laaku lühed vallavalitsuste või politsei poolt seadud seadustest, siis kontaktse teadaandja nimekirja, kui tema § 5 ja 11 ettenähtud teatavate dokumendide esitab nimekirja kokkuseadvale asutisele vastava õiguse Siseministrile poolt teadaandja eellekõlaste legitiimatsiooni dokumentides (seletuskirjades jne.) ravuse saates teatud paranduste kohta." Etteotsustusest selgub, et ravuse määramise õiguse üldised jantamused on ära tähenatud põhiseaduse § 20 ja vähemasravuste kultuur-omavalitsuse seaduses ning, et viimase seaduse § 17 ja 29 põhjal Vabariigi Valitsuse poolt väljastatud määruses on otsukohet ette nähtud isikutunnistuses ravuse kohta teatud määruste parandamise õigus ja võimalus kodanikkude teadaannete põhjal:

Mis puutub kohta- ja Siseministrile voliniku poolt asja arutamisel Riigikohtus antud seletuses etteotsustatud viidetes, et koostaja ei oleval esitatud ravusekirjade pidamise määruse (R T 101/102 - 1925) § 6 ettenähtud teadaandja ravuse kohta, kuna selge oleval, et koostaja soovitud ravuse ei kvala ja et vaba ravuse määramat võivat karjanti tarvitada, mitte, mõni isik, niastades ennast inglaseks, ingliseaall mitmesuguste inglaste jaoks ettenähtud seadustest omaliseks saada ja oleval võimalus ennast isegi mõnesse värvilisse rassi kuulvaks tunnustada, - siis noli võimalik ei ole seaduslikka alust. Vähemasravuste kultuur-omavalitsuse seaduse (R T 61/62 - 1925) § 8 järele tunnustatakse kesti vähemasravusteks seaks, vene ja rootsi ravused ning Vabariigi piirides olevad vähemasravused, kelle üldarv mitte vähem kui kolmandat. § 8 loetletud kolmasle ravusele on järele tul-

nad veel jaudi väimeasraavase kultuurusevalitus (AT 23 - 1929).
 Väimeasraavaste kultuurusevalituse seades ei tee kodaniku kuul-
 vast testavasse väimeasraavase kultuurusevalitusese erarippuvas
 mitte kodaniku kuuluvast testavasse raavaste kui raasi, vaid
 annab võimaluse kodanikkudele ennast kuulavaks tunnustada selle
 Vabariigis lubatud raavan-kultuurühendusse, kellele ta annab 18-
 kodal tunnub olevat, rippuvas raavast kui raasiat. Seepärast
 ei ole Kohta- ja Siseministoorjusele sotsialistika niast keelduda
 keegi kodanikkudele, kui nad 18 a. vanad, nende isiku-tunnistus-
 tes raavase kohte tehtud märkuste parendamisest, Riigi Teatajast
 nr. 101/102 - 1928 a. avaldatud Vabariigi Valitsuse poolt vasta-
 võtetud Rehvansajakirjade pidamise märke 16 märkuses ettenähtud
 nõue, et paluja peab esitama tarvilikud tõendused oma raavase koha-
 ta, ei ole seadusega kooskõlas, sest Väimeasraavaste kultuurusevalit-
 use seades, mille 29 ja 30 põhjal märkeus võtta on võetud, ni-
 sagast nõuet ei sisalda. Et oleks lubatud nõuda tunnustamist mõnda
 raavasse kuuluvat, kellel keegi Vabariigis kultuurusevalitusest
 ei ole, või isegi mõnesse värvilisse raasi, seda seaduses ette
 nähtud ei ole.

Seepärast Adm.E.F. § 21 ja 22 p. 2 põhjal
 otsustas Riigikohtu as:
 Siseministri otsus 12. veebruarist 1929 e. tühistada ja asi Kohta-
 ja Siseministoorjusele seaks otsustamiseks saata.-
Parandatud: „määrust“; „raasi“ -

P. Runge
W. Kallaste
P. Kallaste

**Riigikohtu
 administratiivosakonna
 1929. aasta otsus.
 Otsuse originaal asub
 Riigiarhiivis leidandmetega
 ERA.1356.2.639.**

Otsuse Erakiri saadetud Kohta- ja Siseministoorjusele teada.
 ja teitm. kuus alg. ant n. 2402-a.

1929. veebr. 1929 a. nr. 237-11/29a.

P. Runge
 sekretär

Otsuse esimese lehe päises esitati osakonna nimetus ja otsuse number, milles sisaldas aasta (nt “Riigikohtu administratiiv-osakonna toimetuse nr. 14 II – 1931 a.”, “Riigikohtu üldosakonna toimetuse nr. 41 – 1924 a.”). Kui tänapäeval saab Riigikohtu otsuse numbri abil eristada, millise kolleegiumi lahendiga on tegemist¹⁴, siis kohtuasja liigi alusel numbrilist eristust 1920–1940 ei kohta. Võib eeldada, et otsused nummerdati kõigis osakondades ja üldkogus lahendamisele võtmise järjekorras. Kõigepealt anti kohtulahendile number, mille taga võib kohata tihti ka Rooma numbrit I või II. Riigiarhiivis säilitatakse lahendite toimikuid ja ärakirju viisil, nagu viimased Riigikohtus komplekteeriti. Märkega I otsused on koondatud aasta arvestuses näiteks ärakirjade kausta esimesse poolde, millele järgnevad otsused märkega II.

Kohtulahendi päisele järgnes lehe keskele vormindatud väljend «EESTI VABARIIGI nimel» ning seejärel asja arutamise kuupäev ja asja arutamisel Riigikohtu istungil osalenud isikute nimed. Lisaks kohtuasja esistujale – kes administratiivasjades oli administratiivosakonna juhatajana näiteks Peeter Puusep ja üldkogu asjades vastavalt Riigikohtu esimees Kaarel Parts – oli märgitud asja arutamisel osalenud riigikohtunike nimed. Kirjas oli ka istungil osalenud Riigikohtu prokuröri abi (nt Karl Luud, 1922–1938) ning sekretäri (nt administratiivasjades Jüri Valge) ja üldkogu asjades Riigikohtu prokuröri (nt Richard Rägo, 1922–1939) nimi.

Seejärel tutvustati mõne lausega, kelle kaebust, protesti või taotlust, millises õiguslikus küsimuses Riigikohtu istungil arutati, ning anti ülevaade senisest menetluse käigust. Järgnes asjaolude tutvustus ja poolte argumentid – üldjuhul kõigepealt kaebaja ja seejärel vastustaja. Riigikohtu põhjendused ja otsuse resolutsioon oli alati kohtuotsuse lõpus.

Riigikohtu administratiivosakonna otsuste pikkus oli keskmiselt 3–4 lehekülge. Kõige lühem autorile teadaolev administratiivosakonna otsus oli ühel leheküljel¹⁵ ja kõige pikem seni Riigiarhiivist leitud

administratiivosakonna otsus oli üheksal leheküljel¹⁶. Kui võrrelda asjaolude kirjelduse ja menetluspoolte argumentide mahu suhet Riigikohtu motivatsiooniga, siis kohtu motivatsioon jäi mahu poolest kahtlusteta alati vähemusse – seda nii administratiivosakonna otsustes kui ka näiteks Riigikohtu üldkogu otsuste puhul. Riigikohtu argumentatsioon ehk administratiivosakonna selgitused ja põhjendused mahuvad enamasti ühele lehele.

Kas midagi on ajaloolisest traditsioonist õppida? Üldiselt vastab ka Riigikohtu ajalooliste kohtuotsuste vormistus tänapäeval üldteada nõudele, et ametialane tekst võiks olla „efektivaba“¹⁷. Läbivaid suurtähti ja allajoonimist kasutati vähe – kui üldse, siis kokkuleppel kindlates teksti osades. Kui võrrelda Riigikohtu 1920–1940 kohtuotsuste vormistust 1993–2012 otsuste vormistusega, siis hakkab silma, et toona olid tekstis mõtetelised osad küll eraldatud taandridadega, kuid teksti lõike ei nummerdatud ning puudusid alapealkirjad. Sisuliselt olid aga menetlusosaliste seisukohad ja kohtu selgitus ning põhjendus jne järjestatud otsustes ühtviisi. Seega mõnetine sisu toetav vormiline ühtsus oli tagatud. Traditsiooni (teadlik või alateadlik) jätkamine, et kohtulahendil on kindel sisuliste osade järjekord ja erinevad tekstiosad vormistatakse eraldi lõikudena, on kahtlemata positiivne märk.

3. Tagasi tänapäeva. Kohtulahendi vormi ja sisu vahekord

3.1. Asjakohased menetlusõiguse normid (HKMS §-d 160–165) ja üldised märkused

HKMS ei sisalda sõnaselget nõuet väljendada kohtu seisukohti arusaadavalt ja struktureeritult, puuduvad siduvad juhtnõuad, kuidas viidata varasemale praktikale (kas esimesele lahendile, milles seisukoht kujundati, või mis tahes lahendile, milles seisukoht esitati), kuidas ja kas üldse kasutada seaduse ning madalamate aktide lühendeid jne. Seega oleneb palju sellest, kuidas kohtunik, nõunik või konsultant on harjunud lahendit vormistama. Siiski on HKMS-is mõned kindlad reeg-

¹⁴ 1996. aastast nummerdab Riigikohus lahendeid järgmiselt: 3-1-1: süüteoasjad, 3-2-1: tsiviilasjad, 3-3-1: haldusasjad, 3-4-1: põhiseaduslikkuse järelevalve asjad.

¹⁵ Riigikohtu administratiivosakonna 04.02.1930 otsus nr 313 II – 1930. – Riigiarhiivis säilik nr ERA.1356.2.103.

¹⁶ Riigikohtu administratiivosakonna 21.10.1930 ja 07.11.1930, otsus nr 669 II – 1930. – Riigiarhiivis säilik nr ERA.1356.2.103.

¹⁷ A. Kangur (viide 4), lk 224.

lid. HKMS § 160 lg 1 kohaselt peab kohtuotsus koosnema sissejuhatastest, resolutsioonist, selgitustest ning kirjeldavast ja põhjendavast osast. 1. jaanuarist 2012 jõustunud HKMS-i eelnõu seletuskirja kohaselt peeti normi tasandil vajalikuks kohtuotsuse osi selgemini eristada ja sisu täpsemalt avada.¹⁸ Nõuded kohtuotsuse põhjendavale osale sätestab HKMS § 165. HKMS §-d 160–165 reguleerivad kohtuotsuse sisunõudeid, järgides üldjoontes tsiviilkohtumenetluse seadustiku¹⁹ § 442. HKMS § 163 eristab halduskohtumenetluses alates 1. jaanuarist 2012 uutset otsuse osa, milleks on kohtu selgitused. See on üldjoontes kõik normi tasandil siduvate reeglite kohta, mistõttu on kohtuotsuse vormistamine kohtupraktika kasvamise ja väljakujundamise küsimus.

Juba 2006. aasta analüüsis, milles käsitleti kohtulahendite tühistamist, toodi eraldi peatükis välja lahendite vormistus. Toona kritiseeriti eelkõige seadusenimetuste lühendite juhuslikku kasutamist nii esimese kui ka teise kohtuastme lahendites.²⁰ 2012. aasta haldusajade kohtupraktikas lühendati ekslikult näiteks relvaseadust RelS, mille ametlik lühend on RelvS. RelS on nimelt praeguseks kehtetu rahva ja eluruumide loenduse seaduse lühend.²¹ Võib nentida, et praeguseks on probleem õigusaktide lühendite kasutamisel ületatud, kuna toodud näide on tõesti üksik näpuviga, mitte süstemaatiline eksimus. Haldusajade kohtulahendites kasutatakse üldjuhul ametlikke lühendeid, mis on elektrooniliselt lihtsalt leitavad Riigi Teataja veebilehelt.²² **Lugeja võib küsida, milleks sellisest tühisest näpuveast üldse rääkida? Vastus sellele peitub tõdemuses, et ka näiliselt tühine eksimus võib otsustavaks osutuda ja tänapäeva tehniliste lahenduste eelised kasutuks muuta.** Õigusaktide lühenditele korrektne viitamine on oluline, kuna kohtute infosüsteemi KIS otsingu vahendusel on haldusajade praktikat võimalik leida ja üldistada eelkõige ületeksti otsingu abil. Otsida on üldjuhul mõistlik seaduse nimetuse või selle lühendi kaudu, mistõttu ainult korrektne viitamine tagab, et

KIS-i otsingu tulemus on usaldusväärne ja kohtupraktika üldistamisel kasutatav.

3.2. Otsuse ülesehitusest: liigendus, struktuur ja kohtu põhjenduste arusaadavus

Puudusi kohtulahendi ülesehituses on kohtupraktikas õigustatult peetud menetluslikuks eksimuseks, mille saab kõrvaldada üldjuhul kõrgemas kohtuastmes. Kohtulahendi vormistus võib aga mõjutada lahendi sisulist arusaadavust (nt kui tekstis ei ole taandridu). Takistused kohtulahendi mõistmisel lisavad kaalu otsuse vaidlustamisele. Nimetatud aspektidele on tähelepanu juhitud allpool tutvustatud ringkonnakohtu 2011.–2012. aasta praktikas.

Tartu Ringkonnakohtu 16. juuli 2012 otsuses haldusajade nr 3-10-1346 juhiti halduskohtu tähelepanu otsuse ülesehitusele. Ringkonnakohus rõhutas, et kohtuotsuses esitatu peab olema lihtsalt haaratav ning erinevad seisukohad teineteisest eristatud, „mitte ilma ühegi vahereata kokku kirjutatud“.²³ Ringkonnakohus mõnisk, et ei saa aktsepteerida, kui kohtuotsuse põhjendusi pole vähimalgi määral liigendatud ega struktureeritud. Halduskohtu põhjendustes oli korratud varem kirjapandud teksti. Oluline kohtuotsuse jälgitavust raskendav asjaolu, millele ringkonnakohus tähelepanu juhtis, oli, et halduskohtu enda seisukohad ja järeldused olid muust tekstist raskesti eristatavad. Ringkonnakohus jõudis järeldusele, et sellisel kujul on kogu kohtuotsuse põhjendav osa äärmiselt raskesti arusaadav ja jälgitav ning sellisel kujul vormistatud kohtulahend ei vasta praegusel ajal Eestis üldiselt omaks võetud kohtulahendite vormistamise praktikale.²⁴

Üldiselt omaks võetud kohtulahendite vormistamise praktikat on Tartu Ringkonnakohus selgitanud varasemates otsustes. Näiteks *Tartu Ringkonnakohtu 1. aprilli 2011 otsuses asjas nr 3-09-2607* nentis ringkonnakohus, et halduskohtu otsus on tänu kohtuotsuse tekstis taandridade ja peaaegu igasuguse liigendatuse puudumisele äärmiselt raskesti jälgitav. „Üldise kohtulahendite vormistamise praktika kohaselt liigendatakse ja vor-

¹⁸ HKMS-i eelnõu seletuskiri, lk 44.

¹⁹ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. 20.04.2005. – RT I 2005, 26, 197; RT I, 21.12.2012, 1.

²⁰ Samas.

²¹ Tartu Ringkonnakohtu 02.03.2012 otsus haldusajade nr 3-10-3228, p 1, jõustunud.

²² Riigi Teatajas avaldatud õigusaktide ametlikud lühendid on kättesaadavad: <https://www.riigiteataja.ee/lyhendid.html> (15.02.2013).

²³ Tartu Ringkonnakohtu 16.07.2012 otsus haldusajade nr 3-10-1346, p 20, jõustunud.

²⁴ Samas.

mistatakse ka alama astme kohtute lahendid sarnaselt Riigikohtu lahenditele, vormistades erinevaid küsimusi käsitavad või erinevaid mõttearendusi sisaldavad tekstiosad eraldi lõikudena, mis omakorda on grupeeritud lõikude alguses olevate järjekorranumbrite abil. Ringkonnakohtu arvates ei ole üldist praktikat ignoreeriv ja äärmiselt raskesti jälgitavas vormis ja stiilis kohtulahendite kirjutamine halduskohtu poolt millegagi õigustatud ning kahjustab kohtuvõimu mainet ja raskendab kohtuotsuse suhtes toimuvat edasikaebemenetlust.²⁵

Ringkonnakohus saatis selle kohtuasja halduskohtule uueks otsustamiseks. Siiski ei tohiks jõuda järelduseni, et ainuüksi vormistusvead tingivadki lahendi tühistamise ja uueks otsustamiseks saatmise. Tühistamisel osutus oluliseks asjaolu, et halduskohus mh ei võtnud selget seisukohta kaebaja taotluse lubatavuse kohta, mille ringkonnakohus luges menetlusveaks, mida ei olnud võimalik kõrvaldada apellatsioonimenetluses.

Tartu Ringkonnakohtu 30. aprilli 2012 otsuses haldusastjas nr 3-10-1731 nõustus ringkonnakohus kaebaja seisukohaga, et halduskohtu vaidlustatud otsuse põhjendavast osast on väga raske leida halduskohtu analüüsi poolte esitatud väidete ja seisukohtade kohta²⁶ (või oli teksti ülesehituse tõttu keeruline seda muudest teksti osadest eristada). Ringkonnakohus siiski mõõnis, et see ei ole piisav alus halduskohtu otsuse tühistamiseks, kuna halduskohtu vaidlustatud otsus oli lõppjärgelduselt õige.

Tartu Ringkonnakohtu 6. detsembri 2011 otsus haldusastjas nr 3-10-149 on aga ilmekas näide sellest, kuidas kohtu põhjenduste üldine vormistus võib mõjutada tekstist arusaamist määrani, et ringkonnakohus järeldas, et otsust ei ole olulises ulatuses põhjendatud. Kohus märkis kõigepealt, et halduskohtu otsuse põhjendused on äärmiselt raskesti jälgitavad ja pole eristatavad menetlusosaliste põhjendustest. Kohtu raskesti arusaadavatest põhjendustest järeldas ringkonnakohus, et tõendamata jäi oluline asjaolu.²⁷ Ringkonnakohtu

arvates rikkus halduskohus uurimispõhimõtet ja ei selgitanud välja asjas tähtsaid asjaolusid, mistõttu kokkuvõttes otsus tühistati ja saadeti uueks arutamiseks.

Seega võib värskest kohtupraktikast tulenevalt asuda seisukohale, et kohtuotsuse halb vormiline ülesehitus siiski mõjutab olukorda selles suunas, et menetlusosaline vaidlustab kohtulahendi ning see tühistatakse ja saadetakse tagasi uueks arutamiseks (sh ümbervormistamiseks). **Menetlusosalised juhvivad kaebustes tähelepanu kohtuotsuse vormilisele küljele.** Vormistus võib olla vaid üks negatiivne aspekt, mis räägib lahendi tühistamise kasuks. Samas võib halb vormistus raskendada lahendi sisu mõistmist ka määrani, et ei ole arusaadav, kas kohus on oma otsust seaduse kohaselt olulises ulatuses põhjendanud. Viimast näiteks olukorras, kui ei ole võimalik aru saada, millised on menetlusosaliste seisukohad ja millised on kohtu põhjendused.

3.3. Otsuse resolutsioon HKMS § 162 lg 1 kontekstis

HKMS § 162 lg 1 kohaselt lahendab kohus otsuse resolutsiooniga kaebuse nõuded ja menetlusosaliste veel lahendamata taotlused. HKMS § 162 lg 1 tekstist võib teha grammatilise tõlgendamise abil järelduse, et norm seab resolutsioonile n-ö kvaliteedinõuded, kuna kaebuse nõuded peavad resolutsioonis olema lahendatud „selgelt ja ühemõtteliselt“.

HKMS-i eelnõu seletuskirjas toonitati, et kuigi senises praktikas ei olnud resolutiivosa ja kohtu selgitused sageli eristatavad, siis 1. jaanuaril 2012 jõustunud HKMS-i eesmärk on senist praktikat muuta.²⁸ Kuna resolutiivosal ja kohtu selgitustel on erinev õiguslik tähendus, tuleb neid kohtulahendi osi eristada.

Ringkonnakohtu praktikast saab tuua positiivse näite, kus toodi selgelt välja kohtuotsuse resolutiivosa ja kohtu põhjenduste eristamise vajadus. *Tallinna Ringkonnakohus* tühistas 23. augusti 2012 otsusega haldusastjas nr 3-07-2565 osaliselt halduskohtu otsuse resolutsiooni, jättes muus osas otsuse muutmata. Ringkonnakohus juhtis tähelepanu, et kuna kohustamishõudega on juba hõlmatud toimingute õigusvastasuse tuvastamise nõue,

²⁵ Tartu Ringkonnakohtu 01.04.2011 otsus astjas nr 3-09-2607, p 12, jõustunud. Sarnast selgitust sisaldas Tartu Ringkonnakohtu 16.07.2012 otsus haldusastjas nr 3-10-1346, p 20, jõustunud.

²⁶ Tartu Ringkonnakohtu 30.04.2012 otsus haldusastjas nr 3-10-1731, p 6, jõustunud.

²⁷ Tartu Ringkonnakohtu 06.12.2011 otsus haldusastjas nr 3-10-149, p 6, jõustunud.

²⁸ HKMS-i eelnõu seletuskiri, lk 44.

siis ei ole tuvastusnõue iseseisvaks nõudeks, mida halduskohus oleks pidanud HKMS § 162 lg 1 kohaselt kohtuotsuse resolutsioonis eraldi lahendada.²⁹ Toimingu õigusvastasuse tuvastamisega oleks kohustamishõude lahendamisel selgem piirduda üksnes kohtuotsuse põhjendustes.

Juba Riigikohtu halduskolleegiumi 12. detsembri 2007 otsuses asjas nr 3-3-1-70-07 on selgitatud, et kohtuotsuse põhjendavas osas tuleb esitada faktilised ja õiguslikud põhjendused ning nende omavahelised seosed.³⁰ Kohtuotsuse põhjendavast osast peavad selguma põhjused, miks kohus lahendas asja kohtuotsuse resolutsioonis märgitud viisil. Resolutsioon omakorda peab olema sõnastatud selgelt täidetaval kujul.

Kokkuvõte

HKMS ei sisalda sõnaselget nõuet väljendada kohtu seisukohti arusaadavalt ja struktureeritult. Seetõttu on kohtupraktikas prognoositavalt ja õigustatult leitud, et ainuüksi halb kohtulahendi vormistus ei ole veel oluline menetlusõiguse normi rikkumine, mida lugeda kohtuotsuse tühistamise ja tagasi uueks otsustamiseks saatmise aluseks. Võib nõustada kohtupraktikas väljendatuga, et kohtulahendi tühistamine ainuüksi vormilise külje tõttu kahjustaks õigust menetlusele mõistliku aja jooksul.

Siiski ei saa kohtulahendi vormistamisse suhtuda kergekäeliselt, kuna kohtulahendi vormistus mõjutab lahendi arusaadavust ja hea vormistus muudab kohtu põhjendused jälgitavaks. Takistused kohtulahendist arusaamisel annavad menetlusosalistele impulsi lahendi vaidlustamiseks.

Milline on Eestis üldiselt omaksvõetud ja tunnustatud kohtulahendite vormistamise tava? Vastuse annab kohtupraktika: „Üldise kohtulahendite vormistamise praktika kohaselt liigendatakse ja vormistatakse ka alama astme kohtute lahendid sarnaselt Riigikohtu lahenditele, vormistades erinevaid küsimusi käsitavad

või erinevaid mõttearendusi sisaldavad tekstiosad eraldi lõikudena, mis omakorda on grupeeritud lõikude alguses olevate järjekorranumbrite abil. Ringkonnakohtu arvates ei ole üldist praktikat ignoreeriv ja äärmiselt raskesti jälgitavas vormis ja stiilis kohtulahendite kirjutamine [---] millegagi õigustatud ning kahjustab kohtuvõimu mainet ja raskendab kohtuotsuse suhtes toimuvat edasikaebemenetlust.“³¹

Tööd on enamasti palju ja töajad ning -aeg piiratud ressursid, mistõttu kohtulahendile kvaliteedinõudeid esitades meenub alati kohtulahendite kvantiteedi ja kohtute töökoormuse aspekt. Statistiliste numbrite kontekstis on kohtulahendi vormistamine ebaoluline viimistlemise küsimus. Kui kohtuniku töö tulemust hinnatakse pigem kvantiteedi järgi, siis märgatakse, kui palju kohtuasju on mingi perioodi jooksul saanud lõpplahendi ning milline on aasta lõpuks lahendamata kohtuasjade jääk.³² Kui rõhutada ootusi kohtulahendi kvaliteedile, tuleks paratamatult pöörata ka tähelepanu, kas olemasolevate kohtunike arvu, tugistruktuuride koosseisu ja töökoormust arvestades on ikkagi kõigil soovijatel võimalik osaleda kohtunike koolitustel, hoida end kursis erialase kirjandusega, lugeda kohtupraktika analüüse ja vahetada kogemusi välispraktika raames.

Kohtulahendi vormistamine *per se* ei ole siiski pelk kvaliteet (sisu) *versus* kvantiteet (kiirus, ökonoomsus) dilemmale taandatav küsimus. Kohtulahendis erinevaid mõttearendusi sisaldavate tekstiosade eraldi lõikudena vormistamine ja lõikude algusesse järjekorranumbrite lisamine ei ole ülemäära aeganõudev ega Eesti kohtupraktikas uudne lähenemine. Riigikohtu 1920–1940 kohtupraktikat uurides võib veenduda, et erinevad mõttearendused vormistati eri lõikudesse juba toona. Riigikohtu otsustel oli ühtne ning õiguslikku argumentatsiooni eripära arvestav ülesehitus juba 1920. aastal. Seetõttu peaks näiteks kas või mõttearenduste eraldamine taandriididega ja kohtulahendi lõikude nummerdamine kuuluma 2013. aastaks kohtulahendite vormistamise üldtunnustatud hea tava hulka.

²⁹ Tallinna Ringkonnakohtu 23.08.2012 otsus haldusasjas nr 3-07-2565, p 23 ja viidatud otsuse resolutsioon, jõustunud.

³⁰ Riigikohtu halduskolleegiumi 12.12.2007 otsus asjas nr 3-3-1-70-07, p 10.

³¹ Tartu Ringkonnakohtu 01.04.2011 otsus asjas nr 3-09-2607, p 12, jõustunud. Sarnast selgitust sisaldas ka Tartu Ringkonnakohtu 16.07.2012 otsus haldusasjas nr 3-10-1346, p 20, jõustunud.

³² Kohtunik R. Teeveer esitas õigustatult kriitilise küsimuse juba 2008. aastal – kas ei maksa kohtusüsteem kohtulahendite kvantiteedi nõude tõttu lõivu kvaliteedile? R. Teeveer (viide 6), lk 53.

.....

Õigus aule kui igäühe õigus. Kui palju au on autul? Mõned ebatraditsiooni- lised remargid au ja väärrikuse aspektidest ja subjektidest

Marelle Leppik

Riigikohtu õigusteabe osakonna
kohtupraktika analüütik

Margit Vutt

Riigikohtu tsiviilkolleegiumi
nõunik

Sissejuhatus

Artikli eesmärk on uurida au ja hea nime aspekte ja subjekte, millest ja kellest ei ole eestikeelses õiguskirjanduses ülemäära palju kõneldud, ning tutvustada Riigikohtu tsiviilkolleegiumi ja halduskolleegiumi ning Euroopa Inimõiguste Kohtu aktuaalset praktikat. Artikli lähtepunktiks on PS § 17, mille kohaselt ei tohi *kellegi* au ega head nime teotada.¹

Igäühel on subjektiivne õigus aule ja heale nimele. Kas au ja hea nime kandjateks on aga *kõik isikud*? Kui rõhutada aspekte *igäüks* ja *kõik*, siis on õigustatud küsimus, kas kõigi isikute hulka võib arvata ka juriidilised isikud. Lisaks võib küsida, kas au ja hea nimi on inimvääri-

kuse komponendid. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 10. oktoobri 2007 otsusele asjas nr 3-2-1-53-07 esitatud eriarvamuses on väljendatud, et au tähendab inimväärrikuse kahte väärtuselist aspekti: (1) au on isiku lahetamatu omadus ja (2) au on kõigil ühepalju.² Värskes põhiseaduse kommenteeritud väljaandes on jõutud seevastu seisukohale, et inimväärrikus PS § 10 kohaselt ei ole seotud niivõrd isiku auga.³ Need on mõned olulised aspektid, mida käsitletakse käesolevas artiklis.

Kahtlemata on igal füüsilisel isikul kõlbeline väärtus juba ainult seetõttu, et ta on inimene. Au, hea nimi ja väärrikus on aga nimisõnad, ega anna erinevalt omadussõnadest iseloomustust. Kui hea, aus, väärrikas või austusväärne inimene on, sõltub temast endast. Võib eeldada, et isikule kuuluv au määr ei ole kõigil inimestel täpselt ühesugune ega konstantne suurus, vaid see võib näiteks ajas muutuda. Au määr muutumist on seostatud *käitumisega*. Riigikohus on väljendanud, et üldjuhul hindab ühiskond inimest tema *tegude* alusel.⁴

¹ Vt Eesti Vabariigi põhiseaduse § 17. Eesti Vabariigi põhiseadus. 28.06.1992 – RT 1992, 26, 343; RT I, 27.04.2011, 2. Ajaloolise tagasivaate huvides võib lisada, et 1920. aasta põhiseaduse § 13 sätestas sõnavabaduse, mida võis piirata „ainult kõlbuse ja riigi kaitseks“. 1933. aastal vastu võetud põhiseaduse muudatustega § 13 sõnastust ei muudetud. 1937. aastal vastu võetud põhiseaduses täiendati oluliselt algset varianti, sätestades §-s 15, et sõnavabadust „võib seadusega kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse ja kodaniku hea nime kaitseks“. Seega ajalooliselt on isiku vaimset kõlbelist väärtust tunnustatud eelkõige sõnavabadust tasakaalustava aspektina. Eesti Vabariigi põhiseadus. 15.06.1920. – RT 09.08.1920, 113/114, 243; Eesti Vabariigi põhiseaduse muutmise seadus. 14.10.1993, 15.10.1933, 16.10.1933. – RT 28.10.1933, 86, 628; Eesti Vabariigi põhiseadus. 28.07.1937. – RT 03.09.1937, 71 590.

² J. Luige eriarvamus, millega ühines P. Jerofejev, RKTk 10.10.2007 otsusele nr 3-2-1-53-07, p 3.1.

³ M. Ernits. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne, 3., täiendatud väljaanne. Tallinn, 2012, lk 141, § 10, komm. 3.1.

⁴ RKTko 30.10.97 nr 3-2-1-123-97.

1. Au teotamisest tsiviilõiguslikus ja avalik-õiguslikus suhtes

1.1. Väärtushinnangu ja faktiväite eristamine ning õiguskaitsevahendid

Võlaõigusseaduse⁵ kohaselt on võimalik isiku au teotada ja mainet kahjustada nii väärtushinnangu, mh ebakohase väärtushinnangu (VÕS § 1046 lg 1) kui ka tegelikusele mittevastava asjaolu ehk faktiväite õigusvastase avaldamisega (VÕS § 1047 lg 2). Mõlemad sätted on relevantsete olukorras, kui au on teotatud avalik-õiguslikus suhtes. Kui vaieldakse au ja head nime riivava haldustoiminguga tekitatud kahju üle, kohaldub RVastS § 7 lg 4, mille kohaselt tuleb täiendavalt lähtuda VÕS §-dest 1046 ja 1047. Viimast aga osas, milles eraõiguse normid ei ole vastuolus haldusõiguse normidega.

Faktiväite ja väärtushinnangu erinevus seisneb selles, et faktiväite õigus on kohtumenetluses kontrollitav. Väärtushinnang seevastu on isikule antud hinnang, mis oma sisu või vormi tõttu võib olla konkreetsetes kultuurikeskkonnas heakskiitva või halvustava tähendusega. Väärtushinnangut on võimalik põhjendada, kuid ei saa tõendada selle sisu toesust või väärust. Kui isiku au on teotatud üksnes väärtushinnanguga, ei saa ta nõuda au teotavate andmete ümberlükkamist, kuna väärtushinnang ei sisalda andmeid.⁶

Seda seisukohta on isikuõiguste kaitse kaasusi lahendades järginud nii Riigikohtu tsiviilkolleegium kui ka halduskolleegium⁷. Samuti on mõlemad kolleegiumid rõhutanud, et igasugune faktiväide (nii tegelikusele vastav kui ka mittevastav) võib sisaldada väärtushinnangut ja seetõttu ei saa faktiväidet ja väärtushinnangut lahus käsitleda. Haldusasjas nr 3-3-1-3-12 nentis Riigikohus, et tulenevalt faktiväite esitamise kontekstist ja viisist, võib faktiväide sisaldada väärtushinnangut.⁸ Tsiviilasjas nr 3-2-1-5-07 märkis Riigikohus, et väljendid “raske õigusrikkumine”, “rahaliste vahendite välja viimine”, “omastamine” ja “ametiseisundi kuritarvitamine” kujutavad endast üldjuhul väärtushinnanguid,

sest lähtuvad väljendid valinud isiku subjektiivsest hinnangust, kuid võivad olla käsitatavad ka faktiväidetena sõltuvalt nende esitamise või avaldamise kontekstist ja sellest, kellele neid väljendeid adresseeritakse.⁹ Tsiviilasjas nr 3-2-1-43-09 (nn Delfi kaasuses) märkis Riigikohus järgmist: „Au ja head nime riivava halvustava väärtushinnangu puhul ei ole avaldamise ja avaldaja mõiste määratlemisel oluline, kas väärtushinnang järeldub avaldatud andmetest või on halvustav oma sisulise tähenduse tõttu [---].“¹⁰ Tsiviilasjas nr 3-2-1-67-10 leidis tsiviilkolleegium, et tulenevalt faktiväidete esitamise viisist ja kontekstist võivad need endast kujutada ka hageja mainet kahjustavat väärtushinnangut. Isiku au teotamine väärtushinnanguga on VÕS § 1046 lg 1 järgi õigusvastane, kui väärtushinnang on ebakohane, kusjuures ebakohasus võib olla tingitud nii ebasüüdsast väljendusviisist kui ka hinnangu põhjendamatusel.¹¹ Riigikohus märkis ka seda, et isik ei pea taluma oma nime avalikku seostamist negatiivses kontekstis teise isikuga, kui tal tegelikult ei ole võimalust teise isiku käitumist mõjutada.¹² Viimati nimetatud kaasuses tulenes ebakohane väärtushinnang majaseinale paigutatud plakatist, millel olid oma kohustused täitmata jätnud võlgnike nimed.

Eelnevat lugedes tuleb aga silmas pidada kahte aspekti. Avalik-õiguslikus suhtes isiku au ja head nime riivavate avalduste tegemiseks peab eksisteerima seaduslik alus, s.t avaldamise õiguspärasuseks ei piisa ainult faktiväite ja väärtushinnangu kooskõlast VÕS §-dega 1046 ja 1047.¹³ Tsiviilõigusest tulenevate õiguskaitsevahendite osas olgu seevastu toonitatud, et ebaõige faktiväite avaldamise korral on õiguskaitsevahendite kataloog ja nende kohaldamise eeldused mõnevõrra teistsugused kui isiku õiguse kahjustamisel ebakohase väärtushinnanguga.

Isik, kelle kohta on avaldatud ebaõigeid andmeid, võib nõuda VÕS § 1047 lg 4 kohaselt andmete avaldamise eest vastutavalt isikult andmete ümberlükkamist või paranduse avaldamist avaldaja kulul, sõltumata

⁵ Võlaõigusseadus. 26.09.2001. – RT I 2001, 81, 487; RT I, 08.07.2011, 6.

⁶ Riigikohtu erikogu 01.12.1997 otsus nr 3-2-1-99-97; RKTko 13.04.2007 nr 3-2-1-5-07, p 26.

⁷ RKHko 12.06.2012 nr 3-3-1-3-12, p 42.

⁸ Samas, p 42.

⁹ RKTko 13.04.2007 nr 3-2-1-5-07, p 27.

¹⁰ RKTko 10.06.2009 nr 3-2-1-43-09, p 14.

¹¹ RKTko 21.12.2010 nr 3-2-1-67-10, p 20.

¹² Samas, p 23.

¹³ RKHko 12.06.2012 nr 3-3-1-3-12, p 41.

sellest, kas andmete avaldamine oli õigusvastane. Õigusvastasuse hindamisel kaalutakse sama paragrahvi kolmanda lõike kohaselt mitmeid avaldamise asjaolusid. Õigusvastasus on välistatud, kui avaldajal või isikul, kellele asjaolu avaldati, oli avaldamise vastu õigustatud huvi ning avaldaja kontrollis andmeid või asjaolu põhjalikkusega, mis vastab võimaliku rikkumise raskusele. Näiteks märkis Riigikohus tsiviilasjas nr 3-2-1-145-07 järgmist: „Avaldaja kohustamine lükata ümber või parandada ebaõiged andmed on ajakirjandusvabaduse proportsionaalne riive. Väljendusvabadusele (sõnavabadusele) vastandub isiku isiklik õigus sellele, et tema kohta ei avaldataks ebaõigeid asjaolusid, sh õigus aule ja heale nimele.“ Riigikohus rõhutas samuti, et ebaõigete andmete ümberlukkamise nõude maksmapanekul ei ole oluline, kas avaldatud väide on au ja head nime teotav. Oluline on üksnes see, et väide on ebaõige. Samuti pole oluline, kas andmete avaldamisel avaldaja teadis või pidi teadma andmete ebaõigsusest või mittetäielikkusest (VÕS § 1047 lg 1). Avaldatud ebaõiged andmed tuleb parandada, sõltumata sellest, kui hoolikas oli andmete avaldaja.¹⁴

Maine kahjustamisel on seega sõltuvalt asjaoludest võimalik kasutada kahte peamist õiguskaitsevahendit – nõuda ebaõigete andmete ümberlukkamist ja nõuda mittevaralise kahju hüvitamist.

1.2. Kui palju au on autul, kui väärikas on vääritu?

Inimväarikus kui olemise kõlbeline väärtus jääb alati inimesele alles. Näiteks tuleks kahtlemata jaatada au ja väarikuse olemasolu piiratud teovõimega isikutel. Seadus kaitseb nii laste kui ka vaimse seisundi tõttu piiratud teovõimega isikute au, keda saavad au kaitse esindada seaduslikud esindajad (TsÜS § 8 lg-d 2 ja 3, TsÜS § 117).¹⁵ Psühholoogilisest aspektist vaadelduna võib lugeda faktiks, et näiteks vastsündinul pole autunnet – vastsündinul ei ole väljakujunenud enesehinnangut ja tal puudub arusaamine, kas tema au on kahjustatud teiste isikute silmis. Seega on piiratud teovõimega isiku au kaitse puhul otsustavaks, kas

ja kuidas tema esindaja peab vajalikuks kaitsta oma esindatava au.

Millised on aga olukorrad, kui kohus tohib väljendada sisukohta, et isik on ise n-ö süüdi kõrgendatud kriitikas ja peabki taluma tavalisest intensiivsemat au riiwet? Kuigi põhiseaduse kommentaarides on tõdetud, “et isik võib oma au ja hea nime ebaväärikalt käitudes maha mängida”¹⁶, on Eesti kohtupraktikas nii julgest hinnangust pigem hoidutud.

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast võib tuua näite 2010. aasta ühehäälselt otsusest Kuliš ja Różycki vs. Poola, milles kohus selgitas, et alati ei ole kaasikute maine ja õiguste kaitseks sõnavabaduse piiramine õigustatud. Riigisisene õigusvaidlus algas sellest, et ajakirjanik kritiseeris lastele mõeldud kartulikrõpsude reklaami, milles kasutati laste tähelepanu köitmiseks animafilmi tegelast “murderer” (eesti keeles mõrvar). Artikli juures oli animafilmi tegelase pilt ja märkus: “Ära muretse – minagi oleksin mõrvar, kui sööksin seda saasta!”¹⁷ Äriühing pöördus kohtusse, nõudes eelkõige, et artikli autor avalikult vabandaks reklaamitava toote saastaks nimetamise pärast. Riigisisene kohus rahuldas äriühingu nõude, põhjendades otsust, et väljend tõepoolest tekitas vastikust toote suhtes, andes hinnangu toote maitseomadustele ja kvaliteedile. Euroopa Inimõiguste Kohus riigisisese kohtuga ei nõustunud, leides, et äriühing ise kasutas lastele suunatud reklaamikampaaniat, mis oma olemuselt oli tahtlikult provokatiivne. Selline kampaania ja äriühingu enda käitumine tekitas õigustatult vastureaktsiooni ning kriitika oli äratuntavalt inspireeritud toote enda pakendist. Artikli eesmärk ei olnud seada kahtluse alla toote kvaliteeti, vaid eesmärk oli juhtida avalikkuse tähelepanu, et kohatu on kaubanduslikel eesmärkidel näidata lastele sellist reklaami.¹⁸ Euroopa Inimõiguste Kohus tõdes muu hulgas, et meedia ülesandeks on edastada teavet ja ideid, mis pakuvad avalikkule huvi, viimast tehakse vahel teadlikult liialdatud ja provotseerival kujul. Seega “ajakirjandus-

¹⁴ RKTko 19.02.2008 nr 3-2-1-145-07, p 14. Vt ka RKTko 13.05.2005 nr 3-2-1-17-05, p 27.

¹⁵ Tsiviilseadustiku üldosa seadus. 27.03.2002. – RT I 2003, 13, 64; RT I, 06.12.2010, 1.

¹⁶ M. Ernits. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne, 3., täiendatud väljaanne. Tallinn, 2012, lk 141, § 10, komm. 3.1.

¹⁷ Poola keeles (lahendi originaalkeel): “Nie martw się – też bym był mordercą, gdybym jadł to świnstwo!” EIK otsuses inglise keeles: „Don't worry! I would be a murderer too if I ate this muck.“ EIK 06.01.2010 otsus nr 27209/03, Kuliš ja Różycki vs. Poola, p 7.

¹⁸ Samas, p 37.

vabadas hõlmab õigust teatud piirini liialdada või isegi provotseerida¹⁹.

Eesti kohtupraktikast võib tuua näite, kus pole küsimus küll ajakirjandusvabaduse piiridest, kuid siiski leiti, et isikut võib võrrelda negatiivse filmitegelasega, kui faktilised asjaolud toetavad sellist võrdlust. Riigikohtu halduskolleegium nõustus 12. juuni 2012. aasta otsuses asjas nr 3-3-1-3-12 kaebajaga, et Vangla Ekspressis²⁰ võrreldi teda filmitegelasega, kes oli filmis vanglaametnikuga koostöös kuritegusid toime pannud vang. Sealjuures kolleegium aga leidis, et võrdlus ei olnud meelevaldne ega põhinenud ebaõigetel faktidel – kinnipeetavat süüdistati kriminaalasjas tapmisele kihutamises ja järjepidevas ning suurt valu põhjustanud väärkohtlemises.²¹ Vaidlus käis nimelt Vangla Ekspressis avaldatud Justiitsministeeriumi ametniku artiklite üle. Viimased kirjeldasid menetlust kriminaalasjas, milles kaebaja oli üks süüdistatavatest. Artiklite avaldamise ajal oli kriminaalasi maakohtu menetluses. Kriminaalasjas arutati avalikel kohtuistungitel nii enne kui ka pärast artiklite avaldamist ja kaebaja tunnistati maakohtu otsusega süüdi muu hulgas karistusseadustiku²² § 114 p-de 1 ja 3 järgi (tapmine piinaval või julmal viisil, kui see on toime pandud kahe või enama isiku suhtes).

Silmas tuleb aga pidada, et kui Euroopa Inimõiguste Kohus selgitas otsuses Kuliš ja Rózycki vs. Poola²³ ajakirjandusvabaduse olemust, siis halduskolleegium juhtis ülalnimetatud otsuses R. K. vs. Justiitsministeerium²⁴ tähelepanu riigi toimimise eripärale andmete avaldamise protsessis.

Kuigi põhiseaduse kommentaarides tunnistatakse, et au ja hea nimi peavad olema kaitstud nii horisontaalsete (eraõiguslike subjektide) kui ka vertikaalsete ehk avaliku võimu rünnete eest, siis vaatamata sellele on kommentaaris nenditud: „Sellesisulised vaidlused

lahendatakse Eestis tsiviilkohtupidamise korras.²⁵ Kui andmeid ja hinnanguid on avaldanud riik, kuulub vaidluse lahendamine siiski halduskohtu pädevusse. Riigikohtu halduskolleegium luges 17. aprilli 2007 otsuses haldusasjas nr 3-3-1-98-06 avalik-õiguslikuks vaidluse, milles vastutajaks oli Lõuna Politseiprefektuur. Asjas vaieldi politsei poolt ajakirjanduses väärteomenetlusega seotud teabe avaldamise üle. Ka Riigikohtu tsiviilkolleegium käsitas tsiviilasjas nr 3-2-1-63-07 kinnipeetava ja Justiitsministeeriumi vahelist vaidlust teabe avaldamise üle avalik-õiguslikuna.²⁶ Seega au ja väärrikust saab kaitsta Eestis nii tsiviil- kui ka haldusasju lahendavas kohtus sõltuvalt sellest, kas tegemist on eraõiguslikust või avalik-õiguslikust suhtest tekkinud vaidlusega (HKMS § 4 lg 1, TsMS § 11 lg 1).

Kui riik on vastustaja n-ö au riivamise kaasuses, tuleb silmas pidada järgnevat. Riik ei saa (sh sisekommunikatsiooni kanalis, nagu Vangla Ekspress) tugineda põhiseaduslikule sõna- ja ajakirjandusvabadusele, kuna riik ei ole põhiõiguste kandja, vaid adressaat. Riigi teabe avaldamine ei ole eesmärkide ja mõju poolest sarnane eraisikute avaldustele, kuna riigi autoriteet võib teabele anda avalikkuse silmis uue kvaliteedi. Sealjuures ei piisa avalik-õiguslikus suhtes isiku au ja hea nime riivavate avalduste tegemiseks asjaolust, et faktiväite ja väärtushinnangu andmisel on järgitud VÕS § 1046 ja § 1047. Lisaks eelnevale peab õigusi riivavate andmete avaldamiseks olema seaduslik alus, kuna halduskohus peab hindama riigi haldustoimingute õiguspärasust.

Hoolimata asjaolust, kas isiku au ja hea nime teotamise üle arutatakse tsiviil- või haldusasjas, ja vaatamata isiku intellektuaalsele, psüühilisele või ühiskondlikule staatusele, jääb isikule alles õigus nõuda riigi positiivse kohustuse täitmist, et oleks loodud efektiivsed kaitseabinõud rikutud õiguste kaitseks. Seostatagu au ja hea nime siis inimväärkuse või lihtsalt inimeseks olemise väärtusega. Kui tõhus õiguskatsevahend au ja hea nime kaitseks on olemas, siis jääb ülejäänud au ja hea nime kandja enda teha. On kummaline nõuda kaitset millelegi, mida ei eksisteeri. Nii nagu on erinevad inimeste teod, on erinev ka nende tegude mõju

¹⁹ *“Journalistic freedom also covers possible recourse to a degree of exaggeration, or even provocation.”* Samas, p 30.

²⁰ Vangla Ekspress on Justiitsministeeriumi ajakiri, mis käsitleb vanglateenistuse probleeme. Kuna ajakiri on mõeldud ja kättesaadav eelkõige vanglateenistujatest lugejatele, on tegemist vanglasüsteemi sisekommunikatsiooni vahendiga.

²¹ RKHKo 12.06.2012 nr 3-3-1-3-12, p 44.

²² Karistusseadustik. 06.06.2001. – RT I 2001, 61, 364; RT I, 20.12.2012, 3.

²³ EIK 06.01.2010 otsus nr 27209/03.

²⁴ RKHKo 12.06.2012 nr 3-3-1-3-12.

²⁵ R. Maruste. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne, 3., täiendatud väljaanne. Tallinn, 2012, lk 239, § 22, komm. 8.

²⁶ RKTKm 05.06.2007 nr 3-2-1-36-07.

ja tagajärjed ning sellest tingitult erineb isikute au ja hea nime sisu ning määr.

2. Kas õigusliku abstraktsiooni või määratlemata isikute kogumi au saab haavata?

2.1. Juriidilise isiku aust

Toonitatakse, et au on omistatav eelkõige füüsilisele isikule. Põhiseaduses nimetatud õigused, vabadused ja kohustused laienevad PS § 9 lg 2 kohaselt juriidilistele isikutele niivõrd, kui see on kooskõlas juriidilise isiku eesmärkide ja õiguste, vabaduste ning kohustuste olemusega. Juriidiline isik on seaduse alusel loodud eraõiguslik või avalik-õiguslik õigussubjekt (TsÜS § 24), juriidiline isik on nn õiguslik abstraktsioon²⁷.

Allpool on juriidilise isiku kui õigusliku abstraktsiooni hea nime teotamist ja võimet kannatada käsitletud eelkõige õiguskaitsevahendite võtmes. Nagu eespool mainitud, võib maine kahjustamisel kasutada kahte peamist õiguskaitsevahendit, milleks on (1) nõuda ebaõigete andmete ümberlukkamist ja (2) nõuda mittevahalise kahju hüvitamist. Ebaõigete andmete ümberlukkamise kui õiguskaitsevahendi kohaldamise õigus on tagatud nii füüsilistele kui ka juriidilistele isikutele. Nii jaatas Riigikohtu tsiviilkollegium tsiviilasjas nr 3-2-1-166-12 erakonna õigust nõuda ebaõigete andmete ümberlukkamist.²⁸

Mittevahalise kahju hüvitamise võimalus ei kuulu kõigi isikute õiguskaitse arsenalis aga samal määral. Arusaam, et juriidiline isik ei saa kasutada teist isikuõiguste kaitseks kehtestatud õiguskaitsevahendit – nõuda mittevahalise kahju rahalist hüvitamist –, on Eesti kohtupraktikas²⁹ ja õiguskirjanduses praegu veel domineeriv. Võlaõigusseaduse kommentaaride kohaselt saab isiklike õiguste rikkumise õigusvastasusele tugineda

vaid füüsiline isik.³⁰ Valitseva seisukoha kohaselt on au omane üksnes füüsilisele isikule. Selline käsitlus saab tõenäoliselt alguse VÕS § 128 lg 5 sõnastusest, mille kohaselt kujutab mittevahaline kahju endast eelkõige kahjustatud isiku füüsilist ja hingelist valu ning kannatusi. Olles sellisena defineeritud, võib kannatanuks tõepoolest pidada esmajoones füüsilist isikut. Samas aga grammatilise tõlgenduse abil, asetades rõhu normis sisalduvale sõnale *eelkõige*, on võimalik kirjeldatud lähenemist laiendada. Kitsendavaid klausleid ei sisalda ka VÕS § 134 lg 2, mille kohaselt tuleb isikule mis tahes isikuõiguse rikkumisest (sealhulgas au teotamisest) tekkinud kahju hüvitamise kohustuse olemasolu korral maksta hüvitiseks mõistlik rahasumma.

Samas võib võlaõigusseaduse kommentaaridest siiski välja lugeda, et kuigi juriidilise isiku isikuõiguste olemasolu Eesti kohtupraktika otsesõnu ei tunnusta, ei ole nende olemasolu siiski täielikult välistatud. Sõlmküsimus taandub eelkõige kohasele õiguskaitsevahendile.³¹ Kui lähtuda sellest, et isikuõiguste väärtushinnangulise aspekti kaitse tähendab mittevahalise kahju hüvitamise nõuet (ebakohast väärtushinnangut ju ümber lükata ei ole võimalik), siis on küsimus selles, kas juriidilisel isikul on üldse olemas niisugused isiklikud õigused, mida sel viisil kaitsta, ja kas riik on andnud neile õigustele kaitse. Probleemi lahendus taandub seega küsimusele, kas juriidilise isiku õiguskaitse jaoks saab lugeda piisavaks ebaõigete andmete ümberlukkamise nõuet või tuleks mingitel tingimustel kõhkluseta toetada mittevahalise kahju hüvitamise nõuet.³²

Kui lähtuda tõsiasjast, et hetkel tunnustatakse, et juriidilisel isikul on ainukeseks õiguskaitsevahendiks andmete parandamise nõue, siis tuleb selgelt teadvustada, millised on selle õiguskaitsevahendi kitsaskohad. Prak-

²⁷ RKTko 27.03.97 nr 3-2-1-35-97.

²⁸ RKTko 09.01.2013 nr 3-2-1-166-12.

²⁹ 2008. aastal koostatud kohtupraktika analüüsi kohaselt olid kaebused, milles juriidiline isik taotles mittevahalise kahju hüvitamist, ilmselgelt põhjendamatud. Vt L. Kanger. Kaebuse ilmselge põhjendamatus. Kohtupraktika analüüs. Tartu, 01.02.2008, lk 19. Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/692/Analys%20Kaebuse%20ilmselge%20perspektiivitus%20%28L_Kanger%29.pdf.

³⁰ P. Varul jt. Võlaõigusseadus III. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn, 2009, §1046, komm. 3.1.

³¹ Samas, § 1045, komm. 3.5.

³² Lisaks kaitseb majandustegevusega tegeleva juriidilise isiku õigusi ka VÕS § 1045 lg 1 p 6 koostoimes §-ga 1049, mille kohaselt loetakse teise isiku majandus- või kutsetegevuse oluliseks ajaks täieliku või osalise seiskamise põhjustamine õigusvastaseks, kui see toimus tegevusse õigusvastase ähvarduse, lubamatu boikoti, demonstratsiooni või streigiga sekkumise tagajärjel või muul viisil, mis on vahetult suunatud isiku majandus- või kutsetegevuse seiskamisele. See õiguskaitsevõimalus on aga üsna piiratud rakendusala, kuna tõenäoliselt on keeruline tõendada, et maine kahjustamine oli vahetult suunatud majandustegevuse seiskamisele.

tiliseks probleemiks andmete paranduste avaldamisel nii audio-visuaalses kui ka trükimeedias on asjaolu, et puudub garantii, et auditoorium, kelleni jõudis ebaõige teave, kuuleb või loeb ka parandatud teavet. Lisaks ei ole enamasti võimalik esitada andmete parandust meedias sama mõjuvalt, kui oli näiteks illustratsioonidega varustatud intrigeeriva pealkirjaga uudisväärtsuga lugu. Võib kahtlusteta märkida, et trükimeedias loetakse siiski rohkem artikleid kui vigade paranduse rubriiki. Informatsiooni psühholoogia kohaselt usaldab inimene üldjuhul esmast teavet. On selge, et õienduse avaldamisega ei ole võimalik tagasiulatuvalt täielikult taastada rikkumisele eelnenud olukorda, selleks saab luua ainult potentsiaali.

2000. aasta lahendis *Comingersoll S.A. vs. Portugal* on Euroopa Inimõiguste Kohus möönnud, et juriidilisele isikule mittevaralise kahju hüvitamist ei tohiks täielikult välistada. Otsus tuleb langetada kaasuspõhiselt, analüüsides asjaolusid.³³ Selle seisukohaga kaitses Euroopa Inimõiguste Kohus muu hulgas oma varem tehtud otsust, milles jaatati poliitilise erakonna õigust nõuda mittevaralise kahju hüvitamist. Kohus leidis, et mittevaralise kahju hüvitamist õigustasid erakonna liikmete kannatused.³⁴

Juriidilise isiku puhul tekib paratamatult küsimus, kas juriidilise isiku (kui inimestest koosneva abstraktse kogumi) au teotamist saaks siiski vaadelda ka konkreetse(te) isiku(te) solvamisenä. Eespool kirjeldatud Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 27. märtsi 1997. aasta otsuses asjas nr 3-2-1-35-97 väitis kassaator, et moraalselt kahju tekitati füüsilisele isikule, keda vastavalt ainult esindab juriidiline isik. Selle kassatsioonkaebuse jättis Riigikohus rahuldamata.³⁵ Kui kahju tekitatakse isikule, mitte kogumile, siis on läbipaistvam, kui isik ise pöördub oma au kaitseks kohtusse. Võimalus esitada hagi teise isiku kaitseks on Eesti õiguses piiratud. TsMS § 3 lg 2 kohaselt peab selline võimalus olema seaduses selgelt

väljendatud. Õiguslikult ei saa mööda vaadata asjaolust, et populaarhagid ja nn grupihagid ei ole meil üldjuhul lubatud. Kui aga olla empaatiline, siis võiks tõdeda, et on isikuid, kes samastavad oma identiteedi grupi või kogumi identiteediga või, miks mitte, ka õigusliku abstraktsiooniga.

Üheks tugevamaks isiku identiteedi kujundajaks võib olla tema rahvus. Riik ja kohalik omavalitsus on organisatsiooni vorm, mis täidab ühiskonnas kindlaid eesmärke. Kuna kaitstud on nimetatud organisatsiooni kuuluvate liikmete õigused eraldi (isiku tasandil), siis riigi ja kohaliku omavalitsusüksuste puhul peaks võimalus au teotamise kaitseks hagi esitada olema äärmiselt piiratud, kui mitte välistatud. Seda seisukohta võttes ei saa loomulikult ignoreerida, et rahvusvahelise suhtluse tasandil on riik subjektina oma ülesanneteid täites üsna konkreetne ja kindlaid omadusi, nagu usaldusväärsus, ausus, agressiivsus ja teadlikult väljakujundatud imago omav subjekt. Siiski on tegemist abstraktsiooniga (võib ütelda ka inimeste (kodanike) grupiga), millele ei ole mõistlik omistada füüsilisele isikule omaseid (inim)väärikusega seotud komponente.

2.2. Grupi au võimalikkusest individualistlikus ühiskonnas

Erialases kirjanduses on juhitud tähelepanu, et Lääne õiguskultuuriruumi iseloomustab kogukonna (kui sidusa grupi) kaitse defitsiit. Lääne kultuuriruumi individualistliku iseloomu tõttu on mitmed õigused omistatud eelkõige üksikisikule ja privaatsus kuulub ühele inimesele, kuid grupp võib vajada kaitset kõigi oma liikmete kui terviku suhtes.³⁶ Kui Läänes vastanduvad rousseaulik indiviid ja ühiskond, siis grupp võib vastandada grupi liikmeid ning ühiskonna liikmeid väljaspool gruppi. Seetõttu on õiguskirjanduses nenditud, et individualistliku mõttemudeli tõttu võivad jääda kaitseta grupi kui terviku õigused.

³³ EIK 06.04.2000 otsus nr 35382/97, *Comingersoll S.A. vs. Portugal*. "It observes, however, that that statement does not in any way imply that there is a general exclusion on compensation being awarded for non-pecuniary damage alleged by juristic persons. Whether an award should be made will depend on the circumstances of each case", p 32.

³⁴ EIK 08.12.1999 otsus nr 23885/94, *Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) vs. Türki*.

³⁵ RKTko 27.03.97 nr 3-2-1-35-97.

³⁶ M. Torsen. Anonymous, Untitled, *Mixed Media: Mixing Intellectual Property Law with Other Legal Philosophies to protect Traditional Cultural Expressions*. – CASRIP Newsletter - Spring/Summer 2005, Volume 12, Issue 1, p. 174 ff. Artiklis on siiski keskendunud küsimusele, kas läänelik autoriõiguste kaitse on piisav rahvuskultuuri kui loomingu kaitse tagamiseks. M. Torsen peab kogukonna all silmas eelkõige rahvuskultuuri kandvaid gruppe (nt põliselanikke).

Eestis kaitstakse au ja hea nime teotamise eest üksikisikut, mitte isikute gruppi. Näiteks hagi rahuldamise eelduseks on üldjuhul tingimus, et au teotavad andmed peavad olema selgelt suunatud isiku vastu. Tartu Ringkonnakohtus 2000. aastal lahendatud kaasuses nimetas juhatuse liige koosolekul kõiki tsehhi töötajaid varasteks. Koosolekul viibis 20 tsehhi töötajat, kelle hulgast kedagi nimeliselt välja ei toodud. Üks tsehhi töötajatest, kes viibis koosolekul, esitas kohtule juhatuse liikme vastu hagi. Nii esimese kui ka teise astme kohus jättis hagi rahuldamata, põhjendades otsust sellega, et väljaõeldu oli sõnastatud umbisikuliselt ning ei olnud tõendatud, et need andmed olid suunatud hageja vastu.³⁷ Vaadeldaval juhul on kohus pigem väljendanud, et isik kui grupi liige ei saa end kaitsta au teotamise vastu.

Eristada on võimalik suuri ja väikesi grupe ning väikesemate gruppide liikmetele võiks võimaldada kaitset au teotamise korral, kuna väikese grupi puhul on grupi liikmed enamasti isikuliselt identifitseeritavad. Väikesemate gruppide kaitse välistaks ka selle, et ainuüksi umbisikuline sõnastus muudaks andmed automaatselt sellisteks, mis ei ole suunatud konkreetse inimese vastu.³⁸

3. Avaliku elu tegelase aust vana ja uue nurga alt

Avaliku elu tegelase eristamist n-ö tavalisest eraisikust on tuntud juba USA 20. sajandi teise poole kohtupraktikas. Praeguse ni Ameerika Ühendriikides kasutusel 1974. aastal kohtunik L. F. Powelli antud avaliku elu tegelase definitsioon:

1. avaliku elu tegelased taotleavad ise tähelepanu;
2. neil on tavaliselt juurdepääs efektiivsetele kommunikatsioonikanalitele, mis võimaldavad nende kohta levitatavatele eksiarvamustele esitada vastuväiteid.³⁹

³⁷ Tartu RKO 31.01.2000 nr II-s-100/2000.

³⁸ Rääkides hinnanguliselt suurtest ja väikestest, võib osutada komistuskiviks tööik, mille alusel objektiivselt eristada suuri ja väikesi grupe. Kas lisaks grupi liikmete arvule tuleks hinnata ka grupi sidusust ning muid grupisuhholoogia ja grupi imago aspekte?

³⁹ New York Times vs. Sullivan, 376 U.S. 254 (1964); vt ka S. Luide. Interneti teel au teotamine. Õiguslikud probleemid. – Juridica VIII/2003, lk 546.

Eesti kahju hüvitamise õigusesse toodi laiemas mõttes “avaliku elu tegelase” mõiste sisse Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 30. oktoobri 1997 otsusega asjas nr 3-2-1-123-97. Selle otsusega väljendas kohus, et avaliku elu tegelase õigus nõuda kahjuhüvitist au teotamise korral meedias on võrreldes eraisikuga piiratud, kuna avaliku elu tegelase au riivamine seoses tema avaliku eluga toob moraalse kahju kaasa üksnes juhul, kui kohus leiab, et tema kohta levitatud negatiivse sisuga informatsioon on tema au ja head nime eriti teotav. „[---] avaliku elu tegelase au ja head nime teotavana on käsitletav negatiivse sisuga informatsioon üldjuhul ainult siis, kui levitatud informatsioon rajaneb andmetel, mis ei ole vastavuses tegelikkusega.”⁴⁰ Olgu ka siinkohal märgitud, et juba 1996. aastal nõustus Tallinna Ringkonnakohtus esimese astme kohtu lahendis väljendatuga, et Riigikokku kandideerijad seavad end teadlikult ise avalikkuse tähelepanu alla ning peavad seepärast eeldama, et nende isikuomadused ja tegevus võib olla terava kriitika objektiks.⁴¹ Isiku enda aktiivsust avalikkuse huvi keskmesse sattumisel on Riigikohus käsitlenud mitmes tuntud lahendis (nt V. Laanaru vs. E. Tammer, P. Kreitzberg vs. AS Coronas).⁴²

Juriidiliselt mittesiduva Eesti ajakirjanduseetika koodeksi p-s 1.6 on avatud avaliku elu tegelase mõiste järgmiselt: „Poliitilist ja majanduslikku võimu ning avalikkusele olulist informatsiooni valdavaid isikuid käsitab ajakirjandus avaliku elu tegelastena, kelle üle on ajakirjanduse tavalisest suurem tähelepanu ja kriitika õigustatud. Samuti käsitab ajakirjandus avaliku elu tegelastena neid, kes teenivad elatist enda isiku või loominguga eksponeerimisega.”⁴³

Seega esimese lause alla võiks paigutada poliitikud jt isikud, kes ametist tulenevalt pälvivad suurema tähelepanu. Probleeme võib tekitada aga sõnastuse “enda isiku või loominguga eksponeerimisega” tõlgendamine. Suunates teraviku ajakirjanike enda vastu, võiks siinkohal küsida, kas ajakirjanik ise kuulub tema au teotamise korral madalamate kaitsestandarditega isikute

⁴⁰ RKTko 30.10.97 nr 3-2-1-123-97.

⁴¹ Tallinna RKO 31.10.1996 nr II-2/788.

⁴² RKKko 26.08.1997 nr 3-1-1-80-97 ja RKTko 30.10.1997 nr 3-2-1-123.

⁴³ Eesti ajakirjanduseetika koodeks. Arvutivõrgus: http://www.eall.ee/etika_koodeks.html.

hulka. Ajakirjanikud nagu ka kirjanikud, lavastajad jmt isikud tegelevad ametialaselt oma loomingu eksponeerimisega avalikkusele. Kas aga ainuüksi loomeinimeseks olemine õigustab kõrgendatud huvi nende *isiku vastu* või on õigustatud ainult kõrgendatud huvi nende *loomingu vastu*? Kahtlemata oleneb vastus sellest, millise loomeisikuga on tegu, kuid pigem võiks vastata, et õigustatud on kõrgendatud huvi loomeinimese loomingu, mitte isiku vastu.

Eesti kohtupraktikas ei ole avaliku elu tegelase mõistet defineeritud.⁴⁴ Ammendavat definitsiooni, kes on avaliku elu tegelane, kes mitte, ei ole ka mõistlik anda. Relativismi kaldudes võib tõdeda, et avalikuks tegelaseks olemine on fakti ja konteksti küsimus. Siiski võib Eesti kohtupraktikast vähemalt ühe avaliku elu tegelast iseloomustava joone kindlalt välja tuua: avaliku elu tegelane on aktiivses rollis, taotledes ise eesmärgipärase tegevusega ühiskonnas otsusetegija või arvamusekujundaja positsiooni. Seisukoht, et teravdatud kriitika isiku vastu on õigustatud tulenevalt isiku enda aktiivsusest avalikkuse ees, on üldiselt tunnustatud ka ajakirjanike seas.⁴⁵ Riigikohtu tsiviilkolleegium on tsiviilasjas nr 3-2-1-17-05 märkinud, et isiku avaliku elu tegelaseks oleku hindamisel tuleb arvestada isiku tuntuust.⁴⁶

On loomulik, et inimene võib mingil eluetapil olla ametis või sattuda lihtsalt olukorda, mis õigustab tavalisest suuremat meedia tähelepanu ja kriitikat. Kas isikul on aga õigus avaliku elu tegelase positsioonist loobuda? Küsimusele vastates tuleb arvestada muu hulgas asjaoludega, miks ja kuidas isik sattus avalikkuse huviorbiiti.

Euroopa Inimõiguste Kohtu 2012. aasta otsuse *Krone Verlag jt vs. Austria asjaolude kohaselt avaldas ajakirjanik seksuaalkuriteo ohvriks langenud alaealise kohta andmeid alguses tema bioloogilise ema nõusolekul*.

⁴⁴ Tsiviilasjas nr 3-2-1-123-97 on ministrit peetud avaliku elu tegelaseks (vt RKTko 30.10.1997 nr 3-2-1-123-97). Tsiviilasjas nr 3-2-1-161-05 seevastu on Riigikohtu tsiviilkolleegium märkinud, et korteriühistu juhatuse esimeest ei saa üksnes tema ameti tõttu lugeda alati avaliku elu tegelaseks, sest korteriühistu juhatuse esimehel on kohustused eelkõige korteriühistu ja selle liikmete vastu ning üksnes oma ametikoha tõttu ei tarvitse ta sattuda üldsuse kõrgendatud tähelepanu alla (vt RKTko 31.05.2006 nr 3-2-1-161-05, p 15).

⁴⁵ A. Maimets. Kes kelle seljas liugleb? – Postimees, 25.08.2005. Arvutivõrgus: <http://www.postimees.ee/250805/esileht/meedia/175027.php>.

⁴⁶ RKTko 13.05.2005 nr 3-2-1-17-05, p 20.

Pärast kohtumenetluse lõppu avaldas ajakirjandus uuesti ehk korduvalt andmeid, millega aga kannatanu ega ka viimase bioloogiline ema enam nõus ei olnud. Selles kohtuasjas Euroopa Inimõiguste Kohus selgitas, et isikust ei tee avaliku elu tegelast pelgalt asjaolu, et ta oli kannatanu kriminaalasjas, mis pälvis õigustatult avalikkuse kõrgendatud tähelepanu.⁴⁷ Samuti ei muutu isik avaliku elu tegelaseks automaatselt seeläbi, et ta on ise oma andmeid avalikustanud või andnud nõusoleku ajakirjanduses andmete avalikustamiseks.⁴⁸

Ka Riigikohtu halduskolleegium on 2012. aasta praktikas rõhutanud, et ainuüksi sellest, et andmed on isiku nõusolekul või seaduse alusel varem avalikustatud, ei saa automaatselt järeldada, et uuel avalikustamisel ei ole andmesubjekti jaoks uusi tagajärgi.⁴⁹ Näiteks kohtuistungil avaldatud andmete uus avaldamine meedias avardab üldjuhul teabe auditoriumi ja laieneva mõjuga peab arvestama. Uute elektrooniliste suhtluskanalite tekke tõttu püütakse tõsta isikute teadlikkust, et eraisik võib kergesti pälvida avalikkuse tähelepanu ise oma andmeid avaldades (nt *Facebooki* või avaliku blogi vahendusel). Andmeid avalikustades võib olla raske ette näha, kuidas see võib käivitada korduva avalikustamise, mille tagajärgi on keeruline ette ennustada.

Kohus peaks arvestama ka sellega, kuidas isik avalikkuse huviorbiiti on sattunud. Näiteks on selgelt erinevad poliitik, lotovõitja või kuulsa isiku pereliikmed ja lähedased. Poliitikult, kes teadlikult avalikkuse tähelepanu otsib, võib oodata tavalisest suuremat kriitikat, luvust oma isiku suhtes ja teisalt ka suuremat teadlikkust, millised on andmete avalikustamise tagajärjed. Lotovõitja nagu ka kuulsa isiku pereliikmed ei pruugi meedia huvide ringi sattuda vabatahtlikult ja vähesest avaliku suhtluse kogemusest tingitult võivad meediale avaldada teavet, mille avalikustamise tagajärgi ei suuda nad avalikustamise hetkel ette näha. Seega muu hulgas tuleb küsida ka selle järele, kas andmete korduv avalikustamine on olnud isiku vabatahtlik valik või mitte. Isegi kui andmete avalikustamine on olnud alguses vabatahtlik, tuleb austada isiku otsust avalikust elust tagasi tõmbuda ehk aktsepteerida õigust olla unustatud.

⁴⁷ EIK 17.01.2012 otsus nr 3401/07, *Krone Verlag jt vs. Austria*, p 56.

⁴⁸ Samas, vt eelkõige p 49.

⁴⁹ RKHKo 12.06.2012 nr 3-3-1-3-12, p 24.

Tuuli Hansen
Tartu Ringkonnakohtu konsultant

Kohtuniku kaalutusõigusest isikuandmete avaldamisel kohtuotsuses

Andmekaitse valdkonda ootavad Euroopas ees olulised muudatused ning andmekaitse direktiiv¹ on kavas asendada määrusega.² Seetõttu on sobiv hetk arutleda andmekaitse regulatsioonide uuendamise vajaduse ja isikuandmete avaldamise praktika üle Eesti kohtulahendites. Käesolev mõttearendus keskendub kohtute kaalutusõiguse piiridele ja praktikale isikuandmete avaldamisel kohtulahendites.

Vastanduvad õigusväärtused

Kuna parimaks vaidluse lahenduseks peetakse sageli igasugust tulemust, mis ei hõlma kohtuvaidlusi, siis võib isiku kohtumenetlusega seostamine lisaks põhiseaduse §-s 26 sätestatud eraelu puutumatusse põhiõiguse riivele põhjustada üsna suure tõenäosusega eelarvamusi teistes isikutes. Seejuures ei pruugigi olla oluline, mis menetluslik positsioon isikul kohtuvaidluses on. Halvustava tähelepanu või eelarvamuste osaliseks võib

sattuda ka põhjendatult oma õiguste kaitseks välja astunud isik. Näiteks on kohtupraktikas esitatud taotlus kohtulahendis andmete varjamiseks, kuna isikul tekkis raskusi töö leidmisega põhjusel, et tema nime andis seostada lahendiga, millest nähtus, et isik nõudis kahju hüvitamist, mis oli põhjustatud tema töölt eemaldamisega.³ Täpsustavalt märgib autor, et kohtuotsuse avalikustamise kontekstis tekib privaatsusõigusesse sekkumise küsimus eelkõige füüsilisest isikust menetlusosaliste ning menetlusväliste andmesubjektide puhul ning eraõiguslike juriidiliste isikute kohta kehtib järgnev ainult selles osas, milles on vajalik kaitsta juriidilise isikuga seotud füüsiliste isikute eraelu.

Põhiseaduse § 24 lg-st 4 tulenevalt kuulutatakse kohtuotsused avalikult. Avalikult kuulutamise olemus on aja jooksul mõnevõrra muutunud, kuna suuline ettelugemine ja arhiivi nurka “unustamine” on asendunud avalikku andmebaasi üleslaadimisega. Euroopa Inimõiguste Kohus on samuti nentunud, et kohtuotsuse kuulutamine ei tähenda, et otsus tuleb ilmingimata suuliselt ette kanda, ning kohtuotsus võib olla avalikult teatavaks tehtud ka näiteks avalikkusele ligipääsetavasse andmebaasi lisamisega.⁴ Kohtulahendite

¹ Euroopa Parlamendi ja Nõukogu 24.10.1995 direktiiv 95/46/EÜ üksikisikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise kohta. – ELT L 281, 23.11.1995, lk 31.

² Euroopa Komisjoni ettepanek: Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus üksikisikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise kohta (isikuandmete kaitse üldmäärus). KOM(2012) 11 lõplik. Brüssel: Euroopa Komisjon, 25.01.2012. Arvutivõrgus: http://ec.europa.eu/justice/data-protection/document/review2012/com_2012_11_et.pdf.

³ RKÜKm 26.03.2012, 3-3-1-15-10.

⁴ EIKo 08.12.1983, 7984/77, *Pretto jt versus Itaalia*, p-d 25–26.

avalikustamise nõude põhjuseks on vajadus tagada avalikkuse kontroll kohtulahendite vastuvõetavuse ja õigusteadlaste kontroll kohtulahendite kvaliteedi üle.

Mõlemaid vastanduvaid õigusväärtusi – eraelu kaitset ja kohtulahendi avalikustamismõuet – ei saa samal ajal täies ulatuses realiseerida, kuid mõlemad on summaarselt paremini tagatud, kui kumbagi neist ei jäeta täielikult tagaplaanile. Otsuse avalikult kuulutamise printsiip ei kannata peaaegu üldse, kui kohtulahenditest eemaldatakse isikute nimed – samas annab selline tegevus märgatava mõju andmesubjektide eraelu kaitsmiseks. Lisaks on mitmeid teisi alternatiive, mis jäävad otsuse avalikustamata jätmise ja täies ulatuses avalikustamise vahele.

Isikuandmete töötlemine, sh kohtuotsuses märgitud isikuandmete avalikustamine internetis riivab isiku õigust eraelu puutumatusel järjest intensiivsemalt, arvestades asjaolu, et isikuandmete kogumise viisid on muutunud äärmiselt rafineerituks ning andmete kogumist erinevatel viisidel ei ole lihtne tuvastada. Isikuandmete avaldamine mis tahes kohtuotsuses võib mõjutada isiku eraelu puutumatusel määramatult pika aja jooksul, kuna avalikku andmebaasi lisatud informatsioonil on piiramatult kättesaadavus ja piiramatult töödeldavus nii ruumis kui ka ajas.

Eeltoodud põhjustel on menetlusseadustikes antud kohtunikele võim piirata lahendites avaldamisele kuuluvate isikuandmete mahtu ning kaaluda privaatsusõiguse ja kohtuotsuse avalikult kuulutamise printsiibi vahekorda.

Kaalutusõiguse ulatusest

Eesti menetlusseadustikes on kohtutele jäetud küllaltki avar kaalutusõigus, otsustamiseks, milliseid andmeid tohib avalikustada ja milliseid mitte.

Tsiviil- ja halduskohtumenetluses on kohtul HKMS § 175 ja TsMS § 462 alusel võimalik kohtuotsuse avalikustamisel valida kõikide isikuandmetega otsuse avalikustamise, vaid andmesubjekti nimede initsiaalide või tähemärkidega asendamise, nimede ja muude isikuandmete eemaldamise, eraelu puutumatusel kahjustavate andmete eemaldamise, üksnes otsuse resolutsiooni avaldamise ning otsuse avaldamata jätmise vahel.

Kriminaalmenetluses on kohtu kaalutusõigus enam piiratud,⁵ kuid siiski tuleneb KrMS § 408¹ lg-test 3–4 kohtule õigus kriminaalmenetluses langetatud kohtuotsuse avalikustamisel valida kohtulahendi kõikide osade avalikustamise ning vaid sissejuhatuse ja resolutiiv- või lõpposa avalikustamise vahel.

Tasuks kaaluda kohtute kaalutusõiguse ulatuse mõningast muutmist kohtulahendites isikuandmete avalikustamisel. Näiteks tuleb kõne alla kohtute kaalutusõiguse laiendamine regulatsioonides, milles on nähtud ette valikuvõimalus vaid lahendi tervikuna avaldamise või tervenisti avalikustamata jätmise vahel, kuid ei ole antud võimalust avaldada otsust kohtuniku vajalikuks peetud ulatuses, eemaldades sellest näiteks kõik isikut identifitseerida võimaldavad andmed, eraelu puutumatusel kahjustavad andmed või ainult juurdepääsupiiranguga andmed. Seejuures saab uue HKMS § 175 lg-tes 3–5 kehtestatud võtta eeskujuks TsMS § 462 lg-te 2–4 ja KrMS § 408¹ lg-te 3–4 kaasajastamisel ning täiendamisel.

HKMS § 175 lg-st 3 tuleneb kohtutele kaalutusõigus otsustada, mis ulatuses varjata lisaks loetletud andmetele ka muid andmeid, mis võimaldavad isikut üheselt identifitseerida. Tegemist on mitteammendava loeteluga, mis võimaldab kohtul huvitatud isiku taotlusel või omal algatusel otsustada muu hulgas seda, kuivõrd on vaja otsuses asendada tähemärkidega juriidiliste isikute nimed, kohanimed või muud isikut identifitseerivad andmed. Näiteks võib tuua, et Riigikohus on asendanud lahendis initsiaalidega ka äriühingud, kuna vastasel juhul oleks tuvastatavad olnud ka füüsilised isikud nimetatud äriühingute juhatuse liikmetena.⁶

TsMS § 462 lg 2 teises lauses ning HKMS § 175 lg 3 teises lauses on sätestatud, et riigi- või kohaliku omavalitsuse asutuse, avalik-õigusliku juriidilise isiku või muu avaliku võimu kandja andmeid kohtulahendis ei varjata. Tõsi on, et nimetatud asutuste ja isikute puhul ei saa rääkida nende eraelu riivest. Siiski ei ole seadusandja arvestanud, et mõnel juhul, eelkõige väikeste

⁵ KrMS § 408¹ lg 2 kohaselt tuleb süüdistatava andmed avalikustada ning teiste isikute ja alaealise süüdistatava puhul tuleb nimed ja muud isikuandmed asendada initsiaalide või tähemärgiga.

⁶ Näiteks RKKKo 12.12.2012, 3-3-1-23-12; RKKKm 12.04.2012, 3-1-1-32-12.

kohtade ja spetsiifiliste asjaolude korral, võib nimetatud asutuste või isikute andmete märkimine põhjustada menetlusega seotud füüsiliste isikute tuvastamise ja seega viimaste eraelu riive.⁷ Analoogselt isikuga seotavate juriidiliste isikute või kohanimedega eemaldamise võimalusele tuleks ka avaliku võimu kandja nime eemaldamist eelistada otsuse täielikule varjamisele või ainult resolutsiooni avaldamisele. Seetõttu ei pea autor õigeks olukorda, mil kohtutel on *expressis verbis* keelatud avaliku võimu kandjate andmete varjamine. Kohtutel peaks olema erandjuhul õigus huvitatud isiku või kohtu algatusel asendada ka avaliku võimu kandjate andmed tähemärkidega, kui see on vajalik eraisiku identifitseerimise vältimiseks.

Arutada võiks kohtute kaalutusõiguse piiride muutmist menetlusosaliste ja teiste andmesubjektide nimede asendamisel initsiaalide või tähemärgiga. Kuna initsiaalide kasutamine võimaldab suuremat mitmekesisust otsuste nimetamisel, siis võiks üldjuhul kasutada nimede asendamisel initsiaale.⁸ Isikuga seostamata tähemärkide kasutamist tuleks kaaluda juhtumitel, mil esineb suurem tõenäosus, et initsiaalid kombineerituna kohtulahendis toodud asjaoludega paljastaksid isiku identiteedi. Menetlusosalise nime seostamine avalikku andmebaasi üles laetud kohtuotsusega võiks tulevikus saada osaks vaid süüdimõistetud isikutele.

Tähelepanekud kaalutusõiguse rakendamisest praktikas

Kohtupraktikast nähtub, et isiku nime asendamine initsiaalidega ei pruugi olla piisavalt tõhus isiku tuvastamata tagamiseks. Isiku tuvastatavuse kindlakstegemisel tuleb arvesse võtta kõiki vahendeid, mida vastutav töötleja või keegi muu võib andmesubjekti

tuvastamiseks tõenäoliselt kasutada.⁹ Initsiaalid koos ülejäänud otsuses esitatud andmetega annavad sageli piisava teabe, et interneti otsingumootorite abiga seostada kohtulahend konkreetse isikuga.

Toodud seisukoha illustreerimiseks tegi töö autor katse seostada initsiaalide järgi kohtulahend konkreetse isikuga. Riigikohtu üldkogu 2012. aasta märtsis tehtud lahendis leiti, et isiku eraelu puutumatus tagamiseks on piisav asendada Riigikohtu veebilehel avaldatavates sama asja otsuses, eriarvamuses ning määrustes kaebaja nimi initsiaalidega.¹⁰ Sama asja otsusest¹¹ saadud andmete interneti otsingumootoris sisestamisel tuli nähtavale terviklik kohtuotsus, millest nähtus isiku ees- ja perekonnanimi varjamata kujul.¹² Vaadeldaval juhul on ilmne liialdus rääkida isikuandmete kaitsmisest, kuna isik on jätkuvalt tuvastatav. Samuti on kõnealuse isikuandmete eemaldamist taotlenud isiku ees- ja perekonnanime järgi sooritatud internetiotsingus otsingutulemuste seas juba esimesel lehel tema nimega seotud kohtulahend, millest selgub isiku nõue hüvitada talle õiguspäraselt tekitatud kahju. Seega on tegemist jätkuva privaatsusõiguse riivega, kuigi taotleja nimi asendati kohtulahendis initsiaalidega.

Eeltoodu näitlikustab, kuivõrd keeruline on kord juba avaldatud andmeid internetiavarustest eemaldada. Seega on ebamõistlik isiku kohtumenetlusega seotud andmeid avalikustada ning seejärel anda võimalus taotleda nende eemaldamist, kuna tegelikult ei ole võimalik eemaldada kõiki andmeid ning isik jääb selliste andmetega seotuks veel pikaks ajaks.

Tõenäoliselt ei oleks otsimine sedavõrd lihtne ning seos sedavõrd ilmselge, kui initsiaalide asemel kasutataks juba kohtulahendi kirjutamisel nimede asendamiseks isikustamata tähemärke A, B, C jne või nimetataks isikuid kohtulahendi põhjenduses vastavalt nende protsessuaalsele rollile läbivalt kaebajaks ja vastusta-

⁷ Avaliku võimu kandja nimest võib nähtuda isikutega seotud asukoht, mis võimaldab koostoides muude kohtuasjas toodud asjaoludega isikut tuvastada. Analoogia võib leida Riigikohtu lahendiga, millest nähtus, et arutluse all olnud vägistamine toimus Jõhvis, mida kolleegium nimetas väikelinnaks. Vt RKTko 05.12.2002, 3-2-1-138-02, p 9.

⁸ Sellisele seisukohale on viidatud ka Kanada õigusnõukogu soovitusel. Vt Use of Personal Information in Judgments and Recommended Protocol. Judges' Technology Advisory Committee, 2005. Arvutivõrgus: http://cjc-ccm.gc.ca/cmslib/general/news_pub_techissues_UseProtocol_2005_en.pdf.

⁹ Euroopa Parlamendi ja Nõukogu 24.10.1995 direktiiv 95/46/EÜ üksikisikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise kohta. – ELT L 281, 23.11.1995, lk 31, põhjendus 26.

¹⁰ RKÜKm 26.03.2012, 3-3-1-15-10.

¹¹ RKÜKo 30.08.2011, 3-3-1-15-10.

¹² Eksperimendi korras sisestas käesoleva töö autor Google'i otsingumootoris järgmise teksti: MTA Lääne maksu- ja tollikeskuse teabeosakonna spetsialist kõrvaldati ametikohalt. Otsingutulemustest teine paljastas initsiaalide K. M. omaniku.

jaks, hagejaks ja kostjaks, süüdistatavaks, tunnistajaks, kolmandaks isikuks jne. Kui kohtulahend on juba kord avaldatud koos isiku nimega ning kohus kaalub andmesubjekti taotlusel või omal initsiatiivil andmesubjekti nime asendamist, siis tuleks isiku privaatsuse parema tagamise ja lihtsuse huvides eelistada tähemärke initsiaalidele.

Vaatamata kohtu avarale kaalutusõigusele avalikustatakse üldjuhul, kui keegi ei taotle vastupidist, tsiviil- ja halduskohtumenetluses langetatud otsused terviklikult, s.o koos nimede ja muude isikuandmetega, ning kriminaalmenetluses langetatud otsused ettenähtud ulatuses, s.o süüdistatava andmetega, kuid ilma teiste isikute nimede ja isikuandmeteta. Võib teha üldistuse, et kohtu enese initsiatiiv ja aktiivsus eraelu puutumata põhioiguse tagamisel on pigem tagasihoidlik.

Inimeste teadlikkuse kasv isikuandmete kuritarvitamise võimalustest ja enese kohta käivate andmete kaitse vajadusest võib kaasa tuua andmesubjektide taotluste laviini andmete eemaldamiseks juba avaldatud kohtulahenditest. Menetlusökoonomia huvides, et säästa kohut nende taotluste hilisemast menetlemisest ja lahendamisest, oleks mõistlik kaaluda isikuandmete kaitsmise vajadust juba kohtulahendi kirjutamisel.

Isikute privaatsusõiguse tagamisele on põhjust pöörata enam tähelepanu, sealhulgas selliste kohtumenetluste korral, milles menetlusosalisteks on isikud, kes on varasemas kohtumenetluses osalenud näiteks kannatanu või õigeksmõistetu rollis.

Siin on asjakohane eeltoodud näide isikust, kelle vastu kriminaalmenetlus lõpetati, kuid töölt puudunud aja eest kahjuhüvitise nõude otsuse avalikkus takistas isikul hiljem töö leidmist.¹³

Riigikohus on kinnitanud, et ajakirjanduses vägistamisprotsessi üksikasjade kajastamisega sedavõrd detailselt, et kannatanu oli äratuntav, sekkuti õigusvastaselt kannatanu eraellu.¹⁴ Samas on Riigikohtu tsiviilkolleegiumi

avalikult kättesaadavas otsuses seniajani kirjas kannatanu ees- ja perekonnanimi ning kuigi tegemist on kahjunõudega, võimaldavad otsuses toodud asjaosaliste nimed ning muud asjaolud kriminaalmenetluse aluseks olnud traagilise juhtumi võrdlemisi detailselt rekonstrueerida.¹⁵ Seega on Riigikohus nimetatud juhul ka ise suhtunud kannatanu eraelu puutumata tagamise pisut kergekäeliselt. Lihtsaim viis oluks asendada otsuses asjassepuutuvate isikute nimed tähemärkidega või protsessuaalsete rollidega ning veelgi tõhusam oluks eemaldada eraelu puutumata kahjustavad andmed ehk praegusel juhul lisaks isikuandmetele ka viide väikelinnale, kus vägistamine toimus.

Eelnevad näited viitavad asjaolule, et varasema menetluse korral võiks eraelu puutumata olla kohtu teravdatud tähelepanu all.

Samas leidub ka vastupidiseid olukordi, mil kohus on otsustanud jätta otsuse põhjendused avalikustamata, kuigi kaaluda oleks võinud vaid mõningate andmete eemaldamist avaldatavast otsusest.

Näiteks võib tuua suhteliselt suure avaliku huvi pälvinud nn Magnuse kaasuse, mille puhul Tallinna Ringkonnakohtu lahendiga otsustati keelata kirjanik Kadri Kõusaare mängufilmi "Magnus" levitamine kuni 2025. aasta lõpuni,¹⁶ kuid otsust ei avalikustatud ning avalikkuse huvi sõna- ja väljendusvabaduse piiramise põhjenduste kohta on tänaseni rahuldumata.¹⁷ Samuti ei ole võimalik seda otsust kritiseerida ja tagada sel viisil avalikkuse kontroll kohtuvõimu tegevuse üle. Kuivõrd vaidlus seisnes selles, kas ja mil määral riivab "Magnus" hageja eraelu puutumata, siis on mõistetav, et avalikustada ei saa terviklikku kohtulahendit. Siiski janunesid eelkõige õigus- ja kunstiringkonnad, kuid

teise astme kohtute seisukohaga, et rikkumisega tekitatud moraalne kahju tuleb välja mõista põhjustajalt ehk artikli väljaandjalt. Vt RKTko 05.12.2002, 3-2-1-138-02, p 9.

¹⁵ Samale probleemile on kõnealuse Riigikohtu lahendi puhul viidanud ka M. Ernits. Vt M. Ernits. Põhioigused, demokraatia, õigusriik. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2011, lk 225–226.

¹⁶ Tallinna Ringkonnakohtu 27.04.2010. a lahend tsiviilasjas nr 2-07-10586 jõustus, kuna Riigikohus ei võtnud menetlusse K. Kõusaare esindaja vandeadvokaat Maria Mägi kassatsioonkaebust. Nimetatud lahendile ei ole võimalik ligi pääseda ning jõustumise teave avaldati ajakirjanduses.

¹⁷ Kättesaadavad on vaid mõned punktid Riigikohtu varasemast otsusest, millega saadeti asi ringkonnakohtule uueks arutamiseks. Vt RKTko 09.12.2009, 3-2-1-104-09.

¹³ RKÜKm 26.03.2012, 3-3-1-15-10.

¹⁴ Käsitletavas artiklis avalikustati kannatanu eesnimi ja perekonnanime esitäh. Riigikohus leidis järgmist: "Arvestades Jõhvi kui väikelinnaga, on kohtud õigesti leidnud, et kohtuotsuse täpne refereering (kontekst) koos kannatanu eesnime ja perekonnanime esitähaga võimaldas tema identifitseerimist. Sellega rikuti PS §-st 26 lähtuvat eraellu sekkumise keeldu." Riigikohus nõustus esimese ja

ka laiem avalikkus just põhjenduste järele. Kahjuks ei pidanud kohus vajalikuks pühendada avalikkust selgitustesse, kus asub piir väljendusvabaduse ja eraellu sekkumise vahel ning mida peaksid autorid arvestama oma teoste loomisel, et hoiduda teiste isikute isiklike õiguste riivist.

Eeltoodud näited toovad eredalt esile vajaduse leida kohtuotsuste avalikustamisel kesktee eraelu puutumatus ja kohtuotsuse avalikult kuulutamise nõude vahel. Erialakirjanduses on märgitud, et iga isiku põhiõigusi maksimaalsel võimalikul määral arvestada püüdvastassuunaliste printsiipide vahel seada jalule mõistlik tasakaal, võttes arvesse mõlemaid.¹⁸ Ekstreemlahendused piiravad ühte vastassuunalistest põhiõigustest nullini ning selline intensiivne piirang peaks olema põhjendatud vaid väga erandlikel juhtudel. Seetõttu tuleks soosida kohtutes tegelikku kaalumist ning vaid osa andmete eemaldamist kohtuotsusest, mitte otsuse avalikustamata jätmist või ainult resolutsiooni avalikustamist.

¹⁸ M. Ernits. Põhiõigused, demokraatia, õigusriik. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2011, lk 186.

Kokkuvõte

Kohtuotsuses märgitud isikuandmete avalikustamine riivab isiku õigust eraelu puutumatusel järjest intensiivsemalt, kuna teaduse ja tehnika areng võimaldab andmeid järjest paremini otsida, omavahel seostada ja salvestada. Tähelepanuta ei saa jätta ka avaldatavate andmete mitmekesisusest ning kohtuvaidlusega seostamisest tuleneda võivad negatiivseid mõjusid isikule. Samas on otsuse avalikult kuulutamise printsiibi maksimumilähedane realiseerimine võimalik ka juhul, kui kohtulahendi põhjendus avaldatakse ilma seejuures isikuandmeid avaldamata.

Kohtunikel peab olema õigus ja kohustus leida igal konkreetsel juhul mõistlik tasakaal privaatsusõiguse ja kohtulahendite avalikustamise nõude vahel ning piirata avaldamisele kuuluvate isikuandmete mahtu oma siseveendumuse kohaselt.

4.

.....

.....

4. Kohtunike koolitusest

Aare Pere
*Riigikohtu koolitusspetsialist
 (alates 4. veebruarist 2013 Põhja
 Ringkonnaprokuratuuri prokuröri abi)*

Tanel Kask
*Riigikohtu koolitusosakonna
 juhataja*

Võistleva kriminaalmenetluse koolitus kohtunikele

Riigiprokuratuur korraldas koostöös USA Justiitsministeeriumiga 2010. ja 2011. aastal kõigile üldmenetluses osalevatele prokuröridele koolituse võistlevast kriminaalmenetlusest ning prokuröri rollist selles. Oli loomulik asjade käik, et pärast seda, kui prokurörid on omandanud vajalikud oskused võistlevas menetluses edukaks osalemiseks, on ka kohtunikel vaja uusi teadmisi kohtumenetluse efektiivsemaks juhtimiseks ning tuli korraldada samalaadne koolitus ka kohtunikele. Koolitusvajaduse muutis veelgi aktuaalsemaks 1. septembril 2011 jõustunud KrMS-i muudatused, mis kriminaalkohtumenetluse võistlevuse põhimõtet veelgi edasi arendasid. Seetõttu korraldaski Riigikohtu koolitusosakond USA Justiitsministeeriumi abiga ning Euroopa Liidu sotsiaalfondi rahalisel toel 2012. aasta sügisel kaks nädalast koolitust võistleva menetluse oskuste parandamiseks. Koolitajateks olid USA föderaalprokurörid Richard Chema ja Charles Ex ning Tallinna koolitusel osales föderaalkohtunik Richard Bennett Marylandi osariigist ja Tartu koolitusel föderaalkohtunik Lloyd George Nevada osariigist.

Arvestades koolituse maksumust, tuli kaasata ka euroraha, milles aitas meid Euroopa Liidu Sotsiaalfond Rahandusministeeriumi kaudu. Struktuurifon-

dide vahendite kasutamisega kaasneb tavapärasest suurem paberimajandus ja bürokraatia, kuid arvestades summade suurst, on see mõisteta. Igatahes sai see kadalipp Riigikohtu koolitusosakonnal edukalt läbitud alates rahastamisaotluse esitamisest kuni projekti lõpparuande koostamiseni. Orienteerumine projektkirjutamise maailmas on tuleviku silmas pidades igati vajalik kogemus ning loodetavasti ei jää selline koostööprojekt ainukeseks.

Koolituse eesmärk oli eelkõige pakkuda kohtunikele teadmisi selle kohta, kuidas edukalt menetlust juhtida. Selle jaoks peab kohtunik teadma, millised on erinevate menetlusosaliste rollid võistlevas kohtumenetluses. Parim viis nende rollide tundmaõppimiseks on aga harjutamine, mistõttu oligi kohtunike koolitus ülesehitatud nii loengutele kui ka praktilistele harjutustele, kus osalejatel oli võimalik erinevaid menetlusoskusi proovida nii kaitsja, prokuröri kui ka kohtuniku rollis.

Koolituse eelnes ettevalmistav protsess, kus koolitajatele anti ülevaade Eesti kriminaalmenetlusest ja selle peamistest erinevustest võrreldes USA reeglitega. Koolituse rõhuasetus oli risküsitlusele ja tõendite esitamisel, seetõttu keskenduti ka ettevalmistuses just nendele

valdkondadele. Mõned aspektid Eesti kriminaalmenetlusest tekitasid lektorites mõnevõrra arusaamatust, mis omakorda tekitas huvitavaid diskussioone ka koolituse käigus. Nii tekitas aktiivse arutelu küsimus dokumentaalsete ja isikuliste tõendite eristamisest ja seeläbi dokumentaalse tõendi välistamisest kuulduste reeglist. Selle eristuse olemasolu põhjustest ei saanud USA koolitajad vist küll lõpuni aru ning ega keegi osalejatest ka täpselt seletada ei osanud, miks on nii, et dokument on usaldusväärsem tõend kui kohtus antav ütlus.

Loengute ja praktiliste harjutuste käigus said osalejad ülevaate nii esmasküsitluse kui ka teisesküsitluse tehnikatest ning samuti sellest, milline roll võiks olla ekspertidel, asitõenditel ning dokumentidel ja salvestistel. Loengutes saadud nõuandeid said osalejad kasutada hüpoteetilise röövimise kriminaalasja arutamisel seitsmeliikmelistes gruppides, mängides nii prokuröri, advokaadi, kui ka kohtuniku rolli ja saades soorituse kohta pärast kaasõppurite ja lektorite käest tagasisidet. Meelelahutuslikuma elamuse andis see, et ka tunnistaja ning süüdistatava rolli täitsid teised koolitusel osalejad, kes vahetevahel ka kaasusega etteantud piiridest väljusid ja sellega küsitajat veelgi segadusse ajasid.

Kui ristküsitluse korraldamise osas oli kandev roll koolitajatest prokuröridel, siis kohtunik andis ülevaate sellest, kuidas menetlusosalisi ohjata ning kohtumenetlust kontrollida. USA föderaalkohtunikul oli mõnevõrra keeruline mõista, mida teha siis, kui süüdistatav ei ilmu kohtuistungile kohale või menetlusosaline ei allu kohtu korraldustele – sellist olukorda USA föderaalkohtu saalis naljalt ei juhtu.

Koolituse lõpuks said ümber lükatud müüdid ja mitme osaleja eelarvamused, just nagu ei oleks USA kriminaalmenetluse eesmärk lõpliku tõe väljaselgitamine või et võistlev menetlus on üksnes näitemäng vandekohtule. Elavate näidete varal näitasid koolitajad seda, kuidas

just olukord, kus mõlemal kohtumenetluse poolel on kohustus pakkuda välja oma versioon toimunust ja analüüsida tõendeid oma perspektiivist, on väga hea pinnas tõe väljaselgitamiseks.

Koolitusel osalenute tagasisidest lähtuvalt võib hinnata üritust kordaläinuks, vaatamata esialgu planeeritust kesisemale osavõtule. Need kohtunikud, kes koolitusel osalesid, hindasid saadud teadmisi ja oskusi vajalikeks ning eelkõige hinnati värsket pilku ja uusi lähenemismurki aspektidele, mille peale igapäevatoos ehk väga tihti mõelda ei jõuagi.

Nagu vahel juhtub, üks asi viib teiseni. Võistleva kriminaalmenetluse projekti koolitajate kaudu sai Riigikohus kontakti USA Kongressi juures tegutseva organisatsiooniga *Open World Program* (<http://www.openworld.gov/>), mis tegeleb muu hulgas ka välisriikide kohtunikele mõeldud praktika korraldamisega USA-s (*Rule of Law Sub-Program*). 2013. aasta aprillis on esimest korda võimalik kolmel Eesti kohtunikul selle programmi raames viibida USA kohtutes kahenädalasel praktilikal.

Samuti on meil edaspidiste koolitussoovide osas võimalik otse USA Justiitsministeeriumi spetsialistidega ühendust võtta, jättes vahele esialgu küll vajaliku, kuid aeganõudva suhtluse saatkondade ja diplomaatiliste kanalite kaudu.

Koolituse ettevalmistamine ja korraldamine oli omaette elamus ning rikastav kogemus. Seda mitte ainult projektiga seotud eestlastele, vaid ka ameeriklastest koolitajatele. Nad said teha tervisejooksu endisel nõukogude lennuväljal, kust omal ajal tõusid õhku tuumalõhkepeadega punahävitajad eesmärgiga viia maailmale „rahu“ ning kuulutada hukku „imperialistlikule klikile“ eesotsas Ameerika Ühendriikidega. Elamusi pakkus ka Peipsi-äärne omanäoline kultuurikeskkond ühes väärika vanausuliste kogukonnaga ja muinasjutulise Alatskivi lossiga.

Tiina Pappel
Tartu Ringkonnakohtu kohtunik

Väliskoolituskogemused – miks ja mida huvitavat?

Kui mõned aastad tagasi lektorina Ukrainas käisin, soovitasin sealsetel kohtunikel spetsialiseeruda, kuna see loob suurepärase võimaluse käia just nendel koolitustel, mida tööks kõige enam vaja läheb. Ka on spetsialiseerunud kohtunikul tasuta väliskoolituskohale kandideerimisel üldjuhul eelis nn laia profiiliga kohtuniku ees. Vähemalt on seda näidanud minu senine isiklik koolituskogemus. 2006. aastal avanes mul ootamatult võimalus kandideerida konkurentsioiguse koolitusele New Yorgis. Sellele tasuta koolitusele võeti vaid konkurentsioigusele spetsialiseerunud kohtunikke. Tõtt öelda ei olnud ma konkurentsioigust just kuigi palju „nuusutanud“, kuid tänu sellele pakkumisele sai minust aastateks konkurentsioigusele spetsialiseerunud kohtunik. Aasta hiljem osalesin juba vastaval koolitusel Oxfordi Ülikoolis ning nüüd olen juba aastaid külastanud ka konkurentsioiguse koolitusi Budapestis. 2012. aastal isegi kaks korda – märtsis ja novembris.

Viimasena mainitud konkurentsioiguse koolitusi korraldab OECD Ungari Konkurentsikeskus Budapestis (RCC). RCC on suhteliselt noor – asutatud 16. veebruaril 2005. RCC tegevust juhib ja koordineerib Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD) koostöös Ungari Konkurentsiametiga (GVH). Tänu sellele saab RCC koolituste korraldamisel kasutada

nii OECD kui ka GVH ressursse ja kogemusi. Konkurentsioigusele spetsialiseerunud Eesti kohtunikele vahendab koolitusi Riigikohtu koolitusosakond. Kui algusaastatel toimusid koolitused Ungari Justiitsakadeemia hoones ning sealsamas majutati ja toitlustati ka koolitusest osavõtvaid kohtunikke, siis mida aeg edasi, seda enam kesklinna on koolituste toimumispaik nihkunud. Viimased kaks aastat oleme koolitusi nautinud Doonau jõe kaldal asuvas luksuslikus hotellis d'Art, kust Budapesti vanalinn jääb vaid kümneminutilise jalutuskäigu kaugusele.

Tänu koolituste järjepidevusele on nii õppejõududest kui ka osalejatest kujunenud omamoodi tutvuskond, kes ei vaheta mõtteid ainult konkurentsiteemadel, vaid ka laiemalt kohtunikkonda ja riike puudutavatel teemadel. Sugugi üllatuslikuks ei saa pidada seda, et jutt jätkub järgmise koolituse õhtusöögil sealt, kus ta eelmise koolituse õhtusöögi ajal pooleli jäi. Kõige sagedasemateks teemadeks on kohtute töökorraldus, kohtunike palgad, pensionid ja puhkused, elatustase ja majanduskriis ning riigi loodus, kliima ja populaarsed turismiobjektid. Sellist keskustelu soodustavad nii familiaarne õhkkond, regulaarsed kohvipausid kui ka ühised hommiku-, lõuna- ja õhtusöögid. Tavapärastelt viib buss koolitusest osavõtjad igal aastal ka mõnda

Budapesti esinduslikumasse restorani, kus peetav õhtusöök täidab lisaks osalejatevahelise suhtluse ergutamisele ka korraldajate eesmärgi tutvustada külalistele Ungari rahvuskööki ja Budapesti toidlustusasutuste toredust.

Siiski ei tohiks eelnev viia järeldusele, nagu oleks tegemist puhtakujulise „kohtuturismiga“, millest osavõtjatele on koolitus vaid viis, kuidas argisest tööruutiinist eemale pääseda. Kuigi teatav tõetera võib peituda ka selles, ei saa sellist suhtumist pidada osavõtjate seas kindlasti prevaleerivaks. Nimelt suhtub RCC koolituste korraldamise ja lektorite valikusse ülima tähelepanu ja tõsidusega. Igale koolitusest osavõtjale saadetakse paar nädalat enne koolituse algust kaasusmaterjal, mis tuleb iseseisvalt läbi töötada. Kodutööd ei ole võimalik ka kõige suuremal „viilil“ tegemata jätta, sest koolitusel osalemine eeldab aktiivset tagasisidet. Nimelt vahelduvad loengud diskussioonidega 6–7-liikmelistes gruppides, mille tööd juhivad üks mitmetest koolituse ettekandjatest. Sellises grupis saavad kõik sõna ning koos analüüsitakse kodutööks jäetud hüpoteetilist kaasust. Tähelepanelik tuleb olla ka loengutes, sest just sealt saadud teadmised on sageli kaasuse lahendamise võtmeks. Kui mõni naiivne esmaosaleja siiski loodab, et pääseb kaasamõtlemisest sellega, et end kohvipausi või lõunasöögi ajal linna veab, riskeerib ta sellega, et RCC jätab tema reisikulud kompenseerimata. Nimelt on reisikulude kompenseerimise eelduseks kursuse alguses ja lõpus toimuva kohalolekukontrolli läbimine. Täita tuleb ka üpris detailne küsimustik koolituse kohta. Sellise küsimustiku abil saab RCC talle edaspidiseks tööks vajalikku tagasisidet nii koolitajate kui ka koolituse korralduse kohta. Ühtlasi võib teha RCC-le ettepanekuid järgmiste koolituste teemade kohta. Eeltoodud range koolituse korraldamise kord aitab tagada, et koolitusest võtavad osa vaid need kohtunikud, kes on konkurentsiõiguse problemaatikaga kursis ja koolituse teemast tõeliselt huvitatud.

Halduskohtunike koolitusvõimalusi on kindlasti avardanud ka Eesti Kohtunike Ühingu astumine 2008. aasta mais Euroopa Halduskohtunike Ühingu (Association of European Administrative Judges, AEAJ). Kuigi AEAJ kujutab endast eelkõige Euroopas halduskohtunike õiguste eest seisvat organisatsiooni, on AEAJ

oluliseks tegevussuunaks ka halduskohtunike koolitamine erinevate koolitusürituste kaudu. Selliste koolitusürituste korraldamise instrumendiks on AEAJ raames moodustatud püsivad, erinevatele valdkondadele spetsialiseerunud kohtunikest koosnevad töögrupid. Igal töögrupil on oma eestvedajad, kes lepivad kokku töögrupi kohtumispaiga, kokkusaamise aja ning arutusele tulevad teemad. Töögruppidesse osalejate leidmist korraldab AEAJ liikmesriigi kohtunike ühing, Eesti puhul Eesti Kohtunike Ühing. Sellisel viisil on töögruppide aastatega kujunenud omamoodi püsivad kooslused, mille liikmed üksteist tunnevad ning meeleldi kogemusi ja teadmisi vahetavad.

2012. aastal oli mul õnn osaleda kahe AEAJ töögrupi koosolekul. 8. juunil toimus Lissabonis kohtunike sõltumatus ja efektiivsuse töögrupi koosolek, kus arutati erinevate riikide kogemusi rahvakohtunike kasutamisel. Selgus, et halduskohtumenetluses kasutavad rahvakohtunikke vaid Rootsi, Saksamaa ja mõningal määral ka Soome. Leedus on valmimas eelnõu rahvakohtunike kasutamiseks halduskohtumenetluses. Ülejäänud riikide menetlusseadustikud lubavad rahvakohtunikke kasutada vaid kriminaalmenetluses. Töögrupp leidis üksmeelselt, et rahvakohtunikest kaasistujate kohtu töösse kaasamise peamiseks eesmärgiks on õigusemõistmise lähendamine rahvale, olulist abi rahvakohtunikud kohtunikule aga ei paku. Samas oli huvipakkuv, et mitmedki riigid kasutavad rahvakohtunike asemel hoopis nn ekspertkohtunikke – ülikoolide professoreid ja teisi eriteadmistega isikuid, kellest on kohtunikel oma töös ka praktiline abi.

6.–7. septembril osalesin Viinis toimunud kohtunike maksuõiguse töögrupi kohtumisel. Kohtumine leidis aset Viini Halduskohtu väärikas hoones. Peaesinejaks oli professor M. Lang Inglismaalt, kes rääkis viimastest arengutest riikidevaheliste maksulepingute tõlgendamisel. Kohtumise teiste päevakorrapunktidenalati erinevate riikide seadusi tõendamiskoormuse jagumisel maksumenetluses ja kohtus ning maksuseaduste rikkumisest tulenevate sanktsioonide olemust. Teisteks arutluse all olnud teemadeks olid Euroopa Komisjoni 15. märtsi 2011. aasta ettepanek äriühingute ühtse konsolideeritud maksubaasi (CCCTB) kohta ning Euroopa Kohtu kaasuse nr C-372/10 *Pak-Holdco* analüüs, mis

puudutas eelotsusetaotluse esitamise kaudu otseselt töögrupi kohtumisest osavõtnud Poola riigi esindajat.

Sarnaselt eespool käsitletud konkurentsioiguse koolitustele iseloomustab AEAJ töögruppide korraldatud kohtumisi igalt osavõtjalt oodatav tööpanus. AEAJ töögruppide kohtumistel on igal töögrupist osavõtval liikmel kas ettekande tegemise kohustus või kohustus edastada tema riiki puudutavad andmed varem kokku lepitud ettekandjale, kes resümeerib töögrupi koosolekul talle erinevatest riikidest saabunud vastused.

Lõpetuseks tahaksin öelda, et ilmselt tuleb pilt koolitusest, kus eesistuja surfab loengu ajal sülearvutiga

meilides või päevauudistes, paljudele küllaltki tuttav ette. Haruharva kui üldse on seda aga juhtunud AEAJ töögruppide kohtumistel ning RCC korraldatud konkurentsioiguse koolitustel. Ilmselt on selle põhjuseks koolituste korraldus, mis eeldab ka osalejate tööpanust ja aktiivsust. Seetõttu toaksin need koolitused esile kui positiivse näite sellest, millises suunas võiksid koolitused ka Eestis areneda. Igal juhul tahaksin aga kõigile soovida julget pealehakkamist väliskoolitustele registreerumisel. Kaotada ei ole midagi, võita võib aga peale ainulaadse koolituskogemuse ja loengumaterjalide ka palju häid tuttavaid ja senisest märksa suurema enesekindluse.

5.

---

5. Kohtunik

Et kohtunik on professionaalne, enamasti hea stressitaluvuse, suure töövõime ja kõrgete kõlbeliste omadustega, on elementaarne. See ühendab neid 227, kes täna Eestis õigust mõistavad. Ehkki kohtunikutalaari kandjatel on palju ühiseid jooni, ei saa ka sellest sotsiaalsest kogukonnast kõneldes eitada, et iga üksik on kordumatu.

Tartu Maakohtu kohtunik **Rutt Teeveer** abikaasaga on linnalapsed, kes otsustasid asendada mugava linnaelu säravama päikese ja puhtama õhu vastu Otepää lähedal maal. „Kui juba maal elada, siis maa moodi,“ leidsid nad ühiselt – maa töö ja loomadega. Nüüd juba enam kui aasta on nende talu karjamaal aukartustäratav loomakari, ulatudes suve alguseks kindlasti üle 100 pea.

Kas maale jõudmine oli juhus või teadlik ja kaalutud otsus?

Tõsi küll, me olime mõlemad elupõlised linnainimesed. Kolm aastat tagasi ostsime aga Otepää lähedale kinnistu, kus peale teadaoleva talukoha, taluõue suurte puude ja põllumaa polnudki midagi. Siis me juba teadsime, et tahaks elada päris maaelu.

Ehitus ei kulge kunagi täpselt nii nagu plaanitud, nii tulidki loomad enne, kui meie päris kolida jõudsime.

Kes oli esimene?

Esimesena tulid meile eelmise aasta aprillis neli šoti mägiveist – kaks vasikat ja kaks ammlehma. Need veised oli põhjalikult kaalutud valik – nad on algaja loomapidaja loomad, sobivad just meiesugustele linnainimestele, kes alles kätt harjutavad. Mägiveised nimelt ei

Kohtute aastaraamatule kõnelesid oma vaba aja meelistegevustest Tartu Maakohtu kohtunik Rutt Teeveer, Tallinna Ringkonnakohtu kohtunik Reet Allikvere ning Tartu Halduskohtu kohtunik Tamara Hristoforova

vaja kuigi palju hoolt, võivad kasvada täiesti metsikult ja saavad ise hakkama ka näiteks poegimisega. Neile piisab sellest, et me käime neid kord päevas vaatamas ja toimetame aeg-ajalt toitu ette.

Tegelikult on ka mägiveiseid võimalik kasvatada ilma inimkontaktita, aga meie oleme proovinud neid ikkagi sotsialiseerida. Nii me käimegi nendega kord päevas suhtlemas, leivaviil taskus. Nad naudivad seda väga ja lasevad end mõnuga harjata.

Praeguseks on vasikad juba emadega ühesuurused. Kui kari suureneb, siis lehmvasikad jätame oma karja täien-dama ning pullvasikatele proovime leida uued karjad.

Kui raske oli harjuda sellise muutusega elukorralduses – järsku oli neli hinge, kelle eest vastutada?

Alguses olime väga ähmis ja pabistasime üle. Kogemusi veel polnud ja sekeldamist oli rohkem, kui tegelikult tarvis. Mäletan, et vedasin neile ämbritega vett karjamaa äärde täpselt nagu Nukitsamehe filmis: kui uute ämbritega kohale jõudsin, olid eelmised juba tilgatumaks joodud. Kui rütm sisse tuli ja loogikast aru saime, läks lihtsamaks.

Nii et algus oli raske. Tööd peab tegema ju täiskohaga ja kui hommikul ning õhtul loomade juurest läbi sõita, siis päev lüheneb märgatavalt. Samas on see ka kasulik. Tööpäev võib olla kuitahes kurnav, aga kui õhtul

loomade juurde jõudsime, siis enam töömõtted pähe ei mahtunud. Kõik pinged maandusid nagu iseenesest. Loomulikult on selline rutiinimuutus oluline ka istuvat tööd tegeva inimese füüsilisele. Minu perearst võib kinnitada, et kui varem olid mul tugevad probleemid vererõhuga, siis sügisel jätsin ma rohud ära, sest nende järgi polnud enam vajadust.

112

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

Mägiveised ei ole ju ainukesed loomad teie talus?

Jah, peagi kinkis minu pere mulle sünnipäevaks viis musta lammast. Juuli keskel ostsime juurde jäära ja veel 45 utte. Lambad ei ole päris puhtatõulised, vaid ristandid. Pruunid, mustjate nägudega. Siiski on ka nende puhul algtõug valitud selliselt, et nad oleksid võimalikult iseseisvad. Lauta tulevad nad ainult siis, kui on väga märg ja lõrtsine. Muu aja veedavad nad õues.

Aprillis hakkasid sündima esimesed talled. Tänapäeval tehakse ka loomadele ultraheli, nii et eeldatavalt sünnib meile kevade jooksul umbes 65 talle. Uted jätame karja uuendama, jäärad müüme ilmselt elusloomadena või siis kasutame omatarbeks ja anname sõpradele-sugulastele. Tootmisest võiks rääkida võibolla alates järgmise aasta sügisest. Seni alles loome karja.

Ja muide, suvest kolivad meil veised ja lambad ka ühele karjamaale. Nad peaksid omavahel hästi läbi saama. Meie piirkonnas küll pole hunte, kuid väidetavalt kait-

sevad veised ka nendega ühes karjas olevaid lambaid. Nii võtavadki viimasel ajal mitmed lambakasvatajad karja juurde veiseid, et lambaid kaitsta.

Kes siis järgmisena tuleb?

Praegu oleme mõelnud kanade ja võibolla hanede peale. Eks põhirõhk jääb ikka lammastele ja veistele.

Kuidas selline loomade valik üldse sündis?

Šoti mägiveiste osas oli meil plaan juba pikka aega küp-senud, aga lammaste puhul mõjutas meid väga palju see, et olime just tutvunud väga toredate lambakasvatajatega, kes olid õppinud veterinaariat ja nõustasid loomapidajaid. Tihti on ju elus vaja kokku juhtuda õigete inimestega, kellega tekib side ja kellelt saab selliste otsuste jaoks jõudu ja positiivset energiat. Nemad on meid seni väga palju toetanud ja meile kaasa aidanud.

Kas mahe või efektiivne?

Loomulikult mahe! Me oleme teinud kõik endast sõltuva, et meie loomad kasvaksid mahedalt. See võib olla küll kulukam, kuid lammaste puhul ongi mahetootmist Eestis väga palju. Kogu selle karja toitmiseks on meil 28 hektarit põllumaad ja mõned renditud hektarid lisaks. Sellest jätkub päris suure karja kasvatamiseks.

Tallinna Ringkonnakohtu kohtunik

Reet Allikvere tegeleb vabal ajal kodutute kasside eest hoolitsemise ja neile uue kodu leidmisega. MTÜ Kassiabi on eraalgatusel põhinev vabatahtlikest koosnev mittetulundusühing ning Reet on selle asutaja ja juhatuse esimees. Vabatahtliku tegevuse eest on Reet saanud tunnustuse ka presidendilt.

Kuidas sai alguse MTÜ Kassiabi ja kuidas esimesed kassid teieni jõudsid?

Alustasime loomade abistamisega juba 2004. aastal, kui Delfi lemmikloomafaorumis hakkas levima info, et Laagri loomade varjupaigas on loomad väga halvas seisukorras. Algul käisin koos teiste vabatahtlikega varjupaigas loomi abistamas, kuni 2006. aastal asutasime koos mõttekaaslastega MTÜ Kassiabi.

Esialgu oli meid 5–6 inimest, kes me oma igapäevatööde ja -tegemiste kõrvalt tegelesime kodutute kasside eest hoolitsemisega, neile kodude otsimisega ja hoiukodude pakkumisega. Nüüdseks on abiliste arv mitmekordistunud. Kassiabi vabatahtlike hulka kuuluvad paljudes erinevates valdkondades tegutsevad inimesed. Meie hulgas on palju noori, üliõpilasi, raamatupidajaid, juriste, kunsti- ja keeleinimesi.

Mida täpsemalt kujutab endast loomade hoiukodu?

Termin „hoiukodu“, mida praegu kõik teavad, oli aastaid tagasi täiesti tundmatu. Meie hoiukodud asuvad just selleks otstarbeks üüritud rendipinnal ning samuti vabatahtlike endi kodudes.

Renditud pinnal olevas hoiukodus käivad umbes 30 vabatahtlikku kiisudega tegelemas, igal tiimil on oma tuba ning nädalagraafiku alusel käiakse enda hoole all olevate kasside eest hoolitsemas – toidetakse, ravitsetakse, koristatakse, tehakse muu vajalik.

Hoiukodudes anname ajutist peavarju kassidele, kes enamjaolt satuvad meile tänavalt, aga ka varjupaikadest. Me teeme tihedat koostööd Loomakaitseseltsiga, mille kaudu saame infot varjupaikadesse toodud ja kodudest väljavisatud loomade kohta.

113
♦ ♦ ♦ ♦ ♦

Omalt poolt korraldame loomadele tervisekontrolli, vaksineerimise ning vajadusel ka steriliseerimise või kastreerimise, viimastel aastatel on lisandunud ka kiibistamine. Tegutseme usinalt ja kui numbritest rääkida, siis alates 2006. aastast praeguseni on meie hoiukodudest läbi käinud üle 5000 kassi.

Üks selline hoiukodu asub näiteks ka minu enda kodu kõrvalhoones, kus on hoiul tavaliselt kassimad oma poegadega. Aastate jooksul on minu kodus peavarju saanud ligikaudu 2000 kassipoega.

See on päris suur hulk ja nõuab peale vabatahtlike töö ju ka omajagu raha. Kuidas te rahaliselt kõigega toime tulete?

Oma raha panustavad vabatahtlikud ise, aga peamiselt toimime siiski loomasõprade annetuste toel. Meie vahendusel endale lemmikloomale leidnud uued omanikud teevad samuti annetusi. Paljud neist teevad seda

püsi korraldusena. Kui inimesed ise loobuvad oma kassidest, siis neid me tasuta hoiule võtta ei saa, sest meile tehtud annetused on mõeldud siiski tänavakasside aitamiseks.

Pean ütlema, et kui me alles alustasime oma tegevusega, siis oli ikka päris raske. Osalesime kassinäitustel, laatadel ja messidel. Püüdsime ka ajakirjanduses oma tegevust kajastada ja seeläbi toetust saada.

Kas teile on teada ka põhjused, miks inimesed oma lemmikloomi maha jätavad?

Kui rääkida sellest, mis põhjusel inimesed oma lemmikloomi maha jätavad, siis viimastel aastatel on näiteks kasvanud inimeste arv, kes on sunnitud töö puudumise tõttu Eestist lahkuma ja ei saa oma lemmikloomi kaasa võtta. Samuti satub päris tihti meie juurde omaniku surma tõttu kodu kaotanud lemmikuid. Põhiliselt on tegemist vanainimestest maha jäänud loomadega, kelle pärijad esimese asjana tänavale viskavad.

Kuidas te teavitustööd teete, et leida kassidele uus kodu?

Kas on ka juhtunud, et mõnele kassile te ei olegi kodu leidnud?

Meil on oma koduleht ja infotelefon, oma Facebooki konto, samuti kuulutame saada olevatest loomadest kõikvõimalikes kuulutusportaalides – Soov, Kuldne Börs jne.

Seda, et mõnele kassile ei ole kodu leitud, on ikka juhtunud. Praegugi on meil hoiukodus kass, kes elab seal juba viis aastat, aga me ikkagi loodame, et ükskord leiame ka temale uue kodu. Meie oma kasse magama ei pane.

Kui palju te nende kodude kohta tausta uurite, enne kui enda kasse sinna annate?

Tõepoolest, me ei anna kassi kaenlasse kõigile, kes meie juurde tulevad ja küsivad. Meie moto on, et igal kassil peab olema kodu, aga igal kodul ei pea olema kassi.

On olnud ka juhtumeid, kus oleme teinud eeltööd, vahetanud uute omanikega meile, selgitanud, küsinud ja vastanud. Tulemuseks on siiski, et eelmisel päeval uude koju viidud kassile palutakse järgmisel päeval järele tulla, kuna kass ronis mööda disainkardinat üles. Samuti võib näiteks ilmned, et uute omanike peres on kellelgi allergia kassi karvade vastu. Sellistel puhkudel võtame loomulikult oma kassid tagasi, me ei jätta neid hätta.

Inimesed ei anna tihtipeale endale lihtsalt aru, mida lemmikloomi võtmine ja tema eest hoolitsemine teelikult endast kujutab.

Vabatahtliku tegevuse vorme on ju päris palju. Miks olete valinud just kasside aitamise?

Ühest küljest on kassidega tegelemine kergem, tänavalt koera enda koju võtmine on siiski keerulisem, eriti kui on pere ja lapsed ja oma loomad. Teisalt, statistika näitab, et 80% koertest leiab endale uue kodu, kuid kahjuks peaaegu sama suur protsent kasse pannakse magama. Võib öelda, et kasside abistamine on meie jaoks suurem väljakutse.

Meie inimesed ei tegele ainult kasside aitamisega, annetatakse ka laste, kodutute ja teiste abivajajate heaks. Need on lihtsalt sellised inimesed, kes näevad maailma laiema pilguga ja mõistavad, et on palju nõrku, kes vajavad abi.

Olen kuulnud ütlust, et vabatahtlikud on oma eluga rohkem rahul ja õnnelikumad. Kas Teie arvates on see nii?

Ma arvan küll, et see on nii, sest andmise rõõm on siiski kõige suurem rõõm. Ütleksin veel, et vabatahtliku tegevusega käivad kaasas emotsioonid seinast sein, on nii rõõmu kui ka kurbust, aga rohkem siiski rõõmu.

Tartu Halduskohtu kohtuniku

Tamara Hristoforova sõnul on tants tema elu moto ja annab võimaluse paremini elu nautida.

Tants on Teie suur hobi, kuidas Te tantsuni jõudsite?

Mulle on juba kooli ajast peale tantsida väga meeldinud. Sel ajal kui mina keskkoolis käisin, oli ka kombeks, et kõik tüdrukud pidid oskama tantsida.

Päris tantsutreeningutega hakkasin tegelema alates 1991. aastast. Nüüdseks juba 21 aastat oleme koos tantsupartneriga Tartu seltskonnatantsuklubi AVE liikmed, ning meie treener hobiklassis on Jaan Kotter. Tantsutreeningud toimuvad kaks korda nädalas, poolteist tundi korraga.

Kas tantsu õppimine on nauding või raske töö?

Selleks, et tantsu nautida, on vaja osata vähemalt põhisamme. Põhisammude õppimiseks kulub algajal aga vähemalt üks aasta. Nii et ühest küljest on see nauding, teisalt raske töö.

Mida tants Teile tähendab?

Tantsimine on minu jaoks kõige edukam tervisliku eluviisi vorm. See ei ole ainuüksi füüsiline tegevus, tants annab hea tuju ja aitab ka läbi valu naeratada. Pärast pingelist tööpäeva on see parim lõõgastus! Tööpäev võib olla väga kurnav, aga kui jõuan õhtul tantsutrenni, ununevad kõik probleemid, lihtsalt tantsin ja naeratus tuleb näole iseenesest.

Tants on samuti üks viis iseenda avastamiseks. Doris Kareva on oma luuletuses öelnud: „Elul ei ole lugu, elu on loomine.“ Sama moodi saab öelda ka tantsimise kohta. Võib öelda, et nii nagu kohtulahendi kirjutamine on loominguline protsess, on minu jaoks ka tantsimine loominguline protsess.

Milliseid tantsu tantsida oskate ja millised on Teie lemmikud? Kas standardtantsud või pigem Ladina-Ameerika tantsud?

Oskan perfektselt tantsida üheksat tantsu. Viite standardtantsu – Viini valssi, quickstep'i ehk kiiret fokst-

rotti, tangot, aeglast valssi ja aeglast fokstrotti – ja nelja Ladina-Ameerika tantsu – Kuuba rumbat, džaivi, sambat ja tšatšat.

Lemmikute kohta võib öelda, et standardtantsudest on minu vaieldamatuks lemmikuks tango ja Ladina-Ameerika tantsudest tšatša.

Ütlesite, et Teie jaoks on tantsimine pigem hobi. Kas see tähendab, et tantsite pigem oma lõbuks või osalete ka võistlustel?

Ka hobiklassi tantsijatele on oma võistlused ja nii palju kui oli võimalik, proovisime ikka neil võistlustel osaleda. Eesti meistrivõistlustel, mis toimuvad kolm korda aastas, osalevad ka hobiklassi paarid, kuid meie ei ole kunagi osalenud, sest meie tase on madal. Suure huviga käime neid vaatamas, põhiliselt toimuvad need Tallinnas Saku suurhallis.

Milline on Teie parim saavutus võistlustel?

Meie parim tulemus on amatööride Eesti meistrivõistlustel finaalkoht. Lisaks oleme nende aastate jooksul hobiklassis erinevatel kohalikel võistlustel saanud nii esimesi kui ka teisi-kolmandaid kohti.

**Lisaks meistrivõistlustele toimub
ju ka muid tantsuüritusi. Kui aktiivne
osaleja Te nendel üritustel olete?**

Näiteks käime erinevatel ballidel, igal aastal Tartu uusaasta ballil Vanemuises ja kevadel Vene ballil, mis tänavu sai juba 15-aastaseks. Selliseid balle on veel, aga need on olulisemad. Ballid on väga glamuursed üritused, naistel uhked kleidid, meestel frakid, hea muusika, mille saatel tantsida. Kõik see annab väga hea enesetunde. Seepärast pean ka kahjutundega ütleva, et varem toimus selliseid üritusi isegi rohkem, aastatega on neid vähemaks jäänud.

Lisaks muud klubilised üritused – peod, reisirid, laagrid ja võistlused. Suviti toimuvad tantsulaagrid, kus kaks korda päevas on tantsutreeningud ja õhtuti käime veel erinevatel klubiüritustel tantsimas.

Samuti meeldivad mulle väga kontserdid ja kunstinäitused, mis on seotud tantsimisega. Elmar Kitse 1944. aastal loodud maal „Õine habaneera“ on üks minu lemmikuid, samuti Endel Kõksi kaks maali, mille loomisel on inspiratsiooni ammutatud tantsijatest – „Tantsimas“ (1941) ja „Elu ja armastus“ (teine nimetus „Tantsijad“, 1957).

